תלמוד בבלי · אחרונים · חידושי הלכות · סדר נשים

מהרש"א - חדושי הלכות
על סוטה

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מהרש"א - חדושי הלכות על סוטה

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מהרשא-חדושי-הלכות-על-סוטה/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב. 5
דף ב: 5
דף ג. 6
דף ג: 6
דף ד. 6
דף ד: 7
דף ה. 7
דף ה: 7
דף ו. 8
דף ו: 8
דף ז. 9
דף ח. 9
דף ח: 10
דף י. 10
דף י: 14
דף יא. 17
דף יא: 19
דף יב. 24
דף יב: 28
דף יג. 32
דף יד. 41
דף יד: 43
דף טו. 43
דף טו: 44
דף טז. 44
דף טז: 45
דף יז. 46
דף יז: 46
דף יח. 48
דף יח: 48
דף יט. 48
דף יט: 49
דף כ. 49
דף כא. 50
דף כא: 50
דף כב. 51
דף כב: 51
דף כג. 51
דף כג: 52
דף כד. 53
דף כד: 53
דף כה. 54
דף כה: 54
דף כו. 54
דף כו: 55
דף כז. 55
דף כז: 56
דף כח. 56
דף כח: 57
דף כט. 57
דף כט: 57
דף ל. 57
דף ל: 58
דף לא. 58
דף לא: 59
דף לב. 59
דף לב: 59
דף לג. 60
דף לג: 60
דף לד: 61
דף לה. 61
דף לה: 61

דף לו. 61
דף לז: 62
דף לח. 63
דף לח: 63
דף לט. 63
דף לט: 63
דף מ. 63
דף מ: 64
דף מא. 64
דף מא: 65
דף מב. 65
דף מב: 65
דף מג. 65
דף מג: 65
דף מד. 65
דף מד: 66
דף מה. 66
דף מה: 66
דף מו. 66
דף מו: 66
דף מז. 67
דף מח. 67
דף מח: 67
דף מט. 67
דף מט: 68

דף ב.

בפירש"י בד"ה המקנא כו' ובמתניתין מפרש כיצד מקנא לה אומר לה אל תסתרי עם כו' עכ"ל כצ"ל מפירוש ישן וק"ל:

בד"ה איני מי הוה זיווג לפי רשע וזכות והא מקודם כו' עכ"ל לא הוה צריך לפרש הקושיא אלפני פניו אהא דאין מזווגין לו לאדם אלא לפי מעשיו אלא אלפניו אהא דקשין לזווגן כקריעת ים סוף וכ"ה הקושיא בסנהדרין פ' כ"ג דלא מייתי התם אלא ההיא דקשין כו' וק"ל:

תוספות בד"ה איידי דתנא נדרים כו' ותימה אמאי לא קבעה אגב נדרים דהא בפ"ד דנזיר תנא כו' עכ"ל ר"ל דבפ"ד דנזיר תנא משניות טובא דמיירי בנדרים כו' ובמהרש"ל הגיה דבפ"ד דנדרים תנא כו' ואולי איזה תלמיד טועה הגיה כן דליתא הכי בפ"ד דנדרים אלא דבפ"ד דנזיר איתא הכי גם דברי התוס' אינן מתפרשים לפי הגהה זו ואין להאריך ודו"ק:

דף ב:

בד"ה כ"מ שנאמר עד הרי כאן שנים ואחד דכתיב גבי ועד אחד לא יענה כו' ולא יומת ע"פ עד אחד כו' עכ"ל ר"ל דהני קראי כתיבי באורייתא מקמי דהאי קרא דמייתי הכא ולא מייתינן להו הכא משום דמהני קראי ליכא למילף מידי דאצטריך למכתב אחד בהני קראי כדאי' שם וק"ל:

בד"ה מ"ט דר"א בירושלמי מפיק ליה מהני קראי מ"ט דר"א כו' מה מקיים ר"א דבר כו' עכ"ל כצ"ל ור"ל דטעמא דר"א דמתניתין מפיק בירושלמי מהני קראי כו' ערוה זו סתירה ודבר זה קינוי ולא ילפינן בג"ש אלא הקינוי מדבר דבר ולא הסתירה שהוא נלמד מערוה ושאמר מה מקיים ר"א דבר כו' היינו ר"א אליבא דרבי יוסי ב"י ודו"ק:

גמרא לדברי רבי יוסי כו' ואף למשנתינו אין כו' יראה מלשון ואף למשנתינו דהך סברא דאיכא עיקר וליכא עיקר קיימא ולדברי רבי יוסי ב"י פשיטא דאין לדבר סוף כיון דליכא עיקר אלא דאף למשנתינו דאיכא עיקר מ"מ נימא ביה דאין לדבר סוף ומכאן נראה ליישב רש"י שפי' בחומש ועד אין בה בטומאה אבל יש עדים לסתירה עכ"ל לא בא לומר דלסתירה יש שני עדים אבל לקינוי סגי בע"א וכרבי יוסי ב"י כמו שהבין הרא"ם דאדרבא דוק מיניה איפכא בטומאה בע"א אבל בקינוי צריך שני עדים ולרבותא נקט סתירה כדמסיק הכא ואפילו לסתירה דאיכא עיקר צריך שני עדים ומכ"ש דבקינוי צריך שני עדים דליכא עיקר וכרבי יהושע פירש ומהשתא אין מקום לתמיהת הרא"ם בזה ודו"ק:

בפירש"י בד"ה ומסתתרת ונסתרת ונאסרת עליו עכ"ל כצ"ל מפי' ישן וק"ל:

דף ג.

בפירש"י בד"ה והא כי כתיב קינוי כו' אלמא בלא קינוי נמי כו' עכ"ל כצ"ל מפי' ישן וק"ל:

תוס' בד"ה לה יטמא מצוה ונ"מ לעוסק במצוה כו' עכ"ל משמע להו דודאי לא מיירי אלא ביש לה מתעסקים אחרים דאל"כ הו"ל מת מצוה ואינו קרוב נמי מטמא לו וא"כ אין סברא היכא שיש לו מתעסקים שיחייב הכהן לטמאות עצמו לקרובים וכי גרע הוא משאר אדם שאינו כהן דהיכא שיש לו מתעסקים שאינו חייב לטמאות עצמו לקרובים ואהכי קאמרי נ"מ לעוסק במצוה כו' ולטמאות בע"כ כו' כההיא דיוסף כהן כו' שהיה חייב לטמאות עצמו דבע"פ היה שאז אין לו מתעסקים אחרים ודו"ק:

דף ג:

בפירש"י בד"ה בה ולא בקינוי כו' דכיון דכתיב בה מיעוטא הוא ולא גמרינן שאר עדיות דאשה מינה כו' עכ"ל מפירושו נראה דכל שאר עדיות דאשה מבה אימעטו דלא נילף מינה ולא ידענא מי הכריחו לזה דהא אמרינן כל עדיות שבתורה אתיא דבר דבר מממון ולא אצטריך בה אלא לקינוי וסתירה דלא נילף עדות ראשונה קל וחומר מאחרונה ודו"ק:

דף ד.

תוספות בד"ה כמה שיעור סתירה בירושלמי כל אילין שיעורין אחר התרת סינר עכ"ל כצ"ל כ"ה בירושלמי וק"ל:

בד"ה א"ה היינו ר"א כו' א"נ יתרץ כבן עזאי כדי למזוג ולשתותו עכ"ל לפירש"י שפי' וכדי מזיגת הכוס דקתני באידך ברייתא דהוה כדי מזיגה ושתייה משום דסתם מזיגה למשתייה מיד כו' קשה לתירוץ אחרון של התוס' דהשתא נמי דקאמר א"ה היינו רבי אליעזר יתרץ דרבי אליעזר כדי למזוג ולשתותו קאמר וע"כ נראה שהתוס' פירשו דלרבי יהושע דוקא איכא למימר דכדי מזיגה היינו כדי למזוג ולשתותו דסמך עצמו באידך ברייתא דקתני בה כדי לשתותו אבל רבי אליעזר דלא קאמר אלא כדי מזיגה ולא קאמר בשום דוכתא כדי לשתותו לית לן למימר אלא כדי מזיגה לחוד מיהו בן עזאי אע"ג דהוא נמי לא קאמר בשום דוכתא כדי מזיגה איכא למימר דכדי למזוג ולשתותו קאמר משום דכדי לשתותו דקאמר אמזיגה דקאמר רבי יהושע מוסיף הוא ודו"ק:

בד"ה א"כ היינו בן עזאי כו' אלא ברייתא קמייתא נקט עכ"ל הכי נמי הכא איכא למימר כתירוץ אחרון דלעיל דיתרץ כבן בתירה כדי לצלות ביצה ולגומעה קאמר דהוא שיעור לגמוע שלשה בצים דה"נ קאמרינן למאי דמסיק דלדבריו דרבי עקיבא קאמר ודו"ק:
בפירש"י בד"ה ואי תנא כדי הראה כו' דאי לא תנא כדי ביאה אכתי כו' עכ"ל כצ"ל מפי' ישן וק"ל:
בד"ה ברוח שהרוח דוחפתו לענף והוא חוזר כו' עכ"ל כצ"ל מפי' ישן וק"ל:

דף ד:

בפרש"י בד"ה שמא כו' נטל את הראשונים ואת השניים חוץ לפרק כו' עד נטל את הראשונים חוץ לפרק כו' עכ"ל כל זה אינו בפי' ישן ועיין בזה בפי' הר"ש במסכת ידים וק"ל:
גמרא האי יד ליד לא ינקה יד מבעי ליה ובפירש"י ה"ג האי יד ליד ידי מבעי ליה כו' עכ"ל וכצ"ל מפי' ישן וק"ל:

דף ה.

בפירש"י בד"ה יקפצון מן כו' והכי מפרש בהדיא בב"ר עכ"ל הס"ד ומ"ש בפירש"י שלפנינו דבשלמא בכל מכל רבותא כו' אינו בפי' ישן והוא גליון ובא לומר שלא נפרש כל דיעקב וכל אשר תתן לי וק"ל:
תוס' בד"ה אדם שאין בו אלא רביעית דם פר"ח הוא דם הצלול כו' עכ"ל כצ"ל:

דף ה:

תוס' בד"ה הא גופה קשיא תימה כו' אפילו לפי התירוץ הו"ל למתנייה כיצד אין מקנא לה ונראה כו' עכ"ל דבר זה לא יתורץ לפי דרכם אלא דהכי קאמרי דאף לפי התירוץ אי הוה מתנייה כיצד אין מקנא לה הוה נמי ניחא דהוה קאי אאל תדברי משא"כ בההיא דמכות דלפי התירוץ דהתם לא מצי למתני אלא כיצד העדים נעשין זוממין ומיהו השתא דקתני הכא כיצד מקנא לה נמי ניחא דקאי אאל תסתרי ונכנסה עמו לבית הסתר וחדא מינייהו נקט ודו"ק:
בא"ד ולפי הירושלמי כו' מיהו דסיפא אית לן למימר ע"כ דיבור ממש עכ"ל ר"ל דהירושלמי לא חש להך פירכא דהא גופה קשיא וניחא ליה למימר דדיבור דרישא סתירה ודסיפא דיבור ממש וק"ל:

בד"ה לאחר ולא ליבם כו' משום דרמיא עליה ליבומי כו' עכ"ל כצ"ל פי' דמש"ה ניחא לן למעוטי מאחר יבם כדהכא טפי משאר קרובים לענין דלא תפסי קדושין משום דרמי עליה דיבם ליבומי מכח נשואי אחיו ולאו אחר הוא משא"כ בשאר קרובים ומהרש"ל מחקו מהתוס' ולא ידענא למה וק"ל:

בא"ד וא"ת מאיש ממעטינהו בפרק האומר קרובים כו' סוף סוף ואיש אחר יקחנה כו' עכ"ל ר"ל דאף אם תאמר לתרץ הך קושיא דבההיא דערכין ודאי כיון דאיכא לאוקמי מיעוט דאחר לבן גופיה לא מוקמינן ליה ליבם אלא אדרבא דמרבינן ליה מאיש אבל ההיא דפ' האומר ודאי דליכא לאוקמא מיעוטא דאחר לבן כדאמרינן בהדיא התם וא"כ ע"כ לא אתא מיעוטא דאחר אלא לדרשא דהכא ולא ליבם ומלאיש ממעטינן קרובים בפרק האומר ואף על גב דאיש דערכין אתא לריבויא האי לאיש ע"כ למעוטי אתי קרובים מתפיסת קדושין דלרבות לא אצטריך דמהיכא תיתי דלא תפסי וכה"ג איכא בפרק בנות כותים דפעם אתא ואשה לרבויי ופעם למעוטי וכן בריש מרובה גבי ה' דהגנב ע"ש בתוספות ואהא קשיא להו הכא דסוף סוף ואיש אחר יקחנה וגו' דממעטין מיניה יבם מאי דרשת התם בואיש דכתיב ביה ודברי מהרש"ל בזה אינם מבוררים ודו"ק:

דף ו.

בד"ה אשת כהן שנאנסה כו' גבי אסורות לבעליהן ומותרות ליבמיהן כו' עכ"ל כצ"ל דבאשת כהן שנאנסה איירי דמותרות ליבמיהן ואהא הוצרכו להביא מפרק הבע"י דהוי בכלל חייבי לאוין דהכל היו בכלל כו' אבל הנך דמתניתין דלא תני לה התם גבי אסורות לבעליהן ואסורות ליבמיהן פשיטא להו דהוה בכלל חייבי לאוין ודו"ק:

בפירש"י בד"ה שקדש את האלמנה שאסורה עליו עכ"ל הס"ד ואח"כ מ"ה לא תתייבם מכח ק"ו זה אם נאסרה כו' ולקמן מפרש כו' עכ"ל כצ"ל מפי' ישן וק"ל:

דף ו:

תוס' בד"ה כי קדוש מעיקרא שפיר קדוש כו' שנדרה בנזיר והפרישה את בהמתה והיפר כו' ואע"ג דבשעת הקדש הות בת מקדש דקי"ל דבעל מיגז כו' אינו נשאל עליה ותצא לחולין עכ"ל והס"ד ואח"כ מה"ד דכי קדוש מעיקרא בטעות קדוש ואין כו' דלבו נוקפו גמר ומקדיש עכ"ל וכצ"ל:

בפירש"י בד"ה כיפרה מנחה כו' לאו כפרת עון ולא הזכרת עון הוא אלא כפרת כו' שהרי בהכשר קריבה יבא וישקה כו' עכ"ל מפי' ישן וק"ל:

בד"ה נמצאו עדיה זוממין כו' שמא כו' לא קדושת פה ולא קדושת כלי מועלת בה דבטעות כו' עכ"ל מפי' ישן וק"ל:

דף ז.

תוספות בד"ה א"ל ק"ו ופרכוהו כו' אלמא זימנין בדילי מקילתא כו' וזימנין איפכא כו' עכ"ל פי' דהכא ודאי לא פסיקא להו לרבנן דלאינשי חמירא להו נדה טפי מסוטה דבזו הסברא אי חמירא ליה לאינשי אי לאו ודאי דלא הוו פליגי ר"י ורבנן הכא וא"כ הוה ק"ו דר"י ק"ו גמור ולא פרכינן הך פירכא ודו"ק:

בא"ד והשתא צריך ליישב הברייתא לפי הירושלמי כו' עכ"ל אין זה מדוקדק דמה צריך ליישב ברייתא דשמעתין לפי הירושלמי דהא למאי דאוקמא דקא"ל ק"ו ברישא ופרכוהו כו' הו"ל הברייתא ממש כירושלמי וק"ל:

בא"ד אבל בדרבי יוסי איכא למימר איפכא דמעיקרא כו' עכ"ל כן הגיה מהרש"ל ובכל תקונו לישנא דאבל אינו מתיישב ובגמרת א"מ ז"ל הגיה אבל מדרבי יוסי איכא למתמה דמעיקרא כו' עכ"ל וכצ"ל ופי' דדברי רבי יהודה בתוספתא ודאי איכא ליישב דמעיקרא א"ל ק"ו והדר פרכוהו הדר אמר קרא אבל מדר' יוסי דאמר התם קרא איכא למתמה דהיאך קאמר קרא מעיקרא התם והדר א"ל ק"ו בברייתא דשמעתין כיון דאית ליה קרא ל"ל למיהדר אק"ו דע"כ צריך לומר כן דאם לא כן רבי יוסי היינו רבי יהודה ודו"ק:

דף ח.

תוס' בד"ה איכא בינייהו רותתת כו' דפליגי נמי הכי רבי ור"ש בקרא דוהוציא אותה כו' עכ"ל כצ"ל משמע להו דכמו דהקפיד קרא מעיקרא התם אהוצאה שתהיה להפרה לחוד מדכתיב אותה גבי הוצאה ה"נ אית לן למימר דהקפיד קרא אהעמדתה לחוד מדכתיב והקריב אותה הכהן והעמידה וכן הוא בתוספתא דמייתי בפלוגתייהו הכא קרא דוהקריב אותה ולא קרא דוהשביע הכהן אותה כפירש"י דאין לפרש דוהקריב אותה הכהן והעמידה גו' אמנחה קאי דהא בתר הכי כתיב גבי מנחה והקריב אותה אל המזבח ודו"ק:

בד"ה כאן בשני כהנים רש"י פי' וכן כו' ותימה הא טהרת שני מצורעין דמי לב' עבדים של שני בני אדם עכ"ל קושייתם אינה מבוררת לן דשני עבדים של שני בני אדם כיון דכל אדון של עבד ועבד רוצע עבדו כדכתיב אדוניו ה"ל כשני כהנים בטהרת שני מצורעים

דלא מקרי חבילות כדמסיק וכ"כ הרמב"ם בהלכות עבדים דהאדון עצמו חייב לרוצעו ולא בנו ולא שלוחו וכ"ה במכילתא וצ"ע:

דף ח:

גמרא ומ"ס צערא דגופיה עדיף כו' היינו רבי יהודה וליכא לאקשויי לפ"ז ל"ל למימר דרבי יהודה אדר' יהודה לא קשיא כדשנינן הא בלא"ה ניחא דהכא חייש להרהורא אבל התם משום ברור לו מיתה יפה וצערא דגופיה עדיף ליה ליסקל ערום די"ל דמ"מ אי הוה חיישינן להרהורא דעלמא לא הוה סקלינן אותה ערום משום מיתה יפה דידה וק"ל:

תוס' בד"ה תנינא ואח"כ מביא כו' וע"כ לכתחלה למצוה בעינן אבל לאו דוקא לעכב דהיכא כתיב חבל כו' עכ"ל כצ"ל ופי' דודאי אי הוה קמיבעיא לן דוקא לעכב ממש ודאי דשפיר הוה פשיט מדתני טעמא כדי שלא ישמטו בגדיה מעליה ע"כ הא דקתני חבל מצרי אינו לעיכובא אבל כיון דע"כ לאו דוקא לעכב קמיבעיא ליה אלא למצוה אם כן לאו מידי פשיט מהכא טפי מהא דקתני היא חגרה לו בצלצול דמוכח דלמצוה ודאי בעינן וק"ל:

בד"ה מי שנתחייב כו' אבל לפירש"י לא קשה מידי כו' וי"ל דלאו דוקא נקט כו' עכ"ל ר"ל לפירש"י דהתם משום דכל הנסקלין נתלין הא דלא נקט נמי בשמעתין מי שנתחייב סקילה נתלה י"ל דלאו דוקא נקט נופל כו' וק"ל:

בפירש"י בד"ה ליראות לו הס"ד ואח"כ מה"ד פרסה לו כנגדו עכ"ל כצ"ל מפי' ישן ור"ל דאין פי' לראות לו לראותו וכן פרסה לו לפרוס אותו דהא מסיים בה על ראשה אלא ליראות בצירי דהיינו להתראות לו וכן פרסה את עצמה כנגדו ומהרש"ל הגיה פרכסה במקום פרסה ואין צורך וק"ל:

דף י.

זכרני נא גו' ואנקמה נקם אחד גו'. פירש"י אחת מעיני תן לי נקמה כו' ושכר האחרת לעוה"ב עכ"ל והוא מדברי הירושלמי ועי"ל לפי סוגית התלמוד שלנו שנענש בעיניו על שמרד בעיניו כדאמר לעיל וע"כ אמר דהיה די לו בעונש אחד מב' עיניו ועל האחרת אמר תן לי בנקמה:

ושאמר זכור לי כו' ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל כו'. אמר ג"כ שאפילו שוחד קל כזה לא קבלתי ואין עונש עורון עיני בעבור השוחד כי יעור וע"כ נקם אחד משני עיני וק"ל:

זכור לי עשרים ושתים שנה ששפטתי כו'. לא נמצא בקרא רק והוא שפט את ישראל עשרים שנה ובירושלמי כתוב אחד אומר עשרים שנה וכתוב אחד אומר ארבעים שנה ולא נמצא במקרא ארבעים שנה ועיין בזה בתוס' פ' במה בהמה ותירצו המפרשים בזה לפי שכפל הענין לכתוב שני פעמים ששפט כ' שנה וע"כ אמר כתוב אחד אומר כ' שנה והיינו קרא קמא וכתוב אחד דהיינו קרא שני הוסיף עוד עשרים שנה דה"ל ארבעים עם עשרים הראשונים ומשני התם דפלשתים היו יראים ממנו כ' שנה אחר מותו ולפי דרך זה יש לקיים גירסת תלמוד שלנו דכצ"ל זכור לי עשרים שתים שנה דר"ל זכור שתי פעמים עשרים שנה דכתיבי בשני פסוקים דהיינו ארבעים שנה ואפשר שחלקן הכתוב משום דבקרא קמא מפורש וישפוט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה דהיינו בעוד שהיו פלשתים מושלים עשרים שנה ובאידך קרא לא כתב בימי פלשתים שנכנעו שוב בעשרים שנה השניים שפט אותן כ' שנה דה"ל שני פעמים עשרים דהיינו מ' שנה ודו"ק:

יבא מי שחוזר לאחוריו כו'. ובענין זה אמר ג"כ שהפנה זנבותיהן זה לזה דהיינו אחוריהן זה לזה לרמוז כיון שהם חזרו משבועתן לאחוריהם גם לישראל ניתן רשות לחזור אחור משבועתן:

בין כתיפיו כו' שנאמר וישם על כתיפיו וגמירי דאין כו'. משמע ליה דשם אותם כולם מונחים על שני כתיפיו ולא ששם מקצתם על כתיפיו והשאר יצא מחוצה לו כנושא קורה ארוך על כתיפיו דא"כ מאי אשמעינן קרא דנשאם על כתיפיו דמשמע על שני כתיפיו אי לאו לאשמועינן דנשאם שהיו מונחים כלם על ב' כתיפיו דהוי ס' אמה כדגמרינן בדלתות וק"ל:

ויהי טוחן בבית גו' אין טחינה אלא לשון עבירה כו'. הוציאו לשון טחינה מפשוטו דא"כ בעל כרחו טחן להם ברחיים שהיא מלאכה כבידה והו"ל למכתב וטחן להם או ונתנו לו לטחון דמשמע בע"כ אבל ויהי טוחן משמע לשון רצון דהיינו לדבר עבירה כדמסיק כדאמרי אינשי כו' ומייתי מתטחן לאחר אשתי גו' דמוכח טפי לדבר עבירה כדכתיב בתר הכי ועליה יכרעון גו' כי היא זמה גו':

דן את ישראל כאביהם שבשמים שנאמר כו'. והמקרא מסורס דן ידין שבטי ישראל כאחד וכפירש"י דלענין הדין ממש קאמר אבל בב"ר ובתנחומא מפרש לה לענין נקמה בפלשתים ע"ש:

שמשון מעין כו' שנאמר כי שמש ומגן ה' אלהים גו' הכוונה בו כי מדת הרחמים והדין לפי המקבלים כמו שמש הפועלת דברים הפכיים לפי המקבלים ושמשון מעין שמו אף שהיה ממדת הגבורה והדין דמדן קאתא כדאיתא בריש פסחים מ"מ לגבי ישראל

בא ברחמים להגין עליהם ונו"ן שמשון כינוי על ישראל שהיה שמשן ומגינן של ישראל ודו"ק:

בתוס' בד"ה אלא מעתה לא ימחה תימה כו' והכא פריך אהא דקאמר על שמו של הקב"ה כו' עכ"ל. וצ"ל דהמקשה פסיקא ליה בשום דוכתא דשמשון נמחק ולאו משום דלא חשיב ליה בהדי הנך שאינן נמחקין דהא איכא למימר תנא ושייר כדאמרי' גבי שלום ודו"ק:

גמ' בלעם חיגר ברגלו אחת שנאמר וילך שפי כו'. אמרו בזה שע"י שנלחץ רגלו אל הקיר היה מכותת וחיגר באותו רגל וזכר הכתוב זאת בנבואתו הראשונה דמיד שבא לא היה חש במכתו והלך שפי וחיגר אולי יוכל לקללם כמ"ש השנאה מקלקלת השורה ובשמשון קאמר דחיגר היה בב' רגליו לפי הדמיון לנחש לפי שאין לו רגלים לרוץ ולהזיק הרי הוא מטיל עצמו על האורח ודרך להזיק העוברים ושבים שם ולהפיל הרוכב אחור כך שמשון אחר שהיה חיגר ברגליו גם אסור בנחשתים ולא היה יכול לרוץ אחרי הפלשתים להרגם סבב הקב"ה שיהרגם ברכבם על הגג וק"ל:

צדקיהו בעיניו כו'. פירש"י לא ידענא מנלן דנשתנה לשבח וכן אסא כו' עכ"ל נראה לפרש בצדקיהו ע"פ מ"ש הכתוב וכל אנשי המלחמה דרך שער בין החומתים גו' ומפורש במדרש והביאו רש"י בסוף ספר מלכים מערה הולכת מביתו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זימן צבי כו' ולכדהו כו' ע"ש והשתא מדסמך עצמו לברוח בלילה ובמערה הרי היו לו עינים לראות מעין דוגמא של מעלה שרואה בחשך וגבי אסא יש לפרש מדכתיב גביה בד"ה וירצץ אסא מן העם גו' והוא ענין דריסת רגל כמו ויתרוצצו הבנים בקרבה גו' דוגמא דבשל מעלה כתיב אתה רצצת ראשי לויתן. ומייתי רק לעת זקנתו חלה את רגליו ואמר רב יהודה כו' דלא תימה דלאו לקותא הוה אלא מתוך זקנה חלה ומייתי דהא אמר רב יהודה כו' שאחזו פודגרא שהוא ודאי לקותא כדמסיק כמחט כו' ואפשר דלמדו לומר כן מדכתיב בד"ה עד למעלה חליו וגם בחליו לא דרש גו' וק"ל:

מפני מה נענש אסא מפני שעשה אכגריא בת"ח. ומייתי לה מדכתיב השמיע את כל יהודה לרבות ת"ח ודקאמר אין נקי כו' הוא מלתא באנפי נפשיה לדרוש מיניה אפילו חתן כו' ואפשר דקאמר דגם מפני זה נענש אסא שעבר על דברי הכתוב נקי יהיה לביתו גו' אע"ג דבמלחמת מצוה אמרינן בס"פ משוח מלחמה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו כו' הכא לאו מלחמת מצוה היה ודו"ק:

שמשון שנתגנה בו כתיב ביה ירידה יהודה כו'. אע"ג דאיכא למימר דחדא כפשטיה או שבהר היה ויעל כפשטיה וירד לדרשת הגנאי או וירד כפשטיה דבעמק היה ויעל לדרשת

שנתעלה מ"מ קאמר כיון דלית בהו הכרע שניהם לדרשה אך קשה דהא גבי שמשון נמי כתיב ויעל ויגד לאביו גו' ואם נימא כפשטיה שעלה מתמנת א"כ ע"כ ממקומו מוכרח דתמנת בעמק היה וכפשטיה כתיב שם וירד שמשון תמנתה ולא ה"ל למדרש אלא עלייה דיהודה ויש ליישב דלפי הדרשה ההוא ויעל נמי דגבי שמשון על שנתעלה בו שחזר משם ופירש מהעובדת כוכבים ושאל לאביו ואמו והם מיחו בו כמ"ש האיך בבנות אחיך גו' עד אשר אח"כ חזר הכתוב בגנות כולם שאמר וירד שמשון ואביו ואמו גו' ודו"ק:

שכל עינים מצפות לראותו כו' כפירש"י לענין הכנסת אורחים בביתו של אברהם קאמר לה ואהכי שייך לאתויי הך דויטע אשל כו' הכא אבל הרא"ם פי' שכל עינים מצפות לראותו היא מערת אברהם כו' עכ"ל ע"ש ולא ידענא למה לקח לו דרך אחרת דלא משמע כן מתוך שמעתין כמ"ש:

גיורת אני כו'. לאיסור נדה היה חושש דעתידה התורה לאסור כרת ולאיסור בעובדת כוכבים אע"ג דאינה אלא גזירת ב"ד של חשמונאי כדאיתא פ' אין מעמידין היה חושש לאותה גזירה כמו שקיים אברהם אפילו עירוב תבשילין ועוד דמן התורה נמי קנאין פוגעין בו וכתב הרא"ם וא"ת איך הותר לבא על הזונה והלא כו' שמא י"ל כו' אבל מ"מ קדשה בכסף או בשטר ואח"כ בא עליה כו' ע"ש ואין נראה דכתיב פן נהיה לבוז ומה גנאי היה אם נתקדשה לו ועוד אמרו גדולה עבירה לשמה כו' ועוד דנראה דמעשה זה לא היה אלא בינו לבינה ואין אשה מתקדשת בלא עדים אפילו בקדושי ביאה והרמב"ם בפ"א דהלכות אישות כתב קודם מתן תורה היה אדם פוגע באשה בשוק אם רצה היא והוא נותן לה שכרה ובועל אותה על אם הדרך והולך והיא נקראת קדשה משנתנה תורה נאסרה כו' עכ"ל כל זה מרמז על מעשה יהודה ותמר שלא נכשל אלא בדבר זה שעתידה תורה לאסור ובב"ר זימן לו הקב"ה מלאך הממונה על התאוה לעבור בכזה דהיינו דבר שעתידה תורה לאסור וק"ל:

פנויה אני כו' יתומה אני כו'. פירש"י שהייתי קטנה והשאוני אמי ואחי ואין נשואין לער ואונן כלום כו' ולהך סברא לאו בתו של שם היתה כו' עכ"ל לא ידענא מי הכריחו לפרש כן דהא ודאי יהודה לא נתכוון לכך שהרי לא ידע שהיא כלתו אבל איכא לפרש דא"ל דשמא קיבל אביך קדושין מאחר בלי ידיעתך בקטנותך ואין אתה פנויה כמו שאמרת וא"ל יתומה אני שכבר מת אבי בהיות בבטן אמי כמ"ש באביי ובודאי לא קבל אבי קדושין עלי והשתא ניחא דיש לקיים שפיר דבתו של שם היתה ודו"ק:

ויטע אשל גו' וח"א פונדק כו'. ופירש"י ולשון אש"ל נוטריקון אכילה שתייה לויה כו' עכ"ל ובב"ר מפורש אשל שאל קופר כו' והוא ממלות הפוכות כמו כשב וכבש ולפי

פירש"י בחומש וח"א פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות עכ"ל ניחא טפי דאין אשל יוצא ממשמעו שהוא לשון אילן בקרא ודו"ק:

אל תקרא ויקרא אלא ויקריא כו'. מה שהביא אותם להוציא לשון ויקרא שהוא פועל עומד ללשון ויקריא שהוא פועל יוצא לאחרים דאל"כ מה טעם שקרא אברהם שם ה' בפונדק או בפרדס אלא שבפונדק או בפרדס לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו כו' עד שהקריא אותם בשם ה' וק"ל:

דף י:

משום דכסתה פניה כו'. דליכא למימר בהיפוך משום דכסתה עכשיו פניה ולא היה יכול לראותה ולהכירה שתמר היא חשבה לזונה דהא כיון דאין דרך הזונות לכסות פניהם אף אם לא הכיר בה שתמר היא מ"מ לא היה לו לחושבה לזונה ולכאורה גם לפירושם לא יהיה כי כסתה פניה טעם על ויחשבה לזונה אלא משום דכסתה פניה בבית חמיה לא הכירה וטעם ויחשבה לזונה לפי שישבת בפרשת דרכים כפירש"י בחומש לפי פשוטו ורש"י בחומש פי' לפי דרשה דהכא כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה עכ"ל ולפ"ז ניחא דכי כסתה פניה הוה שפיר טעם לויחשבה לזונה משום דכסתה פניה בבית חמיה כדרך הצנועות והך אשה לא כסתה פניה כדרך הפרוצות לכך לא חשבה לתמר אלא שהיא זונה וק"ל (עי' בפ"ק דמגילה ע"ש):

בא גבריאל וקרבן. כי הוא מלאך הממונה על השריפה ומלמד זכות לישראל כדאי' פ' יוה"כ גבי נתנו לו גחלי אש לשרוף ירושלים כו' ובפ' ע"פ בהצלת חנניה מישאל ועזריה ע"ש ופי' הכתוב למנצח שנצח גבריאל לסמאל על תמר שהיתה אז כיונת אלם כשרחק סמאל סימניה בשביל דוד שיצא ממנה וק"ל:

למנצח על יונת אלם כו'. קראה יונה ע"ש כ"י דמתילא ליונה ואמר שהיתה כאלם כדלקמן דלא בעי ליה למימר כדי שלא להלבינו אלא כאלם המרמז לאיש אשר אלה לו אנכי הרה. ואמר ומך ותם תרוייהו כתיבי בדוד מך דכתיב כי יחיד ועני אני גו' ותם כי אני בתומי אלך. ואמר ד"א שנולד כשהוא מהול כו'. והא דאמרינן פרק התכלת בדוד כיון שנסתכל במילה שבבשרו נתישבה דעתו כו' למ"ד בנולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית ניחא ולמ"ד דאין צריך להטיף כו' מ"מ שמח שלא היה ערל גם כי לא נתקיים בו בקום עשה:

כשם שבקטנותו כו' כך בגדולתו כו'. בפ"ק דמגילה מפורש דוד הוא הקטן כו' כשם שבקטנותו כו' ע"ש בחידושינו וק"ל:

נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן אש כו'. מתוס' דפ' הזהב ומתוספות דכתובות היא מוצת בלא אל"ף כמו ויצת אש גו' עכ"ל וכתב הריטב"א דלא מצינו כן בכל הספרים כו' עכ"ל ואין מקום לתמיהתו דאין רצונם שהוא חסר אל"ף בכתוב אלא דר"ל שהוא חסר בקרי שהאל"ף נחה ואינה נקראת אלא מוצת בלא א' וכפירש"י בהדיא בב"ר ע"ש:

הכר נא כו' בהכר בישר לאביו בהכר כו'. ר"ל שהקב"ה פרע לו במדה כשם שהוא רימה אביו ע"י כתונת זה שהיה חושב כי טורף יוסף והיה מצטער אביו על כך כך תמר רימתה אותו בכליו עד שנצטער יהודה למצאה כמ"ש פן נהיה לבוז וכיוצא בזה אמרו בב"ר אתה רמית לאביך בגדי עזים חייך כו' ואף שהכתוב הזה בלשון רבים נאמר זאת מצאנו הכר נא גו' תלוי בדרש הזה האמירה ביהודה כי הוא החשוב בהם ועל פיו עשו מה שעשו וק"ל:

אין נא אלא לשון בקשה כו' הכר פני בוראך כו'. ר"ל שאף אם תכפור באותו מעשה גם בסימנין לפי שלא היו עדים באותו מעשה גם שלא הכירו הסימנין הכר פני בוראך שהוא היודע ועד ואל תעלם עיניך ממני ורש"י פי' בחומש ואל תאבד ג' נפשות שהם בכלל שאמרה ממני כי העובר ירך אמו והרי למפרע ב' עוברים היו לה וק"ל:

ויכר יהודה ויאמר צדקה גו' והיינו דא"ר חנין כו'. נראה דקשיא ליה לתלמודא בקרא שאמר ברישא דקרא והיא שלחה אל חמיה גו' וסיים ויכר יהודה גו' וקראו בשמו דהוא יתורא דקרא דלא הול"ל לכתוב אלא ויכר ויאמר צדקה כו' דהא ודאי אחמיה דרישא דקרא קאי א"נ דלמה שינה הכא להזכירו בשמו והו"ל למיכתב נמי הכא ויכר חמיה גו' כמו ברישא דקרא וע"כ דרשו והיינו דא"ר חנין כו' שעל שם ההודאה הנזכרת כאן קראו יהודה בשמו ע"ש הקב"ה:

יוסף שקדש ש"ש כו' דכתיב עדות ביהוסף שמו כו'. כמו שת"י סהדותא על יהוסף שויה דלא קירב לאיתת רבוניה כו' ונתוסף בו הה' מטעם שע"י אות הה' שנתוספה בו יש בו אותיות שם הוי"ה חוץ מה' אחרונה שבשם שהוא עיקר שם הוי"ה כי ה"א אחרונה היא ה"א נחה בשם וביקרא רבה עדות ביהוסף יה מעיד שלא נגע באשת פוטיפר כו' וכמ"ש שבטי יה עדות לישראל גו' כמ"ש לקמן בשם יה המחובר באיש ואשה ודו"ק:

יהודה שקידש ש"ש כו'. דהיינו שקידש ש"ש בהודאתו כמ"ש לו הכר פני בוראך ועל תעלים כו' ודע דבפ' א"נ איתא נמי הך דרב חנא כו' דיהודה קדש ש"ש בפרהסיא כו' ומפרש לה בענין אחר דהיינו במה שירד נחשון תחלה לים כו' ע"ש וצ"ל דהא והא איתא וק"ל:

נקרא כולו על שם של הקב"ה כו'. ואע"ג דבלידתו נתנה לו אמה לאה זה השם מטעם הפעם אודה את גו' לא היתה קורא אותו אלא אודה אבל הש"י שם בפיה לקרותו כולו על שמו של הקב"ה ע"ש יהודה שיש בו כל שם הוי"ה והד' נוספת להורות על לשון הודאה שע"י ההודאה שאמר צדקה ממני זכה לקרותו כולו על שם הקב"ה ולזה כיונו באמרם לאה תפסה הודאה ועמדו בניה בני הודאה יהודה כו' כמפורש פ"ק דברכות בחידושי אגדות דהיינו שלאה כמתנבאת שלא מדעת נתנה לו זה השם יהודה ודו"ק:

אתה הצלת תמר וב' בניה כו'. הדמיון כשם שיהודה קידש ש"ש בהודאתו אשר ע"י זה ניצלה תמר וב' בניה מהשריפה ע"י גבריאל שהוא מלאך אש ע"י שקירב סימניה כדלעיל כך חנניה מישאל ועזריה קדשו ש"ש להודות לה' אשר עש"ז נקראו ישראל יהודה בעבור שהם מודים לה' והיה ג"כ הצלתם מן השריפה ע"י גבריאל מלאך הממונה על האש כמפורש פרק אע"פ:

צדקה ממני מנא ידע יצתה ב"ק כו' מפורש בשילהי מסכת מכות ע"ש:

ולא יסף עוד לדעתה כו' כיון שידעה שוב כו'. פירש"י כיון שידעה שהיא צדקה ולש"ש נתכוונה עכ"ל נראה מפירושו שיהיה גם מלת לדעתה פי' כן שלא פסק ממנה בשביל שראה דעתה וכוונתה לש"ש אבל לא ידענא מי הכריחו לזה להוציא לשון לדעתה דקרא ומלת שידעה לגמרי ממשמעו לפי פשוטו מלשון והאדם ידע את חוה והרבה כמוהו כיון שידעה ובא עליה שוב לא פסק ולא היה גנאי בעיניו לבא עוד אליה וק"ל:

ע"ש וכתיב התם ולא יסף גו' הכי מפרש סוף פ"ק דסנהדרין ע"ש:

והפרד אשר תחתיו גו' תנא דבי ר"י באותה שעה נבקעה כו' ובגירסת הילקוט שקל ספסירא בעא למפסקיה תנא דבי ר"י כו' וכ"ה בע"י ונראה משום דהאי קרא יתורא הוא דמאי אשמועינן שהפרד עבר מתחתיו אלא דאי לאו הכי שהיה הפרד עמד במקומו ודאי דהיה פוסק עצמו בספסירא אבל הפרד עבר מתחתיו נבקע שאול מתחתיו ואילו היה חתך אבשלום את שערו בחרבו היה נופל לשם וכן נראה מפרש"י בספר שמואל וק"ל:

תמניא בני למה ז' דאסקיה מז' מדורי כו'. יש לפרש דמשמע ליה הכי מהא דכתיב ברישא דעניינא ויעל על עליית השער גו' דמאי אשמועינן ביה לפי פשוטו וע"כ דרשו ביה דויעל על עליית גו' קאי אאבשלום דע"י שאמר דוד הני בני העלה אותו אביו עד שער העליון דמדורי הגיהנם וענין דז"פ שאמר בני העלהו ר"ל אע"ג דאבא לא מזכה ברא כדאמר פרק חלק וכמ"ש התוס' הכא ה"ק כיון דמעשה בת שבע גרמה לו כמ"ש הנני מקים גו' אמר כיון שבנו נענש על ידו יזכה נמי בשבילו להעלותו ממדורי גיהנם וז"ש מי יתן מותי אני תחתיך שהרי עוני גרמה לו זאת וק"ל:

ואידך א"ד דקריב רישא לגבי גופיה כו'. בקרא אינו מפורש שהיה ראשו מושלך מגופו כפירש"י ואולי מדכתיב ויאחז ראשו באלה ולא כתיב ויאחז בשערות ראשו באלה כדקתני נתלה בשערו משמע להו דהובדל ראשו מגופו ע"י שנאחז באלה וק"ל:
ואבשלום לקח ויצב לו גו' מאי לקח אר"ל שלקח מקח רע כו'. כה"ג דרש ר"ל בפרק חלק גבי ויקח קרח גו' ושם מפורש בחידושינו וכן יש לפרש הכא והוא המקח רע שהציב לעצמו בחייו נגד אביו כמו יצאו נצבים גו' וז"ש המצבת זו היא דבר שאינו הגון להיות הבן נצב נגד אביו אבל היה זה מעצה עמוקה בגזירת מלכו של עולם כו' ורש"י פי' בע"א ע"ש::

דף יא.

גמ' וישלחהו מעמק חברון כו' בעצה עמוקה כו'. מפורש בב"ר והלא חברון בהר היה כו' ופירש"י בחומש מדכתיב ויעלו בנגב ויבא עד חברון כו' והקשה הרא"ם לפירש"י ואין זו ראיה דלמא משום דא"י גבוה מכל הארצות כו' ע"ש באורך נראה לקיים פירש"י דלאו מויעלו מביא ראיה אלא מדכתיב בנגב מוכח שהוא מקום טרשין כמ"ש ארץ הנגב נתתני אבל לא ידעתי מי הכריח אותם לזה דהא איכא למימר מה שאמרו והלא חברון בהר היה שראו עיר חברון שהיא בהר ואין זה תימה שיביאו ראיה מן המקומות מן זמנם על זמן שעבר דכה"ג אמרינן פרק מי שהיה לדידי חזי לי האי אתרא דמסדום ועד צוער כו' ובפרק כיצד מעברין לדידי חזי לי האי אתרא דמחנה ישראל כו' ודו"ק:
עצה עמוקה. בתנחומא מה מאד עמקו מחשבותיך אר"י מחשבה עמוקה נטלת עם אברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך גו':
שלא היה לו בן הגון למלכות כו'. כמ"ש כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי דהיינו דבנה לו מצבה זו בחייו שיהיה לו להזכרת שם כי בניו אינם הגונים למלכות שיזכר שמו על ידם ורב חסדא שאמר גמירי כו' ר"ל דבודאי בנים שהיו לו מתו בחייו בחטא שריפת חלקת יואב ויש לדקדק קצת בהאי לישנא דאינו מניח בן ליורשו דהל"ל בניו מתים בחייו ויש לפרש דקאמר הכי דגם אם לא מתו בניו בחייו הרי הוא שמרד במלכות אין בניו יורשין אותו כדאמרינן פרק נ"ה דמורד במלכות נכסיהם למלכות ודו"ק:
בתוס' בד"ה לעולם מדה טובה מרובה כו'. וי"ל דעדיין גבי מדת פורעניות מיירי רדיפה ולא הריגה כו' עכ"ל ויש מקשים בזה מהא דאמר במו"ק פ"ג והיה עורר חניתו על ח' מאות חלל ומתאנח על מאתים שלא הרג אלף כדכתיב איכה ירדוף אחד אלף ואמאי (היה) קרי ליה מתאנח הא לא הוי התם רק רדיפה בעלמא כו' עיין בחזקוני:

בד"ה מרים המתינה למשה שעה אחת לאו דוקא נקט שעה אלא שליש שעה או רביע כו' על א' ת"ק כו' עכ"ל שליש שעות מז' ימים הוא בקירוב על א' ת"ק דהשתא במדת פורענות כשיעור שהוא מודד מודדין לו ולא יותר והו"ל מדה טובה מרובה על א' ת"ק ממדה רעה אבל רביע הוא יותר הרבה מת"ק על אחד דהשתא צ"ל נמי דבמדת פורענות נמי יותר ממה שמדד מודדין דאל"כ הו"ל ממדה טובה יותר מת"ק על א' מדה רעה ודו"ק. (אמר המגיה ול"נ דהתוס' נפקא להו מקרא דכתיב במדת פורענות פוקד עון וגו' על שלשים ועל רבעים ובמדה טובה כתיב ועושה חסד לאלפים דהיינו אם במדה פורענות משלם דור רבעים הויא גבי חסד לאלפים אחד מת"ק ואם משלם דור שלישים הויא גבי חסד לאלפים אחד מת"ש בקירוב והכי נמי אם המתינה מרים שליש שעה הויא אחד מת"ק בקירוב ואם המתינה רביע שעה הויא אחד מת"ש בקירוב ונקט שפיר או רביע שעה ודו"ק):

בא"ד אבל קשיא לרבי והא במרגלים נפרע יום לשנה כו' מרובה מדת פורענות ממדה טובה של מרים כו' עכ"ל דבריהם תמוהים דלפי מה שפירשו לאו דוקא שעה אלא שליש שעה הרי מדה טובה דמרים מרובה ת"ק על א' ומדת פורענות המרגלים אינו אלא שס"ה על אחד ואפשר דה"ק כיון דמדה טובה במרים הו"ל ת"ק על א' א"כ במדה רעה לא הוי אלא כשיעור שמדד ובמרגלים הרי מצינו במדה רעה שס"ה על א' ודו"ק:

גמ' ותתצב אחותו גו' אר"י פסוק זה כולו ע"ש שכינה כו'. דלפי פשוטו מה לו להזכיר כל זה דלא הו"ל להזכיר רק הסבה הנפלאה שמצאו בת פרעה ביאור ואחותו באה ואמרה האלך וקראתי גו' וע"כ דרשו מיניה להשמיענו כי מעשה ה' במועצות ודעות רחוקות משכל האנושי כמו שהיה בענין זה שבהשלכתו ליאור חשבו שנתבטלה נבואת מרים כדלקמן שאביה טפחה על ראשה כו' אבל היתה סבה עצמית שתמצא אותו בת פרעה ושעי"ז נתגדל בעיני כל וע"ש שהשכינה כביכול היא בגלות עם ישראל שע"כ קראה אחותו שהיא בגלות עמהן ובתחלת גאולתן היתה השכינה נצבת שם דהיינו ותתצב אחותו וגו' וקאמר מרחוק לדעה דהיינו בדעות רחוקות מדעת האנושי ע"י משה שהיה בו היראה ביותר שלמות כמ"ש מה ה' אלהיך גו' שאמרו בו שהיא מלתא זוטרתי לגבי משה שהיה בו יראה האמתית וקאמר כי לא יעשה ה' גו' כ"א גילה סודו גו' כמו שגילה כבר זה למרים וסיים ויקרא לו ה' שלום להביא על ידו שלום שיצאו ישראל בשלום משם וק"ל:

דף יא:

בפרך רא"א בפה רך כו'. פירש"י משכם בדברים ובשכר כו' עכ"ל ובמדרש ילקוט מפורש כדלעיל בשעה שאמר הבה נתחכמה לו קיבץ כל ישראל וא"ל בבקשה מכם עשו עמי היום בטובה היינו דכתיב בפה רך נטל סל כו' וכל מי שהיה רואה פרעה נוטל כו' כיון שהחשיך העמיד עליהם נוגשים כו' עכ"ל ונראה ליישב לפי זה המדרש דלמ"ד נמי בפה רך הא דכתיב לא תרדה בו בפרך ליכא לפרושי אלא בפריכה וכדמסיק הכא ודאי בפריכה אלא גבי בפרך קמא ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך שהוא תחלת השיעבוד משמע ליה לפרש בפה רך שע"כ נטל פרעה ג"כ סל ומגריפה כו' ומאן דפליג וס"ל דפרך קמא נמי בפריכה דאותו יום כשהחשיך התחיל הפריכה שהעמיד עליהם נוגשים כו' כדלעיל והכי מפורש בש"ר וק"ל:

בתחלה בחומר ובלבנים כו'. דכיון שעבדו בהם בכל מיני עבודה כדכתיב את כל עבודתם לא פרט לך אלו אלא לאשמעינן שבתחלה בחומר ובלבנים ולבסוף בכל עבודה בשדה ולבסוף את כל עבודתם דהיינו בכל מיני עבודה והכי מסיים ליה בש"ר והוא מבואר שכך הרגילם להיות לו עבדים גמורים שבתחלה בנו לו ערים כי כן דרך אנשי עיר לבנות להם מבצרים מפני אויבים ואח"כ הוסיף עליהם עבודת אנשי כפרים דהיינו עבודה בשדה שהיא מלאכה שפלה כדאמרינן ביבמות ולבסוף בכל מיני עבודה כעבד גמור. ומ"ש שהיו מחליפין כו'. פירש"י ה"ג בעבודה קשה ארשב"ן א"ר יונתן שהיו מחליפין כו' וזו היא קשה שלא היו רגילין בכך עכ"ל אבל בכל הנוסחאות לא מייתי הא שהיו מחליפין כו' אקרא דעבודה קשה אלא אקרא דאת כל עבודתם וכ"ה בהדיא בש"ר ובילקוט ונראה לפרש דלפי הדרש נמי ולבסוף בכל עבודה כמפורש בש"ר כמ"ש לעיל לא הו"ל למכתב עבודתם בכינוי אלא ובכל עבודה כמו בכל עבודה בשדה וע"כ דרשו דכינוי קאי אעבודה דאיש ודאשה וללמד שבכ"א מהם שעבדו בו בכל עבודתם דאיש ודאשה דהיינו שהיו מחליפין כו' דבלאו מלאכה המיוחד לכ"א הוסיף להן מלאכות המחולפות ודו"ק:

נשים צדקניות כו' בשעה שהולכות לשאוב כו'. הוא דאר"י על נשים צדקניות שהיו מפרנסין את בעליהן והיו נזקקין להן ולא היו מזנין תחת בעליהן ולכך מדמה להו הכא ליונה שאינה נזקקת אלא לבן זוגה וק"ל:

הקב"ה מזמן להם דגים קטנים כו' ושופתות ב' קדירות כו'. ענין דגים קטנים כדאמרינן בעלמא שהם מפרין ומרבין גופו של אדם וע"ש הברכה דכן ירבה שנאמר וידגו לרוב גו' ורמז לזה במה שאמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם גו' שלא היו קונים אותן אלא שהקב"ה מזמן אותן להן בכדיהן ואמר בשכר תשכבון בין שפתים ולא נתנו עיניהם

באחר זכו להיות להם חן שבזה זכו לביזת מצרים וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב גו' כמ"ש ביה וה' נתן את חן העם גו' ואמר כיון שהגיע זמן מולדיהן הולכות ויולדות בשדה כו' מיראת מצרים עשו כן בגזירת כל הבן הילוד גו' ומייתי מדכתיב תחת התפוח עוררתיך גו' רישא דקרא מי זאת גו' מתרפקת על דודה דהיינו שנזקקה לבן זוגה במצרים וסיפא דקרא שמה דהיינו תחת התפוח חבלתך אמך גו'. ואמר הקב"ה שלח משמי מרום מי שמנקה כו'. שנאמר ומולדותיך ביום גו' דבתר האי קרא כתיב לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לחמלה גו' דהיינו א' מכל אלו שזכר שעושין לחמלה לולד ביום הולדת וכתיב בתריה ואעבור עליך גו' דהיינו שהיו עושין לך כן משמי מרום. ואמר ונותן להם ב' עגולין כו' שנאמר וינקהו דבש מסלע גו'. דבש להנקה ושמן לסיכה והאי קרא לפי פשוטו בטובת א"י הוא דכתיב ירכיבהו על במתי ארץ גו' אבל לפי משמעו ממש לא מצינו זה הנס דבש מסלע גו' בטובת א"י אי לאו באלו הולדות שהיו צריכין לכך דאמם אחר לידתם הלכו למלאכה גם לביתם שלא ירגישו בו המצריים. ואמר נעשה להן נס ונבלעין בקרקע ומביאין שוורים גו'. גם כי ראו זה הנס נפלא חשבו שאין זה רק מעשה כישוף כמו שחשבו במכות מצרים ולפי שמעשה כישוף ודומה לו אין לו כח רק בעולם הזה וכדי תפיסת יד אדם ע"כ חשבו שלא נבלעו רק כדי מחרישה שהוא תפיסת יד אדם וז"ש שהיו חורשין על גבן שנא' על גבי חרשו חורשים גו' שאמר ברישא דקרא רבת צררוני מנעורי מנעורי ממש כשהיו קטנים ונערים במצרים שבאו להורגן אבל לא יכלו לי ע"י בליעה בקרקע ולפי שחשבו שהוא מעשה כישוף ולא נבלעו רק כדי מחרישה היו חורשים ע"ג לתופסן בתוך כדי מחרישה ולשון חרשו חורשים הוא כפול דהוה סגי בקרא לומר על גבי חרשו וי"ל חורשים מלשון חרשיא שהוא כישוף כי המצרים היו בעלי כשפים ודו"ק:

היו מבצבצין ויוצאין כעשב השדה שנאמר רבבה כצמח גו'. דאי כפשטיה לענין רבוי קמדמה להו לצמח השדה למה שינה מלשון הנאמר בברכתם כחול הים או ככוכבים אלא לענין יציאתן מן הקרקע שנבלעו בה מדמה להו כצמח גו'. ואמר באים עדרים כו' ותבאי בעדי עדיים גו'. דאי כפשטיה מלשון עדי וקישוט שתבואי בקשוטי' קאמר היאך מסיים בו ואת ערום ועריה וע"כ דרשו מיניה מלשון עדרים אבל לא מצינו מלה שיהיה חסר הרי"ש שהיא עיקר המלה וי"ל בדרך צחות לפי שדרך הקטנים שמוצא הרי"ש קשה להם בדבור ומדלגים אותה בדבורם בפרט אלו הקטנים שנתגדלו במקום שאין אדם וכאילו עמהם ידבר הכתוב בלשונם ותבואי עדי עדיים במקום עדרי עדרים בדלוג

הרי"ש וז"ש אל תקרי עדי עדים בלא רי"ש כמו שקורין אלו הנערים שנתגדלו בשדות שיהיה משמעו מלשון קישוט אלא עדר. עדרים ברי"ש ודו"ק:

וכשנגלה כו' הכירוהו תחלה שנאמר זה אלי כו'. יבואר לקמן פ' כשם ע"ש:

למילדות העבריות גו' מ"ד אשה ובתה זו יוכבד ומרים ומ"ד כו'. כתב הרא"ם ויתכן שהיתה קבלה בידם או כו' עכ"ל ול"נ שלמדו לומר כן משום דהאי לישנא אשר שם האחת גו' ושם השנית גו' לא תמצא בתורה כ"א כשקדם לו בפסוק שהיו שנים וכמו לעבר ילד ב' בנים שם האחד פלג גו' וכן ואת שני בניה אשר שם האחד גרשום גו' וכן וישארו שני אנשים במחנה שם האחד גו' וכאן לא קדם לו שהיו שני מילדות וכתב אשר שם האחת שפרה גו' וע"כ דרשו מיניה אשר שם האחת היא הידועה בשמה במקום אחר וכן שם השנית הידועה כבר ולפי שלא נזכרו בשמם בתורה מאותו הדור אלא ג' נשים אלו יוכבד ומרים ואלישבע ע"כ האחת והשני' הידועות על שנים מג' אלו נשים קאמר ובהא לא מספקא להו דודאי יוכבד היא אחת מהן דדרך הזקנות להיות מילדות ולא הבנות והכלות שלה ועוד דהכתוב בא לפרש ולא לסתום ואם היו מרים ואלישבע לא הוה ידעינן הי ניהו האחת והי ניהו השניה אבל אם יוכבד היא אחת מהם ליכא לאסתפוקי דודאי האחת דקרא היא יוכבד וזה שדקדק לומר אשה ובתה כלה וחמותה דלכך ליכא לאסתפוקי בשם האחת אלא בשם השני' פליגי דמר אמר דהיא מרים דיותר ידועה בשמה מאלישבע ומר אמר דאין סברא שהיתה מרים מילדת אז דעדיין קטנה היתה מה' שנים ויהיה פי' אשר שם האחת הידועה בשמה במקום אחר יוכבד היתה שמה עכשיו בענין המילדות שפרה ושם השניה הידועה בשמה כבר למר מרים ולמר אלישבע עכשיו נקראת פועה כו':

מאי אבנים אר"י סימן גדול מסר כו'. עיין פירש"י ולשיטתו כתב ה"ג מאי אבנים אר"י סימן גדול מסר להם כו' ד"א על האבנים כדכתיב וארד אל בית היוצר גו' עכ"ל ומפרש ליה ד"א לאו לענין סימנין קאמר אלא דלהכי קרי ליה למשבר אשה אבנים כו' ע"ש אבל בש"ר משמע דלענין מסירת סימנין קמדמה ליה ליוצר ע"ש והנראה בזה דודאי הני תרי לישני לענין מסירות סימנין קאמר כדמוכח בש"ר וכפי' הרמב"ן והרלב"ג כי פרעה צוה להם שיהרגו הזכרים בסתר על האבנים שאפילו היולדות עצמן לא ידעו בו כו' ע"ש ולפי שרוב הנשים שוהין בלידתן נתן להם סימן שיכוונו עת לידתן ממש שתוכלו להרוג אותן בסתר דהיינו כשיריכותיהן מצטננות כאבנים. ולד"א מה יוצר ירך כו'. בתחלת היצירה של הולד בין הירכים תוכלו להרוג אותן בסתר והוא משל היוצר כי כמו שהיוצר הזה כשהסדין שהוא האבנים הוא בין ירכו קל בידו לקלקל הכלי כמ"ש וארד בית היוצר

והנה הוא עושה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי גו' כדוגמא זו בתחלת לידת הולד כשהוא עדיין בין הירכים תוכלו לקלקלו ולהורגו ולזה הענין בעצמו שאמרו בסמוך סימן זה מסר להם בן פניו למטה כו' דכיון שצוה להרוג הזכרים בסתר היה צריך ג"כ להודיען שידעו אז איזו בן ואיזו בת ועוד כתבנו בזה דרך נכון מסכים לזה בפרק ד' מיתות על הא דאמרינן התם ב"נ נהרג על העוברין ולא ישראל ע"ש:

פניו למטה כו'. עיין פירש"י והכי איתא פרק המפלת אבל בש"ר מפורש בע"א:

כאשר דבר אליהן להן מבעי ליה. יש לדקדק לפירש"י בפ' חיי שרה דאין נופל לשון לי ולו ולהם אצל דיבור אלא אלי ואליו ואליהן ובמקומות שתמצא לי ולו ולהם סמוכים אצל דיבור יתפרש במקום עלי ועליו ועליהן וא"כ הכא מאי קושיא להן מבעי ליה דהא הכא ליכא לפרושי להן במקום עליהן אלא במקום ל' כמו כאשר דבר למילדות וי"ל כמ"ש הרא"ם גם הרמב"ן כי מצינו דבור במקראות שאינו דבור ממש כמו בא אל פרעה ודברת גו' וידבר משה קחו את המנחה וה"נ הכא כאשר דיבר הוא במקום אחר דכבר כתיב ויאמר מלך מצרים למילדות גו' ושפיר נופל בו לשון להן כמשמעו במקום ל' וק"ל:

ותחיין את הילדים תנא לא דיין שלא המיתו אותן כו'. עיין פירש"י אבל בש"ר דרש לה מיתורא דקרא מאחר שלא עשו כאשר דבר אליהן כו' למה הוצרך הכתוב לומר ותחיין גו' ונראה לדעת ש"ר דאע"ג דדרשינן מכאשר דבר אליהן מלמד שתבען כו' היינו ממלת אליהן דלהן מבעי ליה מיהו אין המקרא יוצא מידי פשוטו דכאשר דבר אליהן שב אשלא המיתו את הילדים ושפיר קאמר למה הוצרך ותחיין גו':

שהיו מספקות להם מזון כו'. עיין פירש"י ובש"ר לא דיין כו' אלא יש שהיו עניות והולכות המילדות ומגבות מזון מבתי עשירות כו' ע"ש ולשיטת רש"י צ"ל נמי הא דקאמר פרעה מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין גו' ולא קאמר ולא המיתן דה"נ ה"ק להו לא דיין שלא המיתן אלא שגם הייתם מספקות להן מזון אך קשה דא"כ מה השיבו בכך כי חיות הנה בטרם תבא גו' וכי משום דאין צריכין למילדות אין צריכין למזונות ולפי הדרש דבסמוך אומה זו כחיה כו' השיבו לו גם על סיפוק מזונות דלא היו צריכות להן כדאמרינן סוף קדושין מימי לא ראיתי ארי סבל ושועל חנוני והן מתפרנסין שלא בצער כו' ודו"ק:

אומה זו כחיה כו' יהודה גור אריה כו'. לא הביאן כסדר שהם כתובים בתורה בפ' ויחי בברכת יעקב אלא הביאם כסדר שהן כתובים בפ' ויצא לפי ספר תולדותן ונקט שור וחמור שהן מין בהמה בכלל חיה כדאמרינן פרק בהמה המקשה זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה גו' הא כיצד בהמה בכלל חיה כו' ונראה דלא מייתי הכא אלא קראי דגבי ברכת יעקב דבגד נמי כתיב כלביא שכן בברכת משה ועי"ל שלא נאמר לביא אלא כלביא

בכ"ף הדמיון משא"כ כל הנך דמייתי הם בלא כ"ף הדמיון כתיב ועוד דלא מייתי ההוא קרא דבגד דנקרא לביא כיון דמייתי קרא דכולהו איקרי לביא והענין מבואר דישראל שעושין רצון המקום אינן בכלל הטבע שנגזר על אדם וחוה בחטאם אבל הם בטבע החיה כפי טבע הבריאה ודו"ק:

ויעש להם בתים כו' ח"א בתי כהונה כו'. מפורש בפרקי ר"א בתים אלו איני יודע מה הם כשהוא אומר אשר בנה שלמה שתי בתים את בית ה' זו בית כהונה ואת בית המלך זו מלכות זכתה יוכבד לכהונה ומרים למלכות כו' ע"ש ונראה דהני אמוראי רב ושמואל דפניגי הכא פליגי נמי לעיל במילדות מי היו ומ"ד לעיל אשה ובתה ס"ל הכא בתי מלכות ממרים ומ"ד לעיל כלה וחמותה ס"ל הכא בתי כהונה מאלישבע אך מה שאמר דבתי לויה ממשה לא ידענא מאי רבותינו דהא כל שבט לוי נבחר לעבודת הלוים וי"ל דה"ק שאחר שנתגרשה יוכבד מאישה עמרם [זכתה] לינשא שנית לעמרם שהיה לוי דהיינו שנולד ממנה משה שהיה לוי. וקאמר דדוד ממרים קאתי דכתיב ותמת עזובה גו' שעזבוה בחורי ישראל מלישא אותה לפי שהיתה חולנית ונצטרעה ונשאה כלב ואח"כ שנתרפאת לקראת אפרת ועל שמה נקרא דוד אפרתי מצינו לשון אפרתי באנשי אפרים כמ"ש ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה גו' וגם הדר שם בהר אפרים מצינו נקרא כן כמ"ש בן תוחו בן צוף אפרתי גו' אבל דוד שהיה מיהודה ודר בבית לחם יהודה ודאי דלא היה נקרא כן בשם אפרתי אלא על שם אם המשפחה שהיתה חשובה דהיינו מרים שנקראת בקרא אפרת וכן אבימלך מחלון וכליון נקראו אפרתים דמאותה משפחה היו גם המקום נקרא בית לחם אפרת על שם זה אך מה שאמר דכלב היה איש מרים ומהם יצא דוד צ"ע דהא יחוסו של דוד מרם בן חצרון בספר רות וד"ה ומתוך הכתובים נראה דכלב לאו היינו רם דג' בנים היו לו לחצרון ירחמיאל ורם וכלוב דהיינו כלב כדמוכחי קראי דד"ה ויש ליישב דאחד מיוצאי בני רם נשא אשה מיוצאי בני כלב ולא היה דוד ממשפחת כלב אלא מצד אם אלא שחשיבות מרים עשה זאת שנקראו אפרתים וק"ל:

דכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת גו' כצ"ל. מקרא דלעיל מיניה דמייתי וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה גו' לפי פשטיה משמע שכלב הולידה ממש ובתו היתה אלא דהאי קרא ותמת עזובה ויקח לו את אפרת גו' אילו היתה בתו מה הוא הענין שתלה לקיחת אפרת לאשה לו במיתת בתו עזובה וע"כ דרשו דהאי עזובה היא אפרת ופי' ותמת היינו אחר שנצטרעה כדכתיב במרים אל נא תהי כמת גו' שהמצורע חשוב כמת לקחה כשהכל עזובה עד שנתרפאת ונקראת אפרת ובמדרש ילקוט אפרת פלטני של

מלכים מגדולי הדור דהיינו מרים ונראה דגם בהאי קרא גופיה הוליד את עזובה אשה גו' מדכתיב עזובה אשה משמע דאשתו היתה דאל"כ מאי אשה דקאמר אם בתו היתה::

דף יב.

גמ' כל הנושא אשה לש"ש מעלה כו'. שהרי כשנשאה עזובה הוה ונשאה שלא לשם יופי כדקרי לה יריעות אלא לבנים נשאה שבדק באחיה דרוב בנים הולכין אחר אחי האם וה"ל כאילו הולידה מחדש שכבר נאמר בה ותמת עזובה דהיינו שנצטרעה כאילו מתה ומשנתרפאה הרי כאילו הולידה וק"ל:

יריעות שהיו פניה כו'. דלפי פשוטו שאמר הוליד את עזובה ואת יריעות גו' היינו ששניהם הוליד ובנותיו היו אבל השתא דאת עזובה ע"כ היא אשתו מרים כדלעיל ע"כ ואת יריעות נמי מתפרש על אשתו וליכא לפרש על אשתו אחרת ששמה יריעות שהרי לא נמצא בה בשום מקום שמתה דהיינו שנצטרעה ושהוא נשאה כאילו הולידה כמו שכתוב גבי עזובה ולזה דרשו דההיא עזובה אשתו היא בעצמה יריעות ונקראת כן על שם שהיו פניה דומות ליריעות ועוד קצת ראיה דזו היא עזובה זו היא יריעות מדכתיב ואלה בניה גו' אם ב' בנותיו היו או ב' נשיו ה"ל למכתב ואלה בניהם ואם על אחת מהן קאי אין זה מוכרע ולזה אמר אל תקרי בניה אלא בוניה כו' דכיון דהיא עזובה היא יריעות והיא מרים אי בניה ממש קאמר ישר שובב גו' הכתוב השני דכתיב ביה ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת שהיא ג"כ מרים ותלד לו את חור הוא סותר זה דהו"ל למחשביה גם הכא בבניה וע"כ דרשו מיניה דלא הוזכרו כאן בניה כלל אלא בוניה שהאיש הוא בונה את האשה כדאמרינן פ' כ"ג אין האשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי שנאמר כי בועליך עושיך ואישה זה נקרא ישר על שם שישר עצמו בענין זה בעצמו שנשאה לש"ש וכן יש לפרש ששיבב את יצרו וכזב ביצרו שלא נשא אשה לשם נוי אבל רש"י פי' לענין מרגלים ע"ש. ואמר וא"ד על שהיה פניה דומות לורד. היינו אחר שנתרפאה:

ולאשחור אבי תקוע גו' אשחור זה כלב גו'. מדכתיב ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור גו' כיון דגם הוא בן חצרון אמאי לא חשבי' בהדי בנים של חצרון דכתיב ביה ובני חצרון גו' את ירחמיאל ואת רם ואת כלוב ולא ניחא להו לפרש כפירש"י שם דאשחור נולד לחצרון אחר מיתתו וע"כ דרשו דאשחור זה הוא כלב שנזכר בכלל בניו של חצרון אלא שנקרא כן על שהושחרו כו' גם בזה פירש"י לענין מרגלים ויש לפרשו על ענין זה בעצמו שהיה מבקש רחמי שמים על רפואתה. ואמר נעשה מרים כב' נשים כו'. דכיון דאשחור זה כלב ולעיל לא חשיב הני נשים אלא עזובה ואפרת דרשו דגם אלו שמות

נשיו הן בעצמם שמות אשתו מרים שזכר לעיל וקראה כן ע"ש שבתחלה חלאה ולבסוף נתרפאת ונעשית נערה וכה"ג אמרינן לקמן ביוכבד שקראה בת לוי על שחזרה לנערותה ובזה יש לכוין המקרא ויעש להם בתים שאלו ב' המילדות זכו ונעשו לבת שחזרו לנערותן וכמו שיאמר מן מס מסים מן פת פתים כך יאמר מן בת בתים בל' רבים. ואמר ובגי חלאה צרת גו' צרת שנעשית צרה כו'. דכיון דזו נערה זו חלאה וכבר חשב בני נערה שם אמאי חשיב את אלו בנים לחלאה ולחשבה נמי גבי נערה וע"כ דרש דלאו בני חשיב הכא אלא אחר שנבנית חלאה ונתרפאת נעשית צרה כו' ודו"ק:

ג' גזירות גזר פרעה. פי' בתחלה משום פן ירבה גזר למילדות אם בן הוא והמיתן אותו בסתר ולבסוף כשלא עשו כאשר דבר אליהן גזר להושיב שומרים להשליכן ליאור כדכתיב כל הבן הילוד היאורה גו' והיינו דנתחכמה לו בואו ונדונם במים שכבר נשבע הקב"ה שלא יביא מבול כו' כדאמרי' לעיל ולבסוף כשא"ל אצטגניניו שהיום נולד בן המושיען גזר אף על עמו אמנם יש לדקדק בזה דכל הבן היאורה גו' בתר ויצו פרעה לכל עמו הוא דכתיבא ומשמע שהוא קאי אגזירת כל עמו וכ"ה בהדיא בש"ר כל הבן של ישראל אין כתיב. כאן אלא כל הבן הילוד בין יהודי בין מצרי כו' דמויצו לכל עמו לחוד לא הוה מוכח מידי דאימא דצוה לכל עמו להשליך בני ישראל ליאור והשתא מנא להו דכל הבן הילוד גו' ויצו פרעה לכל עמו גו' הם ב' גזירות ולהקדים המאוחר דהיינו דכל הבן הילוד גו' היא גזירה שניה ויצו פרעה לכל עמו גזירה ג' ויש ליישב דסמכו עצמם לומר גזירה שניה מדכתיב הבה נתחכמה לו דהיינו נתחכם למושיען של ישראל לדונם במים כו' וב' גזירות ראשונות היו משום פן ירבה והיה כי תקראנה גו' והרא"ם כתב אהא דאמרינן שאמרו אצטגניניו דאי משום מיעוט זכרים ליכא פ"ו יותר היה לו להרוג הנקבות כו' עכ"ל ודבריו תמוהים דהא ב' גזירות ראשונות אם בן הוא והמתן גו' וכל הבן הילוד היאורה גו' לא אמרו לו עדיין אצטגניניו כלום ואעפ"כ לא גזר אלא על הזכרים כמפורש בקרא אם בת היא וחיה וכדאמר בהדיא בשמעתין וכבר אמרו בש"ר טפש היה המלך דהי"ל להרוג את הנקיבות כו' ע"ש אבל למדו לומר שהיה שם גזירה ג' ע"י אצטגניניו מדכתיב ויצו גו' כל הבן הילוד גו' בין יהודי בין מצרי כו' כמ"ש בהדיא בש"ר וכ"ה בתוס' לקמן דגזירת אם בן הוא והמתן לא היה אלא משום פן ירבה גו' ונלחם בנו ודרך אנשים להלחם עכ"ל והא דלא מספיק להו גבי גזירה ג' משום דכבר נשבע הקב"ה שלא יביא מבול לעולם עד שהוצרכו לומר שאצטגניניו ראו דעתיד ללקות במים היינו משום דלא בטלה אותה גזירה שלישית עד שהושלך ליאור שחשבו האצטגנינים שאז היה נלקה מושיען כדאמרינן לקמן ומזה יתיישב שלא עברה בת פרעה גזירת אביה

שאחר השלכתו שאמרו האצטגנינים שכבר נלקה מושיען בטלה הגזירה ורש"י בחומש כתב כך שראו אצטגניניו אקרא ואם בן הוא והמתן גו' וזה אינו לפי הסוגיא דשמעתין דגזירה ראשונה ואם בן הוא והמתן גו' לא היה אלא משום פן ירבה גו' ונלחם בנו ודו"ק:

וילך איש גו' להיכן הלך כו'. עי' פי' הרמב"ן בחומש בזה:

שהלך בעצת בתו. סמכו עצמם אהא דאמרי' לקמן שהיתה מתנבאה כשהיא אחות אהרן כו' וכן פי' רשב"ם בפ' י"נ ע"ש ויש לדקדק למה הוצרך כאן למימר שהחזירה ע"י דבורה של מרים קשה גזירתך כו' ואימא דמשום נבואתה זו שא"ל עתידה שתלד בן כו' החזירה וי"ל דמשום נבואתה לא היה צריך להחזירה דהא ודאי היה יודע עמרם בעיבורה של יוכבד דהות מעוברת כבר ג' חדשים כדלקמן שהוא הכרת עובר אלא ע"כ החזירה מטעם שא"ל קשה גזירתך כו' ושע"י חזרתו יחזירו גם אחרים נשותיהם וק"ל:

לשוא אנו עמלים כו'. כענין שאמרו ואת עמלנו אלו הבנים גו' וק"ל:

א"ל בתו קשה גזירתך כו' עמד והחזירה כו'. ולא סגי להו למימר שהחזירה ע"י נבואתה עתידה אמי שתלד בן כו' דכיון דכבר נתעברה ממנו ג' חדשים כדלקמן שזו כדי הכרת עובר לא היה צריך לו להחזירה והענין מבואר שזכרה ג' דברים נגד ג' גזירות שגזר פרעה כדאמרינן לעיל שבתחלה גזר אם בן הוא והמתן אותו ואם בת גו' ע"ז א"ל שקשה גזירתך שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואת גזרת אף על הנקבות ושגזר בשניה כל הבן הילוד היאורה גו' לא גזר אלא על הגוף בעוה"ז אבל יחיו לחיי עוה"ב כדאמרי' בהנזקין אשיב ממצולות ים אלו שנטבעו בים ואתה גזרת בעוה"ז ובעוה"ב ושגזר בשלישית אף לכל עמו זו הגזירה ספק שתתקיים שהם המצרים עצמם יבטלוה בעבור בניהם אתה צדיק בודאי גזירתך קיימת שנאמר ותגזר אומר וגו' ודו"ק:

ויקח ויחזיר מבעי ליה כו'. דכיון דע"כ פירש ממנה כדלעיל מדכתיב וילך ע"כ נשואין שניים היו ומאי ויקח דמשמע לקוחין ראשונים אלא שעשו לה מעשה ליקוחין כו' ואהרן ומרים היו מרקדין וכו' עי' ברשב"ם פרק י"נ וברמב"ן ואע"ג שידעו שכבר מעוברת ג' ירחים מ"מ היו שמחין בחזרתה שלא יהיה נולד בן המושיען בהיותה גרושה ואמרה אם הבנים שמחה פי' הפסוק משיב עמרם העקרת שנתעקרה מביתו להחזירה שם ואז אם שהיא יוכבד והבנים אהרן ומרים שמחה ונסמך לזה בצאת ישראל ממצרים גו' אז נעשה זה וק"ל:

את בת לוי אפשר בת ק"ל כו'. מבואר באורך פ' יש נוחלין ע"ש:

והא הות מעברא כו' מעיקרא כו'. דבחד ענינא לית לן למימר אין מוקדם ומאוחר בתורה וע"כ דרשו שע"כ נכתב כאן כאילו לא היתה מעוברת כבר שלא היה לה צער עיבור ומיהו מסמיכות שמעי' שגם לידתה שלא בצער היה וק"ל:

ר"מ אומר טוב שמו כו'. טוב ממש בקטן כזה לא שייך לראות בו ואם נפרש בו מל' יפה כמו כי טובות הנה איננו טעם על שהצפינה אותו וכי צדקת כיוכבד אי לא היה יפה לא הצפינהו וע"כ דרש בו ר"מ טוב שמו ששם משה נתנה לו בת פרעה אבל עיקר שמו טוב והיתה דייקא בשמו כי בהוולד לה אהרן ומרים נתוסף הגלות מרים ע"ש וימררו את חייהם אהרן ע"ש השלכת יאור אבל בשם משה ראתה כי טוב הוא שע"י יבא טובה וגאולה לישראל ור"י הוסיף בענין זה בעצמו:

טוביה שמו. בנוסף לו שם י"ה המשותף בשמו כמו שם ישראל והרמז בו שם טוב באמצע וי' של כי מלפניו וה' של הוא מאחריו. ור' נחמיה שאמר הגון לנבואה עי' פירש"י וצ"ל שע"י בתה מרים ראתה זאת כי יוכבד לא נחשבה בכלל ז' הנביאות בפ"ק דמגילה. ושאמר שנולד כשהוא מהול. כי הערלה הוא דיבוק היצה"ר שנקרא ערל גם רע ובהפך בהסרת ערל הנקרא טוב. ושאמר שנתמלא הבית כולו אורה כו'. הוא חידוש נפלא והוראה על שעתיד לדבר עם השכינה פה אל פה שעל ידי זה יהיה קרן עור פניו וק"ל:

ותצפנהו ג' ירחים דלא מנו לה כו'. פירש"י ומהכא נפקא לן והיינו מדהיתה יכולה להצפינו עד ג' חדשים היינו משום דלא מנו לה כו' ורש"י בחומש תפש לו דרך אחרת ע"ש ובראי"ם ואין כאן מקום להאריך ובספר פענח רזי כתב דהא ודאי מצרים נמי הוו ידעי דיולדת לז' יולדת למקוטעין ובדקו אחריה לו' חדשים משעה דאהדרה והיא הות מעברה ג' חדשים מעיקרא וילדתו לז' מקוטעים דהיינו לג' חדשים משעה דאהדרה וע"כ יכלה להצפינו ג' חדשים מיום לידתה אותו עד ו' חדשים משעה דאהדרה כך תוכן דבריו וכה"ג כתב החזקוני ע"ש:

ולא יכלה עוד הצפינו אמאי תצפניה כו'. פירש"י שצפון במסתרים היה כדכתיב ותצפנהו כו' עכ"ל היינו מסברא אבל ממה שהיתה יכולה להצפינו ג' חדשים אין ראיה דג' חדשים הראשונים לא בדקו אחריה כדלעיל לא מנו כו' ושאמר דהוו שמעו מצראי דאתיילד כו' לאו דוקא אלא שהרגישו שעת לידתה כי הכא במשה דכבר נולד מקודם זה ג' חדשים אלא שהרגישו בה לסוף ט' שהולידה לפי דעתם וק"ל:

אחזו לנו שועלים גו'. מפורש בשיר השירים רבה מלת שועלים כו' א"ר ברכיה שועלים קדמאה מלא תנינא חסר שעלים כו' שירדו לשעלו של ים וע"ש ערמתם בהבה נתחכמה לו להשליכם ליאור משלן לשועלים כו' וע"ש ודו"ק:

תבת גומא מ"ש גומא אר"א מכאן כו' וכה"ג אמרו בפ' ג"ה גבי יעקב שנשתייר על פכין קטנים וצ"ל הכא שהיה משתמר גם בגמא אלא שיותר היה משתמר בעצים אחרים ומדהזכיר בקרא שהיה גמא לאשמעי' מכאן לצדיקים כו' דאל"כ אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש וכ"ש ממון וק"ל:

בחמר ובזפת תנא חמר מבפנים כו'. מדהוצרכה לב' מינים חמר וזפת אמרו דודאי חמר מבחוץ אינו דבר מתקיים במים מבחוץ ובתבת נח שהיה זפת מבפנים ומבחוץ אע"ג דג"כ צדיק היה י"ל כיון דתשמיש רב היה שם לכל מין ומין לא היה די בחומר מבפנים שאפשר שיתפרק ע"י שימוש רב כזה ועי"ל שכוונו הכא לומר שלא יריח כו' ע"ש שהשכינה היתה עמו כדלקמן ותראהו ותרא מיבעי ליה כו' ובזה יתיישבו דברי רש"י בחומש פ' נח והרא"ם כתבו שם דרך אחרת ע"ש:

וכתבו התוס' פי' רבי בשם רשב"ק דזה וזה תוך התבה והחמר היה מכסה הזפת אבל מבחוץ לא זפתה שלא ירגישו כי הגמא דומה לקנה היאור ולא יבחינו כו' עכ"ל וקצת ראיה שהגמא דומה לקנה כמו שפי' התרגום קנה וסוף קנה וגמא אך קשה לדבריו דא"כ מאי קאמר לעיל מ"ש גמא כו' דהא איכא למימר שלקחה גמא שלא יבחינו התבה תוך קנה היאור ויש ליישב דשאר עץ נמי דומה לגמא אלא לאפוקי זפת קאמר ודו"ק:

ותשם בסוף רא"א ים סוף כו'. זה המעשה במצרים ביאור ולפי הכתובים שים סוף לאו במצרים ואפשר שמן ים סוף נמשכים יאורים במצרים וע"כ קראו סוף ובש"ר ים סוף שים סוף מגיע עד נילוס. ושאמר רשב"ן אגם דכתיב קנה וסוף. האי קרא נמי במצרים כתיב אלא דכריתה לא שייך בים סוף אלא באגם דומיא דקנה דנקט גביה ופירש"י סוף ערבה דקה עכ"ל ובתרגום קנה וסוף קנה וגמא עכ"ל:

דף יב:

לרחוץ מגלולי אביה. פירש"י לרחוץ לטבול לשום גיורת עכ"ל אבל לפי' לא ה"ל לאתויי האי קרא אם רחץ ה' גו' דלא אירי ברחיצה ממש וטפי הו"ל לאתויי מכמה מקראות דכתיב רחיצה גבי טבילה ועוד למה לא נאמר דלרחיצה בעלמא ירדה אלא שזו הרחיצה נאמרה למשל על רחיצת עצמה מגילולי בית אביה ודרש ליה מדלא כתיב לרחוץ בתוך היאור אלא על היאור להורות שלא היה זו רחיצה ממש ובהא קמשתעי נמי קרא דאם רחץ ה' גו' משל על השבים ומתנקים שהיו מלוכלכים בנות ציון בגלולי ע"ז ואהא מייתי לה פ"ק דמגילה אמאי קרי לה יהודית שכפרה בעבודת כוכבים כו' ע"ש וק"ל:

אין הליכה זו אלא לשון מיתה כו'. דאל"כ ל"ל למכתב ונערותיה הולכות כפירש"י בחומש. ודמייתי הכא ותרא את התיבה גו'. הפסיק הענין ובש"ר לא מייתי האי קרא כלל אלא דע"כ בתר ותרא את התיבה גו' שראו נערותיה שבאתה להצילו כו' א"ל גבירתנו כו' וכאילו כתיב ונערותיה הולכות למיתה בתר ותרא את התיבה גו' אלא דאין המקרא יוצא מידי פשוטו לכך הקדימו דהיינו שהיו נערותיה הולכות על שפת היאור קודם שראתה את התיבה גו' ולמדו לומר שבא גבריאל וחבטן כו' שבמיתה זו מתו מדכתיב הולכות על יד היאור שפירושו לפי הדרש הולכות למיתה בקרקע שעל שפת היאור שבא גבריאל וחבטן לה:

מ"ד ידה דכתיב אמתה. אע"ג דטפי אית לן לפרש כמשמעה אמתה מלשון אמה שפחה כדקאמר מ"ד שפחתה מדלא כתיב ידה הכא ע"כ ליכא לפרושי הכי דהא שפחותיה מתו ולא מסתבר ליה למימר דשייר חדא וה"ק ידה דכתיב אמתה וכיון דשפחותיה מתו כבר ע"כ דליכא לפרש אלא ידה גם רש"י בחומש פי' לפי פשוטו אמתה שפחתה ורבותינו דרשו לשון יד כו' עכ"ל דהכי מוכח נמי מתוך שמעתין דאמתה שפחתה הוא יותר פשוטו משנפרש אמתה ידה והרא"ם האריך בזה לפי' רש"י ואין צורך:

דאמר מר וכן אתה מוצא באמתה של בת פרעה כו' וכן אתה מוצא בשיני רשעים כו'. מבואר פ"ק דמגילה ע"ש:

ותפתח ותראהו כו' ותרא את הילד גו'. דכינוי ותראהו הוא מיותר רמז דקאי הכינוי על השכינה ובספר בחיי כינוי ותראהו ה' ו' חצי האחרון מהשם רמז לשכינה עכ"ל:

קרי ליה ילד וקרי ליה נער כו'. גם שמצינו שהילד מיום הולדו נקרא נער כמו מה נעשה לנער היולד גו' וכתיב ויבקש דוד את אלהים בעד הנער מ"מ הכא לא הו"ל לשנות לקרותו נער כיון דכבר קרי ליה הכא ילד ורש"י בחומש הביא הך דרשה דר"י שהיה קולו כנער וטען עליו הרמב"ן וכבר דחו זה ואמרו א"כ עשיתו למשה רבינו בעל מום ועוד כו' ע"ש והאריך הרא"ם להשיב על דבריו ע"ש ומדבריו נראה שהנער כשר לעבודת השיר של הלוים וכן נראה מפירש"י בשמעתין וקשה דהא לכל הדעות לא נקרא נער רק עד שלשים כמ"ש הרא"ם בעצמו פ' וישב ועבודת הלוים לשיר אינן מתחילין אלא משלשים שנה ואילך ולולי פירש"י היה נראה לפרש מה שאמר עשיתו למשה בעל מום לאו משום דלוי היה אלא כל שינוי שבאדם בברייתו משאר כל אדם נקרא בעל מום וכיוצא בזה איש שקולו דק כאשה נקרא בעל מום וסריס וכן להיפך באשה שקולה עב תקרא בעלת מום ואילונית ור"י לא היה חש לדברי הר"ן דהתם ודאי שינוי ברייתם הוראה על מומם אבל הכא קולו כנער מורה על מעלתו וגבורת לבו:

שעשתה לו [אמו] חופת כו'. הזכיר הכתוב להורות שנתייאשה אמו ממנו וכדאמרינן שטפחה אביה על כו' וק"ל:

מילדי העברים מנא ידעה כו'. פי' למאי דקאמרינן לעיל דגם המצריים היו בגזירה שלישית מנא ידעה שמילדי עברים הוא וקאמר שראתה אותו מהול ואפילו למ"ד שנולד כשהוא מהול בת פרעה חשבה שהוא נימול כי הנולדים מהול הם מועטים ולמ"ד דנולד כשהוא מהול צריך להטיף ממנו דם ברית ניחא טפי שיש להכיר בין הנימול ובין הנולד מהול וק"ל:

זה אר"י כו' זה נופל ואין כו'. ובש"ר זה מהו זה זה נופל כו' ונראה לפרש דה"ק מהו זה דלפי הלשון לא הו"ל למכתב מילדי העברים זה אלא מילדי העברים הוא אבל זה למיעוט אתי זה נופל כו' וכה"ג דרשינן בפרק בן סורר בננו זה פרט לסומין מדהו"ל למכתב בננו הוא וכתב זה למעט אתי:

המצפצפים והמהגים כו'. מפירש"י נראה שהוא מלשון צפצוף כעופות לפי הדרש אבל ממה שאמרו צופים ואינן יודעין כו' נראה שהוא מלשון השקפה והבטה כמו ויראו הצופים והקמותי עליכם צופים שהם חוזים ומתנבאים ואין יודעין מה מתנבאים ומלת מצפצפים כפול על כוונה זו שהם צופים ואינם צופים או שהכפול מורה על המיעוט בדבר כמו ירקרק אדמדם:

ראו שמושיען של ישראל כו' גזרו כל הבן הילוד גו'. היינו גזירה שלישית דקאמר לעיל דגביה כתיב ולעיל דנקט האי קרא בגזירה שניה לישנא דתלמודא הוא וסמך עצמו בגזירה שניה אהבה נתחכמה לו גו' כמ"ש כל זה לעיל וק"ל:

כיון דשדייה למשה אמרו תו לא חזינן כו'. שזה היה סימן הלקייה שהשליכוהו ליאור אז ומה שהוצרכו לומר שאינן יודעין שעל מי מריבה הוא לוקה דלא מסתבר להו למימר שסימן הלקייה לא יורה אלא על השלכתו ליאור לחוד שלא היה אלא לפי שעה ועוד שיצא מזה תשועה לישראל אלא שהיה זה ג"כ סימן לעתיד על מי מריבה שהיא לקייה גמורה והן לא היו יודעין ועיין לזה פירש"י הכא וק"ל:

המה מי מריבה כו' המה שראו כו'. מלת המה הוא כמיותר לדרוש מיניה המה מי מריבה הנזכרים במקום אחר כו' כפירש"י בחומש ובחטא מי המריבה פירש"י בחומש על שהכה הסלע. ולא דבר אליו אבל בפרק חלק פי' על שאמר להם שמעו נא המורים גו' ועיין במפרשים וק"ל:

ת"ר אלף רגלי וגו' בשבילי נצלתם כו'. נראה שדרשו כן ממלת רגלי שהוא נקוד בחירק הלמ"ד דלפי פשוטו הו"ל לינקד הלמ"ד בציר"י רגלי וק"ל:

בשבילי נצלתם כולכם. כתבו התוס' תימה דאדרבא בשבילו נגזרו הגזירות שראו אצטגניני פרעה י"ל שהוא היה הראשון המושלך כו' עכ"ל ע"ש דבריהם תמוהים דהא ודאי הא דאצטגנינים הוא גזירה שלישית היה לכל עמו אבל גזירת השלכת בני ישראל ליאור היה כבר בגזירה שניה משום פן ירבה גו' גם מ"ש בתירוצו שמשה היה הראשון המושלך ליאור זה סותר כמה מדרשות שהוזכר בהו שכבר הושלכו רבים מבני ישראל ליאור וכבר כתבנו בזה לעיל דגזירה שניה לא בשביל משה היה אלא משום פן ירבה גו' ונילף גזירה שניה מהבה נתחכמה לו גו' כמ"ש לעיל ואין להקשות דא"כ גם אחר שנתבטלה גזירה שלישית כשראו שמושיען נלקה במים למה נתבטלה גזירה שניה שהיה משום פן ירבה גו' כדאמר הכא זה נופל ואין אחר נופל די"ל כיון דראו דנלקה מושיען לא חשו עוד לפן ירבה ונלחם בנו כיון דלא יהיה להם מושיע ודו"ק:

ר"ח בר פפא אמר אותו יום כ"א בניסן היה כו' רבי אחא ב"ח אמר אותו יום ו' בסיון כו'. נראה דמייתי להו בלשון פלוגתא אדלעיל ונראה לפרש דאמה שאמר לעיל דאינם יודעין שעל מי מריבה הוא לוקה כו' וקאמרי אינהו דודאי היו יודעין ועיקר שראו בו לקיית המים הוא השלכתו ליאור אלא שניצל מגזירה זו ע"י המלאכים שבקשו בשבילו אי ביום כ"א ניסן למר אי ביום ו' לסיון דבזה הזכות שזכרו המלאכים נתבטלה הגזירה מעליו וכדאמרי' סוף מסכת שבת דאין מזל לישראל משום דע"י זכות גדול יתבטל גזירת המזל ודו"ק:

ומ"ש מן העבריות מלמד שהחזירוהו כו'. מפורש בש"ר למה אמרה מן העבריות וכי אסור כו' לא כן תנינן כו' אבל נכרית מניקה של ישראל כו' לפי שהחזירוהו כו' ולמה פסלן אמר הקב"ה פה שעתיד כו' ע"כ ואע"ג דהיתה שם מניקת ישראלית היה מותר במניקה עובדת כוכבים וכ"כ התוס' פרק אין מעמידין ע"ש אבל הנ"י פ' חרש בשם ר"ח כתב דהיכא דאיכא מניקה ישראלית דאסור בעובדת כוכבים ע"ש בארוכה ויש ליישב דה"נ הכא מפני הסכנה שלא ירגישו שהוא מן העברים לא היתה אומרת מרים וקראתי לך מן העבריות כמ"ש שהעלימה דבריה אי לאו אחר שפסל המצריות ובזה יתיישב הכא היאך שכרה לו להניק מהמצריות דהא ברשות המצריות היא נתנה להניק ואנן תנן עובדת כוכבים מניקה בנה של ישראלית היינו דוקא ברשות ישראלים ולא ברשות מצרים מפני ש"ד די"ל לקרוא עבריות היה יותר סכנה שלא ירגישו בדבר מיהו בזה איכא למימר כיון דבת פרעה נתנה להניקה לא שייך ש"ד מאימת המלכה עליהם:

והיינו דכתיב את מי יורה גו'. ויהיה פירוש הפסוק לפי הדרש בלשונות הכפולים שבו לפי מה שזכר לעיל מיניה כי כהן ונביא שגו בשכר והלכו אחר מותר התאוה המונע

מיראת ה' מלהבין בה אבל אמר במשה נביאו נאמן ביתו את מי יורה גו' כי הוא הגון וראוי להורות דעת ה' שהיא תורה שבכתב ואת מי יבין שמועה שהם שמועות והלכות למשה מסיני לפי שאף בקטנותו גמל והפריש עצמו מחלב טמא של עובדת כוכבים כפירש"י קידש עצמו במותר לו ועוד אמר ועתיקי משדים שהעתיק עצמו בלאו איסורא דחלב טמא אלא מפני חשש ש"ד כדאמר פרק אין מעמידין משום דשמא שייפא ליה סם לדד מאבראי ואף שאין הלכה כר"א דאמר הכי קידש משה עצמו במותר לו:

ותלך העלמה כו' שהלכה בזריזות כו'. לפי שכבר בענין זה קראה הכתוב אחותו וכאן גבי הליכה אחר אמה קראה עלמה מלמד כו' ושאמר שהעלימה את דבריה כפירש"י שלא ידעו שהיא אחותו ושמביאה את אמו ומשום שלא יתוודע נביאותה בבית פרעה שזה הוא בן המושיע ולכן העלימה כאילו אינה אחותו ואין זה אמו וק"ל:

מתנבא ואינה יודעת כו'. ענין זה שמתנבאה שלא מדעת וכונה וכמ"ש הכותב פ"ק דברכות גבי ראובן שאמרה לאה ראו מה בין בני כו' דהיינו הקב"ה שם בפיה קריאת שם זה כו' ע"ש. ודרשו הילכי הא שליכי עיין ברא"ם שכתב ואף שדרך הלשון להיות כן כמו הא לכם זרע מ"מ היכא כו' עכ"ל ע"ש ול"נ דלפי פשוטו שהוא מלשון הליכה הו"ל למכתב הוליכי בויי"ו וע"כ דרשוהו בשני תיבות הי לכי ר"ל הרי שלך וק"ל:

ותקח מרים הנבואה אחות אהרן כו' שהיתה מתנבאה כו'. נרמז זה במקום השירה שהזכיר בה תשועת ישראל ע"י משה כמ"ש ויושע ה' וגו' ויאמינו בה' ובמשה ומשה התחיל בשירה עם האנשים כמ"ש אז ישיר משה ובני ישראל גו' אמר הכתוב שגם מרים התחילה בשירה עם הנשים לפי שכבר נתנבאה על תשועה זו קודם לידת משה כשהיתה אחות אהרן שתלד אמי בן המושיע כו'::

דף יג.

גמ' עמד אביה ונשקה על ראשה כו' עמד אביה וטפחה כו'. אע"ג דנתאמתה לו " נבואתה כשראה הבית כולה אורה אח"כ כשהושלך ליאור נתייאש אביו ממנו אבל בספר שורש ישי כתב שהיה בנוסחת גמרא שלו עמדה אמה וטפחה לה על ראשה וכ"ה בש"ר דאביה ג"כ בטח ברחמי אל וסמך על נבואת בתו ע"ש ומ"מ קשה גם לגירסתו למה לא בטחה אמה בכך כמו אביה ויש ליישב דלא גילתה את נבואתה זו אלא לאביה כדי שיחזירנה אחר שגירשה כדקאמר לעיל ולזה ע"י שנתמלא הבית כולה אורה נתאמת לו נבואתה גם שהיתה אז בת חמש שנים אבל לגבי אמה העלימה נבואתה כדמשמע ותלך העלמה ותקרא את אם הילד שדרשו בו שהעלימה דבריה שהוזכר זה כאן לומר דלגבי אמה כבר

העלימה דבריה ולזה היתה נצבת שם מרחוק לידע סוף נבואתה ולזה אמה שלא ידעה בנבואתה בשעה שהושלך ליאור גם אם ראתה כבר שהבית היה כולו אורה חשבה לה לסבה אחרת וע"כ עמדה וטפחה לה כו' ודו"ק:

והדר וכל העולים אתו כו'. דמשמע להו דכל העולים גו' על כל עבדי פרעה שהוזכרו מעיקרא בלשון עלייה ויעלו כל עבדי גו' וק"ל:

נהגו בהן כבוד כו'. פירוש דהיינו שילכו לפניהם ואע"ג דאמרינן בפרק שלשה שאכלו דאין מכבדין בדרכים דהיינו בשנים שפגעו זה בזה בדרך אבל אם מתחילה נועדו יחדו ללכת כי הכא מכבדין כמו שכתבנו בפרק הפועלים בשם התוספות וק"ל. וכי גורן יש לו לאטד כו'. יש לדקדק דאימא כפשטיה ונקרא כך על שם אטד המקיפו דהא לפי הנמשל נמי ה"ק שהקיפוהו כתרים כו' כגורן שמקיפין לו אטד וי"ל דודאי אין דרך לקרות שם הגורן על דבר שפל המקיפו וסתם גורן נמי מוקף באטד ולא בא קרא אלא לאשמועינן הנמשל שהקיפוהו כתרים כמו שמקיפין הגורן באטד וק"ל:

ומ"ש שבאו כולם למלחמה כו' מפורש בב"ר ע"ש והוא שבאו שלא יקבר יעקב במערת המכפלה כדלקמן וכיון שראו כתרו של יוסף כו' נטלו גם הם כתריהם מראשם כו' ע"ד נפלה עטרת ראשינו כדכתיב בתריה ויספדו שם מספד גו':

תנא ל"ו כתרים כו'. עי' פירש"י מה שכתב דכ"ג אלופים מבני עשו וחשיב קרח שני פעמים ובב"ר חשיב ליה חד דממזר היה א"ק לפירושו הא אמרינן פרק חלק דכל אלוף מלכותא בלא תגא הוא והיאך קאמר דתלו כתריהן גם נראה דלא היה להם רק שמנה מלכים בדורות הללו שהיו קודם שמלך מלך בישראל כמ"ש בפרשת וישלח גם ק"ק דהא חשיב נמי הכא בני קטורה שהיו מלכי מדין שם ולמה לא תלו גם הם כתריהם ולולי פירש"י נראה דהיה קבלה בידם שהיו הכל בכלל ל"ו כתרים וכ"ה בתנחומא שגם מלכי כנען תלו כתריהם ע"ש:

מספד גדול וכבד מאד כו' אפילו סוסים כו'. מלשון זה שהוא מורה על גודל וריבוי ההספד דרשו כן שעשו כן לכבוד ואולי שענינו כמו שעושים עתה למרכבת שרים ומלכים במיתתם להלביש. הסוסים שחורים ולעשות להם כאילו גם הם בוכים וק"ל:

ממרא קרית הארבע כו' ד' זוגות כו'. אקרא דפרשת וישלח מייתי ליה הכא ובפ"ה דעירובין אבל אקרא דתחילת פרשת חיי שרה דלא כתיב הארבע בה' יש לפרשו שהוא שם איש קרית איש ששמו ארבע והוא היה אבי הענקים כמשמעות הכתובים דספר יהושע קרית ארבע האדם גו' קרית ארבע אבי הענק גו' אבל האי קרא הארבע בה' הידיעה לא תפול בשם העצם וע"כ דרשו בו שהוא שם המספר ע"ש ארבע זוגות ובב"ר

וכן פרש"י שהביאו דרשה דהכא אקרא דפרשת חיי שרה סמכו עצמם אקרא דפרשת וישלח מדכתיב בה' הידיעה ורש"י בפרשת וישלח שכתב לפי פשוטו דארבע הוא שם העיר ומצינו כה"ג בתוספות ה' כגון בית הלחמי אבי העזרי אין זה ראיה דלא מצינו אלא בשני תיבות ששניהם מהשם אבל הכא קרית אינו מהשם אלא שהוא תרגומו של עיר ומה שטען הרא"ם אדרשה דהכא מקרא דספר יהושע אולי לא זכר הרב מה שדרשו בב"ר האדם הגדול בענקים גו' זה אברהם ולמה כו' ויחסו לאברהם לפי שהוא קנה אותו בכסף מלא ובשיר השירים רבה האדם זה אדם הראשון הגדול זה אברהם יצחק ויעקב שנקראו גדולים ויהיה פירוש הכתוב ארבע ששם נקברו ארבע זוגות שהם אדם וכו' שנקראו גדולים וענין הארבע זוגות נראה לפי הדין כי מכר עפרון לאברהם מקום לעשות לו קבר ותנן בפרק המוכר פירות המוכר לחבירו מקום לעשות לו קבר עושה לו מערה ופותח לתוכה שמנה כוכין דהיינו ארבע זוגות והטעם בזה נראה קבר אחד לעצמו ועוד ז' קברים לז' המוטלין עליו לקוברן שכהן מטמא להן ודו"ק:

והאי דפייש דידי הוא וכו' פשיטותא מי זביני כו'. פירש"י שלא אטול פי שנים אלא כמוהו עכ"ל נראה שדקדק לפרש כן דלא מכר עשו ליעקב את הבכורה אלא שלא יטול פי שנים ולא שיטול יעקב פי שנים אלא שיחלקו בשוה כשני אחים פשוטים דאל"כ מאי קאמר האי דפייש דידי דמשמע כולו דידי הוא ואם מכר לו בכורתו ממש גם אם לא מכר לו פשיטותיה הרי יש ליעקב כל קבר לאה ועוד חלק שלישי מזה הקבר ואין לעשו רק שני חלקים ואין אלו אלא דברי נביאות דסתם קאמר קרא וימכור את בכורתו ליעקב גו' והכי משמע פרק י"נ דדומיא שנתן יעקב ליוסף את הבכורה קנה יעקב בכורה מן עשו ובהדיא קאמר התם גביה שיטול פי שנים ולולי פירושו נראה דממש בכורתו קנה יעקב ליטול פי שנים אע"ג דהיה ליעקב גם בהאי קברא חלק שלישי קאמר האי דפייש דידי הוא שיש לי שני חלקים בו ולו רק חלק אחד ואשלם חלק שלישי שיש לו בו וצ"ל דגם לפי האמת שמכר חלק פשיטותיה היינו דוקא בהאי קברא אבל לא בשאר דברים שהרי לא הוזכר בקרא אלא שמכרו חלק בכורה אבל בהאי קברא קנה ממנו גם חלק פשיטותיה שלא יקבר הרשע אצל הצדיקים כדאמרינן בעלמא ולקיים קרית ארבע מ"ש ארבע זוגות איש ואשתו ומפורש במדרש שנתן בשביל זה הרבה ממון שאמרו כריתי מלשון כרי שנטל כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה מהם כרי כו' ע"ש:

ואין כירה אלא לשון מכירה כו'. פירש"י כמו ואכרה לי בחמשים גו' עכ"ל וק"ק דהא תלמודא לא מייתי הכא מהתם אדרבא פ' ג"ה מייתי ליה אההוא קרא מקרא דהכא ויש ליישב דבין הכא ובין התם לא סמיך אלא אהא דמייתי שכן בכרכי הים קורין למכירה

כירה אלא שרש"י בא לומר כאן דלא תימה שהיא מלה זרה כירה במקום מכירה וקאמר דכה"ג קאמרי' ואכרה לי בחמשים גו' וכן דרך התלמוד בכמה דוכתי לאתויי מהכא להתם ומהתם להכא מה"ט ודו"ק:

אמרי שפר אלא אמרי ספר כו'. פירוש אותן אמרי שאמרו לו איגרתא במצרים הוא נפתלי היה נותן אותן בספר האגרת שהביא משם וק"ל:

חושים בן דן כו' והיינו דכתיב ישמח צדיק כי חזה גו'. יראה שכל זה נדרש ממזמור זה שאמר זורו רשעים מרחם הוא עשו שכבר בעודו ברחם היה מפרכס לצאת אחר ע"ז תועה לדבר כזב שלא מכר חלק קברו ליעקב חמת למו כדמות חמת נחש גו' בא בכעסו לעכב קבורתו כי כחו הוא נחש הקדמוני ואמר חרש יאטם אזנו והוא חושים בן דן שלא שמע לקול מלחשים והוא חבר חברים מחוכם לידע על מה שלחו לנפתלי והנה ע"י הרס שנמו גו' של עשו ואמר דנתרן עיניה ונפלו כו' דכתיב נפל אשת בל חזו גו' ודפתחינהו לעיניה דכתיב כי חזה נקם גו' ושאמר ואחיך דכתיב ישמח צדיק ותלמודא קיצר ברמז והביא סיפא דקרא וק"ל:

נתקיים נבואתה של רבקה דכתיב למה אשכל גו'. פירוש שמתוך דבריה למדנו נביאותה שביום אחד ימותו שהרי לא דאגה אלא על שיהרוג עשו את יעקב בעיכובו שם ואמרה למה אשכל גם שניכם יום אחד אלא שזה היה נבואתה שביום אחד ימותו וצ"ל דלאו כמתנבאה מדעת היה אלא כניבא ואינו יודע מה ניבא שהרי לא חשיב רבקה בהדי ז' נביאות בפרק קמא דמגילה וק"ל:

ואי לא עסק ביה יוסף אחיו כו'. עפירש"י וכעי' זה כתבנו לעיל במתני' ע"ש:

כולן נתעסקו בביזה והוא נתעסק במצות כו'. דהיינו שהיתה המצוה חביבה עליו כמו ששנינו והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה והיינו חכם לב גו' שמחשב כן בלבו הפסד מצוה כו':

ומנין היה יודע משה כו'. גם שאר ארונות של השבטים העלו עמהם כפירש"י פרשת בשלח וכדאמרינן פרק החובל לגבי יהודה מ' שנים שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו מגולגלין בארון אבל היו יודעין קבורתן משא"כ ביוסף שהעלימו המצרים קבורתו מטעם דמסיק שיתעכב שם כדי שיתברכו מי נילוס ולהכי קבעו ומנין היה יודע כו' דאינו דומה שידע זה בנבואה כיון שלא הוזכר בקרא אבל ידע זה ע"י סרח בת אשר שהיא היתה מאותו הדור מכלל שבעים שירדו למצרים והיתה חיה עדיין כמפורש במדרש מדכתיב אנכי שלומי אמוני ישראל גו' וא"ל ארון של מתכות כו' כדי שיתברכו כו' ועשאו של מתכות כדי שישקע במים ולא ימצאו אותו להעלותו משם לעכבוהו שם כדי שיתברכו

כו' ובזכות יעקב נמי ודאי דהיה הנילוס עולה כדאיתא במדרשות אלא שלא היה יכולת בידם לעכב ארונו של יעקב דיוסף שליט היה במצרים והיה סיפק בידו לעשות כו' כפירש"י בחומש פ' בשלח:

וא"ל יוסף הגיע העת שנשבע הקב"ה כו'. תלה שבועת יוסף בשבועת הקב"ה כמ"ש בענין ויאמר יוסף גו' והעלה גו' כאשר נשבע ה' לאברהם גו' וישבע יוסף את בני ישראל גו':

ואל תתמה היאך ברזל צף כו'. צף ברזל מפניו ניסי י"י רבים הם ובייחוד גבי משה שמפורש שהיו הניסים ברצונו יתברך ע"י ציויו כמ"ש בי' מכות ובקריעת ים סוף אבל זה הנס שהברזל צף לא היה בו ציויו של הקב"ה כנראה מענינו וע"כ אמר אעפ"כ אל תתמה בו דומיא דאלישע דבמעשה בעלמא שהשליך העץ אל המים צף הברזל בנס וכמ"ש רצון יריאיו יעשה וק"ל:

בקברניטו של מלכים כו'. פירוש הערוך בבית הקברות של מלכים והיה שם ארונות הרבה ולא היו יודע משה איזהו עד שנזדעזע מעצמו עכ"ל:

וכל אותן שנים כו' היו שני ארונות כו'. כבר כתבנו לעיל דגם שאר ארונות של השבטים היו שם עמהם במדבר אלא שלא היה במחנה שכינה משא"כ ארונו של יוסף שלא נתעסק בו אלא משה שהיה במחנה לויה קרוב למחנה שכינה כדאמרי' לקמן פרק היה נוטל ע"ש וק"ל:

ע"ב קיים זה כל מה שכתוב כו'. פירש"י אגדה זו מפורשת במכילתא כו' וכן כל י' הדברות לא תשנא גו' לא תקום גו' וחי אחיך גו' עכ"ל ר"ל דכל מה שכתוב בי' הדברות חשב שם דקיים יוסף דהיינו מה שכתוב בלוחות שהם י' הדברות ועוד חשב שם גם זה שלא נזכר בי' הדברות אלא בתורה דהיינו לא תשנא את אחיך וביוסף וינחם אותם גו' לא תקום גו' אתם חשבתם גו' וחי אחיך גו' ויכלכל יוסף את אחיו גו' וק"ל. ואי לא עסק ביה משה ישראל כו'. לכאורה כל זה סותר מאי דאמרי' לעיל שכל ישראל נתעסקו בביזת מצרים ולכך לא נתעסק בו רק משה ומאי פריך מהאי קרא שקברוהו בשכם שזה היה שלא בשעת ביזה אחר כמה שנים וי"ל מעיקרא במצרים דכתיב ויקח משה גו' ודאי דיש לתלות מה שלא נתעסקו בו כל ישראל לפי שנתעסקו בביזה אבל אותן מ' שנים שהיה משה מתעסק בו כדאמרינן גבי ב' ארונות דלא היה שם ביזה תקשי ליה שפיר וכי ישראל לא הוו מתעסקי ביה הא אח"כ התעסקו ביה וקברוהו בשכם. ומשני התם טעמא אחרינא איכא דהניחו לו כבודו בגדולים כו' כיון דכבר נתעסק בו משה בלחוד דהיינו

גדולים הניחו לו כך בגדולים ומיהו אי לא הוה מתעסק ביה משה בלחוד מעיקרא מטעם דהניחו לו כבודו בגדולים כו' לא הוו שבקי ישראל מלהתעסק בו מעיקרא אי לאו משום ביזה כדאמר לעיל ומיהו הניחו לו כבודו במרובין כו' דקאמר מטעם זה אפילו מעיקרא מיד אחר שמת משה עשו כן ואפשר משום דאף בני יוסף ודאי היו מתעסקי בו שהם נמי בכלל בני ישראל משא"כ במשה דמשמע שהוא בלבד היה מתעסק בו בין במצרים ובין במדבר כמ"ש לעיל ולא הוו שבקי ליה אי לאו משום ביזה ודו"ק:

מ"ש בשכם כו' משכם גנבוהו כו'. לפי פשוטו שפרש"י בחומש ואני נתתי לך שכם אחד גו' דהיינו שכם ממש שלקח יעקב בחרבו ובקשתו לא אצטריך ליה הכא לטעמא דמשכם גנבוהו אלא שזה נתן לו נחלה ליקבר בה כפירש"י שם וק"ל:

ויקח משה גו' וכתיב ואת עצמות גו'. ר"ל דויקח משה את עצמות יוסף עמו דמשמע דכל העלייה משה היה עושה בכל אותן מ' שנים כדמוכח לקמן בפרק נוטל מהאי קרא ומדכתיב את עצמות יוסף אשר העלו גו' דמשמע דעלייתו נקרא על שמם וקאמר משום דאיו המצוה קרויה אלא על מי שגמרה גם שסיפר הכתוב בשבח משה שהיה המצוה חביבה עליו ובגנאי ישראל דשבקי ליה משום ביזה היינו בתחילת לקיחת ארונו של יוסף ממצרים שכל ישראל הוו שבקי ליה משום ביזת מצרים אבל עלייתו במ' השנים דלא הוו שבקי ליה אלא משום כבודו של יוסף הניחו לו כבודו בגדולים כו' נקרא שפיר על שמם כיון דהם גמרו המצוה וקברוהו והטעם בזה כי בכל דבר התכלית הוא עיקר דהיינו הכא הקבורה שעשו לו בשכם וק"ל:

אף מורידין כו' שנאמר ויהי בעת ההיא גו'. דבעת ההיא הוא מיותר למדרש מיניה דקאי אעת שהוזכר לעיל שבעת שהתחיל בהצלת יוסף ולא גמרה הורידוהו מגדולתו ורש"י פירש בחומש דמשום דהפסיק בפרשתו של יוסף דריש הכי ועוד פירש שם דאחיו בעצמם הורידוהו מזה הטעם אבל כאן פירש"י מן השמים:

אף קובר אשתו ובניו דכתיב כו' וכתיב וימת ער ואונן. כיון דלא היו לער ואונן רק ז' שנים כמפורש בסדר עולם משמע להו דמתו בעון יהודה אביהם שלא גמר המצוה אע"ג דבקרא מפורש שמתו בהשחתת זרע הא והא גרמא כדאמרי' פוקד עון אבות על בנים בשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם ואי לאו האי חטא דיהודה לא היו נענשים כיון דלא הוו בני עונשין ודו"ק:

מפני שלא מיחה בכבוד אביו. הכוונה בו ג' שותפין באדם ומאביו נבראו עצמות לכך נתבזה שיקרא עצמות בחייו כאילו לא היה לו אלא חלק הבא מאביו דהיינו עצמות וק"ל:

מפני מה מת יוסף קודם כו'. בפרק הרואה מפורש ע"ש:

ויוסף הורד מצרימה אר"א אל תקרי כו'. נראה דדרשו כן משום דהאי קרא יתורא הוא דכבר כתיב והמדנים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר גו' וע"כ דרשו מיניה שהוריד כו' ואשמועינן בזה דתחלת ביאתו לשם להורידן מגדולתן ויהיה הוא השליט עליהם כמפורש בב"ר ג"כ מלשון הורד שהוא שליט כמו וירד מים ועד גו' וכי הוא רודה גו' ע"ש:
ויקנהו פוטיפר סריס כו'. רש"י ל"ג בא גבריאל וסרסו אלא בא גבריאל ופרעו דהיינו סירוס ונדרש משינוי דקרא דמעיקרא כתיב וכו' אבל סירוס דקרא כתרגומו רבא דפרעה והוא לשון משרת במקרא אבל בב"ר אמרו סריס שנסתרס בגופו כו' ע"ש וע"כ הנראה לקיים גירסת הספרים משום דהאי קרא יתורא הוא דכבר כתיב בפרק שלמעלה והמדנים מכרו אותו לפוטיפר סריס גו' כמ"ש לעיל וע"כ דרשו דהכא מלשון סירוס שנסתרס בגופו כמ"ש בב"ר ולכך הביא האי קרא בדרשה זו ולא קרא דלעיל ומשינוי פוטיפרע במקום פוטיפר בתוספות ע' דרשו שפרעו והוא סירוס יתירה כפירש"י גופיה הכא וכמה גוני סריסים יש בפרק הערל ויש לדקדק מהיכן יצא להם לומר דהיינו פוטיפר היינו פוטיפרע ואימא דאיש אחר הוא וע"פ המדרש שראתה אשת פוטיפר ע"י האצטגנינות שתהיה לה זרע ממנו ניחא קצת ועוד נראה לפרש מדכתיב ויקרא פרעה שם גו' ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע גו' למה תלה אשה זו שנשא בנתינת פרעה דמשמע בעל כרחו של אביה פוטיפרע והיינו משום דלא רצה אביה פוטיפרע ליתן אותה לו משום דנתבזה אשתו על ידו וגם הוא נסתרס על ידו דהיינו פוטיפר היינו פוטיפרע ולפי פשוטו נמי י"ל דבע"כ של אביה היה משום דעבד היה גם עברי והא דכתיב הכא פוטיפרע כהן און וגבי פוטיפר קרי ליה שר הטבחים כבר תירץ הרמב"ן ע"ש בפירושו ועיין גם בר"א"ם בזה באורך. וענין דבא גבריאל וסרסו כו' והיינו סריס חמה מתולדות אש שגבריאל הוא שר של אש כדאמרי' פרק ע"פ ובפ"ב דיומא וק"ל:
רב לך כו' ברב בישר רב לכם כו'. מבואר כי מלת רב מורה על רוב טובה אם בעוה"ז ברשעים אם בעוה"ב בצדיקים כמ"ש בהו מה רב טובך גו' ובהפך בעוה"ז אמרי' פרק החולץ הצדיקים אינן מקבלים לא רוב טובה כו' אבל מדת הרשעים שמקבלים רוב טובתן בעוה"ז כדי לטורדן מן העוה"ב וז"ש עשו יש לי רב דהיינו רוב הטובה בעוה"ז ויעקב לא אמר רק יש לי כל דמסתפק בעוה"ז כההיא דפרק החולץ והא דכתיב רב עוד יוסף בני חי גו' היינו נמי בעוה"ב כמ"ש שסימן זה היה מסור ביד יעקב מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם כפירש"י פ' וישב והשתא ה"נ ה"ק קרא לפי שבישר את עדת קרח במדת רשעים דהיינו רב לכם בעוה"ז כן דקדק

הקב"ה עמו ונענש ונתבשר הוא בכעין המדה זו רב לך בעוה"ז ובמדרש אמרו דרב לך היינו רב טוב הצפון לך לעוה"ב כפירש"י בחומש ודו"ק:

רב יש לך ומנו יהושע כו'. כמפורש בתר האי קרא וצו את יהושע גו' כי הוא יעבור גו' ולענין שררה ורבנות קאמר רב יש לך א"נ גם לענין חכמה כדלקמן שנסתתמו כו'. ואמר ד"א רב לך שלא יאמרו הרב כמה קשה כו'. פירשו רב לך מלשון רבנות כמ"ש הרא"ם וכמה קשה כו' וכמה סרבן מאל תוסף דבר אלי גו' וק"ל:

וכ"כ למה כו' לפום כו'. פירש"י לפי צדקתו מדקדקים אחריו עכ"ל ולפירושו קאי אדלעיל ברב בשרוהו כו' גם קשה אמאי לא מייתי האי משל ביבמות פרק בתרא דעיקר מלתא איכא התם דהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה ויש לפרש הכא דקאי אהא דקאמר שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה כו' כלומר וכ"כ למה שהרי לא הוזכר שם בקרא שהפציר משה כ"כ בהקב"ה רק פעם אחת וקאמר דלפום גמלא שיחנא דלגבי רב כזה הקב"ה ודאי דהפצרה מועטת היא כמרובה ושפיר קא"ל אל תוסף גו' וק"ל:

ללמדך שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים כו'. מבואר פ"ק דקידושין:

אילימא לצאת ולבא ממש והכתיב לא נס ליחה כו'. ולא נראה להם לפרש לא אוכל איני רשאי לפי שה' אמר אלי לא תעבור גו' שלא מצינו וי"ו במקום לפי כמ"ש הרא"ם ע"ש:

וכתיב ויעל משה מערבות מואב גו' י"ב מעלות היו שם ופסען כו'. דלא ה"ל למכתב מערבות מואב אלא ויעל אל הר נבו דכבר ידענו דבערבות מואב היו כל ישראל אז וכל משנה תורה שם נאמר אלא דאשמועינן דבפ"א ופסיעה א' עלה מערבות מואב לשם בלי הפסק ביניהם וענין י"ב מעלות כו' רמז על י"ב שבטים ע"פ מה שאמרו בתנחומא ואת עלית על כלנה אלו ברכותיו של משה כו' לא היה בו קטטה כו' והענין מבואר כי לא היה מיתתו העדר [שלו] ח"ו אבל הוא פסע בפסיעה א' על כולן שהיה שקול כנגד כל ישראל ומיתתו הוא העדרם ופחיתותם הוא כמ"ש ויתעבר ה' בי למענכם גו' וק"ל:

לצאת ולבא בד"ת מלמד שנסתתמו כו'. יש לפרש לפי זה סיפא דקרא וה' אמר אלי גו' שא"ל אל תחשבו שאהיה לכם עוד לרב שבבואי לא"י תחזור החכמה אלי דאוירא דא"י מחכים הנה ה' אמר אלי לא תעבור גו' וק"ל:

וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל גו' אותה שבת (שבת) כו'. דעד היום לא בא למחנה שכינה דהיינו אוהל מועד רק משה בלבד אבל באותו יום שמת משה היה גם יהושע נצב במחנה שכינה דהיינו שבת דיוזגי בתחלת היום למשה וסופו ליהושע כפירש"י וקצת ראיה מהאי לישנא דקאמר שבת של דיוזגי שמת משה בשבת וכבר האריכו בזה התוס' בפרק ע"פ ע"ש וק"ל:

ותניא אר"י כו' היכן משה מת בחלקו של ראובן כו' והיכן קבור כו'. המכוון גם בזה שלא היה מיתתו וקבורתו במקום א' להורות להן שיצטערו על העדר מיתתו כי לא יהיה להן עוד עומד בפרץ ומוכיח אבל אין להן להשען רק על התשובה שהוא מעשה ראובן שפתח בתשובה והקבורה היתה בחלקו של גד לכפר להם על עון פעור כדלקמן ואמר שעדיין לא נקבר והיה מוטל בכנפי שכינה הספידו המלאכים על העדרו לישראל וז"ש צדקת ה' וגו' שאין סברא שיאמר משה כן על עצמו כפשטיה ולפי שהצדקה שהאדם עושה אפשר שאינה כהוגן כדאמרי' פ"ק דב"ק ופ"ק דב"ב שהקב"ה מכשיל ליתן צדקה לשאינן מהוגנין וז"ש כי משה אין נביא כמוהו והיה בו מדת ה' בצדקה ליתנה להגונים ואמר ומשפטיו עם ישראל כינוי דמשפטיו על משה דבמדת משפט הלך בדיני אדם ולא בדיני שמים שהוא חמור יותר בכמה דברים שאמרו שחייב בדיני שמים ופטור מדיני אדם שאף שנתחייבו ישראל כמה פעמים כליה בדיני שמים כמ"ש ואכלה אותם כרגע עמד משה בפרץ להשיב חמת ה' לדונם בדיני אדם כמו בעגל שהרג ג' אלפים ונתכפר לנשארים וכן במעשה פעור. ואמר כי הקב"ה אמר עליו בדרך הספד כאילו כביכול מיתתו הוא העדר גם לו. מי יקום לי גו' כפירש"י להוכיחן לשמי ועי"ל לי ממש שהקים אותם לי לעם ולא הבדלתי אותם ממני כמ"ש אם אין פניך הולכים וגו':

ושמואל אמר מי כהחכם גו'. פשר דבר יש לפרש אדיבור לא יהיה לך גו' שהוא כולו אש כמ"ש בע"ז כי אש אוכלה הוא אל קנא ומי יודע לפשר אותו האש כמו שעשה משה במעשה עגל ופעור שבקש רחמים עליהם להשיב חמת האש ולהפשירו:

ור"י אמר והחכמה מאין תמצא. הספיד עליו שבענין החכמה היה העדר לדורו כמ"ש כי הוא היה אב לחכמים ולו ניתן חכמת הפלפול של התורה והוא נתנה לכל ישראל בטובת הנאה כמ"ש בנדרים והיינו מאין תמצא כדלקמן פרק נוטל מי שמשים עצמו כאין כמו משה שנאמר בו והאיש משה ענו מאד וגו' וכתיב ונחנו מה גו' בו תמצא החכמה:

ור"נ אמר וימת שם משה גו'. ע"פ מ"ש פ"ק דב"ב אפשר משה חי וכתב וימת משה גו' ע"כ הקב"ה אומר ומשה כותב מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע כו' כמפורש שם בחידושינו והיינו שהקב"ה אמרו להודיע שהוא העדר גדול לדורו כמ"ש עבד ה' גו' ולא קם כמשה גו' לכל האותות אשר עשה גו':

סמליון אמר וימת שם משה ספרא רבא דישראל. וכן ת"א בפסוק כי שם חלקת מחוקק גו'. והוא מבואר כי לא נקרא משה כותב לישראל רק הנגלה של התורה כי הנסתר של התורה כבר כתובה לפניו יתברך ב"ה קודם בריאת עולם באש שחורה ע"ג אש לבנה וע"כ אמר כי הוא ספרא רבא דישראל שהוא כתב התורה ויתנה אל הכהנים בני גו' או

ספרא שהיה מונה מספרן של ישראל ב' פעמים. וכתבו התוספות וכ"ה בערוך סמליון אית דאמרי שם מלאך עכ"ל אפשר דמשמע להו הכא משום דהא דאמר רב נחמן וימת שם משה אינו מפורש בו שום שבח למשה וע"כ אמרו דכולא מלתא דרב נחמן הוא דרב נחמן אמר שזה ההספד אמר עליו סמליון המלאך וימת שם משה ספרא רבא כו'. ואמר וי"א לא מת משה כתיב כו'. ומשום הך קושיא דפ"ק דב"ב וכי אפשר משה מת וכותב וימת משה גו' מש"ה קאמרו דלא מת וסמכי לה אג"ש דשם שם מה להלן עומד ומשמש כו' נקט השימוש כדאמרי' בעלמא גדול שימושה יותר מלימודה וענין השימוש מפורש לקמן פ' נוטל וכה"ג אמרו בתענית יעקב אבינו לא מת ומפורש שם:

ויקבור אותו בגיא מול כו' סימן בתוך כו'. דכיון דלא ידע איש את קבורתו כל הני סימנים ל"ל אלא דאשמעינן קרא דאפ"ה לא ידע כו':

וכבר שלחה מלכות העובדי כוכבים אצל כו'. דהוו חשבו דבכל הני סימנים היאך אפשר לומר דלא ידע איש גו' וקאמר דעמדו למעלה נדמה כו' והוא מבואר כי כבר נעשה משה גם בחייו דבר רוחני כמלאך כמ"ש לחם לא אכל ופירש מן האשה ע"כ גם במותו גופו שנקבר נשאר רוחני שאין לו גדר במקום ואין לעמוד על מקומו המיוחד לו והוסיף ר' חמא לומר שמשה בעצמו אינו יודע כו' כי כן נעשה כולו רוחני שלא ידע היכן גופו כלל כי נפשט החומר ממנו וק"ל:

דף יד.

גמ' מפני מה נקבר משה אצל בית פעור כו'. ר"ל גם שלא זכה ליכנס לא"י בחיים מפני מה לא זכה ליקבר בא"י כמו עצמות יוסף וקאמר לכפר כו' והוא ענין הכתוב שאחר תפלת משה כתיב ונשב בגיא מול בית פעור גו' ר"ל שחטא זה שעשיתם בבית פעור גרמה לי ליקבר בח"ל לכפר עליכם ועי"ל שאמרו מפני מה נקבר כו' דגנאי הוא לזכור שם ע"ז על מקום קבורתו וקאמר כדי לכפר כו'. ועיין בתוס' ע"פ מ"א ובמדרש ילקוט איתא בע"א מה עשה משה חפר כו' וטמן חמה בארץ כו' וכשישראל חוטאין היה עולה ופוער פיו לנשוף ברוחו להשחית לפיכך נקרא שמו פעור והיה משה מזכיר עליו את השם ומורידו למטה וכשמת מה עשה הקב"ה נתן את קברו כנגדו והוא רואה קברו וחוזר לאחוריו כו' והוא מבואר כבר בזה הפ' שהחטא מוליד מלאך משחית והוא זה הפעור שפער פיו כו' ודו"ק:

וכי אפשר לאדם להלוך אחר שכינה כו'. אע"ג דכתיב וה' הולך לפניהם האי קרא אחרי ה' גו' לאו בענין זה איירי אלא בענין הקרוב אליו וההפך לא תלכו אחרי אלהים אחרים וק"ל:

ביקור חולים דכתיב וירא אליו ה' גו'. מפורש פ' הפועלים יום ג' למילתו היה ובא הקב"ה לשאול באברהם ע"ש בחידושינו:

ברכת אבלים דכתיב ויברך אלהים את יצחק בנו גו'. דרשו כן מדכתיב ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים גו' תלה הכתוב ברכה זו במיתתו של אברהם דהיינו ברכת אבלים ודו"ק:

הקב"ה קובר מתים שנאמר ויקבור אותו כו'. הפועל שהוא הקובר חסר מן המקרא מי הוא ופירשוהו דקאי על הקב"ה שנזכר לעיל ובספרי איכא תנא דפליג וקאמר ויקבור אותו הוא קבר את עצמו:

דבר הבא מן העור כו'. ולא עור בהמה ממש דעדיין לא נתפשטה אז שום בהמה כ"כ החזקוני:

תורה תחלתה ג"ח כו'. הוא הוראה במעלת התורה כי התורה כולה מראשה ועד סופה כולה חסד כמ"ש ותורת חסד על לשונה וידוע מעלת מדה טובה זו על הצדקה ושאר מדות בכמה מקומות וק"ל:

מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס כו'. דליכא למימר שהיה מתאוה ליקבר בא"י משום גלגול מחילות כמ"ש בסוף כתובות גבי יעקב ויוסף דאעברה נא ואראה את הארץ הטובה לא משמע כן:

וא"ל הקב"ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר מעלה אני כו'. יש לפרש זאת התשובה בהאי קרא ויאמר ה' אלי רב לך גו' דהיינו רב טוב הצפון לצדיקים לעוה"ב כמ"ש במדרשות ומיהו קשה דהיאך קאמר שהיה מבקש לקיים המצות כדי לקבל שכר עליהן הא אמרינן אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס וי"ל דהיינו במצוה שנתחייב בה כבר אבל הכא שעדיין לא בא לא"י ששם חיובה והקב"ה לא רצה שיהיה חייב בהו שפיר מצי לבקש משום קבול שכרן ודו"ק:

שנא' לכן אחלק לו ברבים גו'. דהיינו אחלק לו שכר בכלל הרבים שבאו לא"י ודימה לו השכר הזה לשלל שהוא דבר שלא טרח בו אלא אחרים עשאוהו כן תקבל שכר כאילו עשית על דבר שלא טרחת בו אלא אחרים שיבואו לשם והוא כוונת הפסוק שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב ר"ל שש אנכי על אמרתך אמירת התורה בעלמא בלא קיומה וטורח עשייתה כמוצא שלל רב ששש על דבר שלא טרח בו וק"ל:

יכול כאחרונים כו'. ר"ל יכול כאחרונים דהיינו כאותן רבים שיבואו לא"י לקיים המצות ולא כראשונים שהם אברהם יצחק ויעקב דמפורש בהם שכרם הגדול כמ"ש באברהם שכרך הרבה מאד וכעין זה ביצחק ויעקב שגם הם אע"פ שהיו עצומים בתורה ובמצות שקיימו כל התורה מ"מ הרבה מצות התלויות בארץ ובקרבנות ודאי לא קיימו התלויות בכבוש א"י וישיבתה ושכרן הרבה מאד כן תהיה שכרך גדול בלא קיומן. ואמר ואת פושעים נמנה שנמנה עם מתי מדבר כו'. שע"כ הוא ראוי לחלק עמהן השכר שהרי הוא נמנה עמהן במתי מדבר ובשבילן כמ"ש בענין ויתעבר ה' בי למענכם גו' וק"ל:

ולפושעים יפגיע שבקש רחמים כו' שיחזרו בתשובה כו'. דהא דבקש רחמים על כפרתן כבר מפורש שבקש בתפלתו ואם אין מחני גו' אבל קאמר ולפושעים יפגיע שבקש רחמים שלא יהיו עוד פושעים דהיינו שיחזרו בתשובה ומפורש בקרא שבקש עליהם כך שנא' מי יתן והיה לבבם זה כל הימים גו' ודו"ק:

סלייק פרק המקנא: :

דף יד:

גמרא ומעליהו ומקטירו בכלי שרת ומולחו ונותנו ע"ג אישים קרב הקומץ שיריה כו' במערבה של קרן או לדרומה של קרן אמרת כו' כצ"ל:

בפרש"י בד"ה אין מקדשין כו' קדושת הגוף ואינה נפסלת בטבול יום כו' עכ"ל [כצ"ל] מפי' ישן וק"ל:

בד"ה הקרב אותה כו' וששה לכותל דרומי נמצא מערבו של מזבח לפני ה' כו' עכ"ל מפירוש ישן וק"ל:

בד"ה והיכן קיימת הלא חוץ לכנגד זויות ההיכל הוא עכ"ל וכן מצאתי מוגה וק"ל:

דף טו.

תוס' בד"ה סבר לה כר"א הקפר כו' בשערו כו' נזירא מילתא דעבירה הוא ואמרינן ליה נאה כו' לפום סתמא דתלמודא אכתי תקשי דשמואל אדשמואל כו' עכ"ל וכצ"ל:

בא"ד לאו לכפרה מייתי אלא לאחולי עליה נזירות טהרה אי נמי למשרייה נפשיה ביין כו' עכ"ל אולי שהיה כן בנוסחת גמרא שלפניהם דבנוסחת גמ' שלנו הכי איתא התם לאו לכפרה מייתי אלא לאשתרויי באכילת קדשים הוא ע"ש:

בא"ד לר"א הקפר לאו לכפרה אתי והכא משמע משום דבא על חטא כו' ואכתי הוה מצי למיפרך התם לר"ש כו' עכ"ל עיקר קושייתם לר"ש הוא דקאמר הכא דמשום דבאה

על חטא אינה טעונה נסכים אבל לרבי אליעזר הקפר אע"ג דאית ליה דנזיר טהור חוטא מ"מ מצינן למימר דקרבנו לא בא על חטא כדקאמר התם דקרבנו לא לכפרה כו' וק"ל:

דף טו:

בד"ה מה מים שלא נעשתה כו' י"ל אפילו אם קדש בהן שלא יצק מן הדדין שבו כו' עכ"ל וכצ"ל ומהרש"ל הגיה שיצק מן הדדין כו' ואפשר שהביאו להגיה כן משום דאמרינן בזבחים דקידוש מי כיור היה ע"י הצקה ולא בתוך הכיור ולישנא דאפילו אם קידש בהן כו' לא יתיישב לפי הגהתו גם לא הויא דומיא דמטבל בהן גלוסקא והדחת מי ידים דאיירי בתוך המים ודברי התוס' ודאי יתפרשו טפי לפי נוסחות הישנות וה"ק דודאי בקידש ממנו ביציקה כדין קידוש לכתחלה ולא בתוכו דלא הוי מלאכה אלא אפילו אם קידש בהן דהיינו בתוכן שלא ביציקה דקידושו קידוש בדיעבד ולא חילל כמו שכתב הרמב"ם דלא הוי מלאכה גבי נטילה כההיא דהדחת ידים וזה ברור וק"ל:

בד"ה נתאכמו כו' הא במים מכבסין אמר אביי ה"ק הוגעו למים מכבסין כו' עכ"ל ק"ק מאי קושיא הא איכא לאוקמא ההיא דמטושטשין עבודתו פסולה בהוגעו לנתר ואהל דאין מכבסין אותן אפילו במים וק"ל:

בפרש"י בד"ה ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן אי לא הוה כתיב בקרקע משמע כו' עכ"ל וכצ"ל מפירוש ישן ואין חילוק בין בקרקע בבי"ת ובין מקרקע במ"ם כמו שהבין מהרש"ל ואין להאריך וק"ל:

דף טז.

תוס' בד"ה ובית העולמים מקשים אמאי כו' דמשכן אקרי מקדש ומקדש אקרי משכן ואי לא הוה כתב אלא כי את משכן ה' טמא הוה נמי מקדש כו' עכ"ל וכתב מהרש"ל ותימה גדולה הלא מוכח לשם איפכא דמצרכינן ב' קראי כו' וא"א ליישב אלא לגירסת ריב"ן כמ"ש התוס' בפרק טרף בקלפי דאף התם בשבועות גמרינן מהדדי כו' עכ"ל וא"א לומר כן כיון דלאותה גירסא ר"א פליג אדרבי אליעזר דברייתא דסבר לא גמרינן מהדדי מאי קא קשיא להו הכא דאיכא למימר דאתיא ברייתא דהכא כר"א דברייתא דהתם גם שם בפ"ב דשבועות דחו התוס' אותה הגירסא משום דהיאך יהיה ר' אלעזר אמורא חולק על ר"א תנא דברייתא וע"כ נראה שהתוספות דהכא פירשו הסוגיא דשבועות כפירש הרא"ש מדרוי"ש שכתבו התוס' שם בפ"ב דשבועות דלר"א דברייתא נמי גמירי מהדדי כו' וה"פ דמלתא אם נאמר מקדש כו' עכ"ל ע"ש באורך והכריחם לפרש כן משום דכיון

דמשכן אקרי מקדש ומקדש אקרי משכן אמאי לא ידעינן להו מחד קרא ע"ש בתוס' ותו לא מידי וק"ל:

בפרש"י בד"ה ואם איתא דאפר כו' דהא לרבי ישמעאל אפר לאו ממשמעותיה ממש כו' עכ"ל כצ"ל מפירוש ישן ומיהו צ"ע לפי מה שפי' לעיל בעפר והלכה בכל דבר כגון הזרניך והסיד כו' אימא דאפר הוה שפיר בכלל עפר כב"ה והלכה אתא לכל הנך דלא מקרו עפר בשום דוכתא ויש לקיים דבריו לפי מה שפירשו התוס' הסוגיא דהכא בפרק כיסוי דם דעפר דקרא לא מיירי אלא בסתם עפר המגדל צמחים ומריבוי דוכסהו מרבינן כל מידי דמגדל צמחין או מידי דמקרי עפר אע"ג דלא מגדל צמחין דלא הוה מרבינן ליה אי לאו וכסהו ור' ישמעאל דהכא פליג אדרשא דוכסהו וקאמר דכולהו הוו הלכה והשתא אהך אפר דלא מגדל צמחין קאמר הכא כיון דלר"י לגבי כיסוי לאו ממשמעותיה נפקא אלא מהלכה אם איתא דהוה כשר לסוטה ליחשב נמי הא ורש"י שפי' לעיל הזרניך והסיד כו' דהוי מהלכה ה"ה אפר דלא מגדל צמחים ולפי שיטה זו אתיא שפיר הך מלתא דרבי ישמעאל כב"ה ודו"ק:

תוס' בד"ה ואם איתא ליחשב נמי הא כו' והא סבירא ליה כב"ש דאפר לא איקרי עפר כו' עכ"ל דברים אלו סותרים דבריהם בפרק כיסוי דם שכתבו שם לקיים דברי ר"י אליבא דב"ה וכמ"ש לעיל לקיים פרש"י דבשמעתין וצ"ל לשיטתם דהכא דבהא ס"ל לר"י כב"ש דאפר לא מקרי עפר מיהו פליג עליה בהא דלב"ש אין מכסין באפר כדאיתא בפ' כיסוי דם ולרבי ישמעאל מיהת מכסין בו ע"פ ההלכה ודו"ק:

בא"ד אלא אליביה דב"ה א"כ ה"נ אפר כו' עכ"ל וכצ"ל ודו"ק:

דף טז:

בד"ה מביא מים שדם כו' פיילי של חרס דת"ק דרבי יהודה לא סגי ליה כו' לא אפשר ואי בעי סגי כו' משמשת רביעית מים למצורע רבי ישמעאל היא עכ"ל והס"ד ואח"כ מה"ד מביא מים שדם כו' כצ"ל:

גמ' ורבנן כו' עליו לערבן ובפרק טרף בקלפי כתבו התוס' הכל כשרין לקדש פרש"י המים על העפר ובמסכת פרה ובכמה דוכתין משמע שהיו נותנין העפר על המים כו' והא דכתיב ונתן עליו יש לפרש ונתן עליו בשבילו יתן מים כו' עכ"ל ונעלם מהם סוגיא דהכא דמאן דפסל בנתינת העפר ברישא דרש ונתן עליו לערבן ור"ש דמכשיר שפיר כתיב עליו גם פרש"י דהתם יש לקיים אליבא דר"ש ודו"ק:

שם ואימא עליו דוקא אל כלי שתהא חיותן בכלי כו' בפ' כל שעה מסיק דאינו אלא מעלה דרבנן ולמאי דבעי נמי למימר השתא כלי שתהא חיותן כו' אינו אלא למצוה אבל לא לעכב דהא כתיב ונתן כדדייק בפרק כל שעה ודברי הרמב"ן בפרשה חקת תמוהים בזה שכתב שנו רבותינו שהנותן אפר תחלה ואח"כ המים פסול דקדקו מים חיים אל כלי שתהא חיותן בכלי כו' עכ"ל ואיך תלה פסול האפר תחלה בהך מלתא שתהא חיותן בכלי הא אדרבא בעי למימר הכא עליו דוקא וכלי שתהא חיותן בכלי ועוד שתהא חיותן בכלי אינו אלא מעלה דרבנן כדמסיק בפרק כל שעה ודו"ק:

דף יז.

בפרש"י בד"ה מואם לא שכב כו' וכן הן סדורין בפרשה אלא שוהשביע הכהן כו' עכ"ל כצ"ל מפי' ישן:

בד"ה אמר רבי תנחום הנקי כו' דמשתמע חנקי כו' עכ"ל כצ"ל וכן בתוס' בד"ה א"ר תנחום הנקי תחת אישך חנקי כו' בס"פ שבועת העדות פי' הנקי בלא יו"ד כמו חנקי כו' לחולין לא חולין כו' עכ"ל וכצ"ל:

תוס' בד"ה לא על הלוח כו' בר מדבר שיש בו רוח חיים כו' דחזר וכתב ונתן לה ספר כו' ספר הכא את אומר כל דבר כו' תני ר"א אומר רואה אני כו' לא צריכא דלא הואיל ונתנה למחיקה עכ"ל כצ"ל והוא סוף דבור וה"פ לא צריכא דה"ז שאלה היכא דלא נמחקה ע"י שהודית או ע"י דבר אחר ומשני אף אם לא נמחקה אין זו שאלה הואיל ונתנה לכתוב מעיקרא למחיקה ואח"כ מה"ד ומחה כתב שיכול למחוק בירושלמי אי מחה כו' כשר תפתר כהדין כו' עכ"ל כצ"ל:

דף יז:

בד"ה דכתיב וכתב את האלות האלה כדכתיבא כו' במסכת ברכות ומסכת מגילה דקריאת שמע כו' לדרשא אחריתא עכ"ל ואח"כ מה"ד קודם שתקבל כו':

בא"ד ואמאי לא נפקא להו מהאלה כו' וי"ל כיון דקבלו כו' בכל לשון כו' עכ"ל פירוש לדבריהם כיון דלא אצטריך להו והיו שלא יקרא למפרע דמהאלה נפקא תקשי לן אכתי אמאי לא דרשי והיו כדדריש רבי והיו בהוייתן יהו בלשון הקודש ואהא תירצו די"ל כיון דקבלו מרבותינו דלית לן למדרש שמע אלא לרבות בכל לשון ע"כ אייתר לן והיו שלא יקרא למפרע ואלה לדרשה אחריתא ודברי מהרש"ל אינן ברורים בזה ודו"ק:

בד"ה קודם שתקבל כו' זהו סדר תמיד לאפוקי ממצות חליצה כו' עכ"ל לפי דבריהם נראה לפרש הא דקאמר התם לאפוקי ממצות חליצה אמאן דחשיב סדר תמיד קאמר דסדרו הוה למצוה לאפוקי ממצות חליצה דלא הוה הסדר אפילו למצוה מיהו אם רוצה עושה כסדר הזה אבל לאפוקי סוטה לא קאמר משום דסדר המשנה אפילו בדיעבד לא יצא אבל מפרש"י התם נראה לפרש דסדר מצות חליצה נמי הוה למצוה ולאפוקי ממצות חליצה לא קאי אסדר תמיד דלא הוה נמי אלא למצוה אלא אדרב סחורה קאי ודו"ק:

בא"ד מכוונין כמו שפירשנו בראש"ש כו' עכ"ל כצ"ל:

בד"ה כתבה אגרת כו' והא דאמרינן בהקומץ כו' אבל לא תפילין נראה דהכי כו' מיהו צריך לשרטט כו' אבל ר"ת פירש כו' עכ"ל ר"ל דאמרינן בהקומץ אבל לא תפילין צ"ל דגריעא מפסוק דאסור לכתוב בלא שירטוט משום דהכי הלכתא גמירא כו' אבל אין לפרש דלא מפסלי אבל צריך לשרטט כמו פסוק דא"כ הא דמקשה כו' אבל ר"ת פי' כו' דלפירושו ניחא דודאי תפילין נמי צריכין שירטוט כמו פסוק בד' פיאות אלא דאבין השיטין קאמר אבל לא תפילין דכל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט כך נראה ברור כוונת התוס' אבל מהרש"ל הבין כוונתם בדרך אחרת ולא ידענא מי הכריחו לכך ואין להאריך וק"ל:

בא"ד מאן דכתב גיטא דחליצתא לכתוב כו' אי המגילה כשירה בהכי כו' דאי ס"ת ממש משתעי כו' עכ"ל כצ"ל:

בא"ד מיהו לפירושו לא תירץ מאי אצטריך למימר גבי מגילת סוטה כו' עכ"ל ר"ל לפי' ר"ת כיון דלא עדיפא ס"ת מפסוק אחר דאסור בלא שירטוט בד' פאות הדרן קושיין דמעיקרא לדוכתין מאי אצטריך ליה לפוסלה משום ספר ת"ל דאסור בלא שירטוט אפילו פסוק אחד כיון דאפילו ס"ת סגי כו' ומהרש"ל הגיה מאי איכא למימר גבי כו' ואין צורך וק"ל:

בד"ה כתבה על שני כו' ותפרן יחד דפסול דאהא דוקא כשכתב חצי מגילה כו' עד כאן לשונם כ"ה בכל נוסחות וצ"ל דקאי אדלעיל שכתבו להכי מפרש נמי הכא שני דפין שאינן מעורין כו' והוא דחוק ונראה להגיה דכצ"ל ולאו דוקא כשכתב חצי מגילה כו' עכ"ל וק"ל:

דף יח.

תד"ה חזר וחלקן כו' דמדלה מים מן הבור פלוגתא דר"א כו' עכ"ל כתב מהרש"ל דלענין מודר הנאה אתמר ואינו כן דההיא דמדלה מים מן הבור לענין היזקא דנפילת הבור אתמר פלוגתייהו בשור שנגח ע"ש ודו"ק:

דף יח:

בד"ה אמרי במערבא כו' כדרב המנונא כו' וכן רבי ינאי ס"ל כו' וא"ל רבי ינאי אי לאו דדלאי לך חספא מי משכחת מרגניתא תותיה וא"ל ר"ל לרבי יוחנן אי לאו כו' על האיסור קל נאסר כו' אי מתני' הוה תיובתא לרב המנונא אי כו' כל אלו פסוקי קילוסיה יכול הוא כו' מאי איכפת לו ממזר כו' וגרסי' הכא בירושלמי כו' עכ"ל כצ"ל:

בא"ד ולא מעיני יבמה כו' כתב מהרש"ל ומ"מ מקנין לה שמקצת אשתו היא עכ"ל מדבריו נראה שהבין דלההוא תירוצא דבירושלמי דאפילו למקצת אשתו מקנא אית לן למימר נמי דמותרת לביתה וא"א לומר כן כיון דמותרת לביתה לא הוה מתנה עמה אלא דלההוא תירוצא מוקמינן מתני' נמי כרב המנונא דאסורה לביתה אפילו לרבנן דאשתו ואפילו מקצת אשתו כתיב ולא איכפת לן בתפיסת קדושין ובממזרות אבל לרבי ינאי דהכא דס"ל דמותרת לביתה ע"כ דלית לן לאוקמא מתני' אלא כר"ע ודו"ק:

בא"ד וכהנת היתה כו' אף לא מכות כו' עכ"ל דלא מיחייבא מלקות דרך זנות דלא תהיה אשת גו' דרך הויה וקידושין קמיירי ומש"ה קאמר אף יבמת כהן מותרת לביתה דקי"ל פנוי הבא על הפנויה לא עשאה זונה וק"ל:

בד"ה מהו שיתנה כו' כמו שמוחל היך עבידא כו' פעם שניה אי תימר גירש כמי כו' עכ"ל כצ"ל:

בד"ה קבלנו עדותו כו' צ"ע בפ"ק דקידושין דמוקמינן התם הא דקתני בגניבתו כיון שנמכר פ"א שוב אי אתה רשאי למוכרו בב' בני אדם אבל באדם א' נמכר ונשנה ולפרש"י דהתם ניחא שפיר כיון שנמכר פ"א כו' מתוס' רבי עכ"ל כצ"ל וע"ש בתוס' ובפרש"י:

דף יט.

גמ' ורבנן בתראי סברי זאת למעוטי כולהו כו' כצ"ל: סליק פרק היה מביא פרק היה נוטל: **תוס'** בד"ה וכהן מניח כו' ולא קתני בסתם ומניח כו' עכ"ל וכצ"ל והוצרכו לזה לפי שיטת הירושלמי שכתבו דרישא היה נוטל כו' נמי אכהן קאי ולא אצטריך ליה למתני הכא וכהן מניח כו' אבל לפרש"י ניחא וק"ל:

בד"ה הניף והגיש בירושלמי יליף הא דאמר בפרק כל המנחות והבאת כו' והקריבה לרבות מנחת סוטה להגשות עכ"ל כצ"ל ואין להקשות ל"ל לרבות הגשה לסוטה מוהקריבה דכתיב גבי שאר מנחות הא בגופה דמנחת סוטה כתיב והקריב אותה אל המזבח וכפרש"י די"ל לפי הירושלמי דלא משמע ליה מוהקריב דגבי סוטה הגשה אלא מרבויא דוהקריבה דכתיב בשאר מנחות דכתיב גביה והגישה וק"ל:

בד"ה ואחר ישקה כו' ואע"פ שהקריב מנחתה כבר וה"ה אי שלא כדין עבוד כו' עכ"ל משמע להו הכי משום דואחר ישקה גו' בתר הקרבה כתיב והוא לפי שיטתם שכתבו דלרבנן נמי בדיעבד אם הקריב מנחתה ואח"כ השקה כשירה כדאיתא בירושלמי ולאפוקי מפרש"י בשמעתין שפירש דואחר ישקה אע"פ שנכתב אחר הקטרה אקודם הקטרה קאי ומיהו בוהשקה בתרא פירשו התוס' נמי כפרש"י דקודם הקטרה קאי כמ"ש לקמן דאונס במחיקה תליא מלתא כדמוכח בירושלמי ודו"ק:

דף יט:

בפרש"י ה"ג ת"ר והשקה כו' בסיפא שאין זה לשון ברייתא ופירוש משובש הוא וטעה בו הלא כבר נאמר כו' דכל מה שיש שהות לאחר את המחיקה כו' והשקה אחר המחיקה ולא תשתה מיד עד לאחר הקטרה אלא כו' עכ"ל וכצ"ל מפירוש ישן:

תוס' בד"ה ורי"א כו' בפר"ח פירש לפי גירסא כו' קמייתא לגופו מה ת"ל לא שבברייתא כו' בעל הגמ' הוא שוהשקה בתרא בא כו' ירושל' ולית ליה לר"ע מערערין כו' עכ"ל כצ"ל יראה לפי שיטת הירושלמי דלא תקשי הברייתות כלל אהדדי למסקנא ובתרוייהו סבר לה ר"ע כר"ש דמנחתה מקריב בתחלה כשיטת רש"י ולכך בבתרייתא תולה מלתא דמערערין בקרב הקומץ ובקמייתא תולה דמערערין במחיקה לחוד היינו היכא דשלא כדין עבוד כהנים והתחילה לשתות ודו"ק:

דף כ.

בפרש"י בד"ה מגילתה נגנזת כו' שאינן ראוין לקרות בהן כו' ובד"ה מתמלאות גידין כו' שיטות [שיטות] של נפיחה כו' ובד"ה שלא תטמא כו' נקנור עזרת כו' ובד"ה ומשוי ליה ריש כגון דלי"ת דאחד עכ"ל והס"ד וכצ"ל מפירוש ישן:

תוס' בד"ה מגילתה נגנזת כו' יש בה משום קדושה עכ"ל הוא סוף דבור ואח"כ מתחיל הדבור נמחקה מגילה ואמרה כו' לכתוב י"ה עכ"ל הוא סוף דבור ואח"כ מתחיל הדבור אמר רבי ירמיה למחוק לה מן התורה א"ב כו' שבועה לא עשה ולא כלום א"כ כו' לשם

ס"ת ומה שאין מטילין כו' ולרבי אחי בר יאשיה כו' דיחוי דרב נחמן ב"י א"כ האי כו' עכ"ל כצ"ל:

בד"ה אבל כו' אלא וכתב לה כתיב גבי עשייה כו' היאך קמא שנכתב שלא לשום אשה כתב רחמנא וכתב ואי לא כתיב אלא וכתב ה"א למעוטי האי דלא איהו כתב לה אבל יש לו ב' נשים דאיהו קא כתב לה כשר כתב רחמנא וכתב לה דממעטינן כו' עכ"ל כצ"ל:

דף כא.

בפרש"י בד"ה אמאי לא תגין עליהם כלומר אמאי לא תצילהו מעבירות מיצה"ר שהחטיאם ועשאום רשעים גמורים עכ"ל וכצ"ל והוא סוף דבור ואח"כ מה"ד מצוה בין בעידנא כו' אגוני מגנא מן הפורענות כו' מתני' ומדקתני בברייתא עבירה מכבה כו' עכ"ל וכ"ה בפירוש ישן וכן נראה דהשתא לאוקמתא דרבא נמי מתיישב סיפא דברייתא דקתני ד"א עבירה מכבה מצוה כו' לא מיירי מלהגין מן היסורים כמתני' אלא מליטול שכר לעתיד מיהו לשון ראשון דברייתא לא יתיישב לאוקמתא דרבא כמו שתמהו התוס' דלא משמע להו דאיירי נמי בליטול שכר לעתיד ודו"ק:

תוס' בד"ה מצוה בין כו' תלאה הכתוב באור משום דמגינה כו' ואי מיצה"ר דמצלא לא מצלא כו' עכ"ל כצ"ל:

דף כא:

תוס' בד"ה בן עזאי אומר חייב אדם כו' ירושלמי דבן עזאי דלא כראב"ע כו' ונראה. דפי' דמצוה כו' עכ"ל כצ"ל ור"ל דהכי דייק ליה התם דבן עזאי דלא כראב"ע דמצוה לשמוע דקאמר משמע משום קיום מצוה ולא משום שידעו שזכות תולה כדאמר בן עזאי:

בא"ד מטרונה שאלה כו' חטא אחת במעשה עגל כו' אבדת ממני ג' מאות כו' ישרפו ד"ת ולא כו' עכ"ל כצ"ל:

בד"ה רוצה אשה כו' ואילו המורד על אשתו כו' עכ"ל וכצ"ל:

בד"ה היכי דמי חסיד כו' אמר לכשאחלוץ תפילין כו' עכ"ל כצ"ל:

בד"ה זה הנותן כו' ואעלוניה לקפילין כו' עכ"ל כצ"ל בערוך בערך קפל מקום שמוכרין כל תבשיל:

בד"ה יתומים שקדמו כו' בחזקתן שאינן יכולין למכור כו' ומ"ש מדר' אסי כו' עכ"ל כצ"ל:

בא"ד וה"ה אם מכרו בנכסים מרובים כו' ואמרינן בפרק מציאת האשה בין מכרו בין משכנו כו' עכ"ל פי' דבדין מזונות הבנות שיטלו אין חילוק בין נכסים מועטין למרובין אלא דבמועטין קאמרי' דלא יטלו הבנים כלום ויחזרו על הפתחים ואהא הביאו ראיה

דע"כ לאו דוקא נקט מכרו דה"ה משכנו וה"נ אית לן למימר דלאו דוקא נמי מועטין אלא משום אורחא דמלתא כו' וק"ל:

בא"ד ולא ידענא מאי דוחקיה לפרש כך כו' עכ"ל דמלתא דר"י דאמר יתומים שקדמו ומכרו כו' לא אתיא אליביה דאדמון טפי מאליבא דרבנן דהא אדמון לא פליג אלא במה שאמרו רבנן דהבנים לא יטלו בנכסים מועטין כלום וקאמר אדמון וכי בשביל שאני זכר הפסדתי מיהו גם הבנות נוטלות חלק בחלק הבנים וא"כ שפיר קאר"י אחלקן של הבנות נמי דאם קדמו היתומים ומכרו כו' ודו"ק:

גמ' זה המכריע אחרים באורחותיו עיין פרש"י ועי"ל ע"ד דאמרינן הזהר עצמך מהיועצך לפי דרכו וק"ל:

דף כב.

בפרש"י בד"ה ואלמנה שובבת בעלת שכנות כו' עכ"ל ובערוך בערך שב שהולכת שובב בדרכי לבה כו' עכ"ל ע"ש:

גמ' אתמר קרא ושנה ולא שמש ת"ח כו' כצ"ל:

תוס' בד"ה רשב"נ אומר כו' דאחרים לא קרו בור אלא לקרא ולא שנה כו' עכ"ל כצ"ל לפי נוסחת הגמ' שלפנינו:

דף כב:

תוס' בד"ה פרוש מאהבה כו' ירא מבעט ז' פרושין הן כו' פרוש מן הנכייה כו' עכ"ל כצ"ל והד"א:

בד"ה אלו שמנחותיהם כו' לאחר שקידש הקומץ כו' נקט רישא קידש הקומץ כו' עכ"ל כצ"ל:

בד"ה ושבעלה בא עליה כו' אלא כמו שנשאו ונתנו בה מוזרות כו' עכ"ל לא ידענא מהיכא פסיקא להו דהמנחה שפיר קדוש בנשאו ונתנו בה מוזרות כו' אי משום דמדמה לה לעיל לתולה לה זכות הא לא דמיא לדהכא דהתם ע"כ איירי באינו מבורר לב"ד דאל"כ לא היתה שותת ומיירי נמי שם בשכבר הקריבו גם מנחתה ודו"ק:

דף כג.

בפרש"י בד"ה כהנת בת כהן כו' כליל תהיה לא תאכל כתיב אבל כהנת הנשואה כו' עכ"ל כצ"ל מפי' ישן:

בד"ה מפני שיש לו חלק בה כו' ואין מנחת זר ובת כהן קריבה כו' עכ"ל כצ"ל מפי' ישן:

שם בד"ה [כר"א כו'] וחכ"א תעובר כו' ור"א סבר בתריה ההוא קרא כתיב עכ"ל כצ"ל מפי' ישן:

בד"ה כראב"ש במנחות כו' נדבתו ואינה נקמצת ור"ש דריש ליה לקרא התם הכי וכי נאמר והיתה לכהן כמנחתו לא נאמר אלא כמנחת חוטא של ישראל מה מנחת ישראל נקמצת אף מנחת חוטא כהן נקמצת אי מה מנחת ישראל שיריה כו' והשיריים קרבין לעצמן ור"א סבר לה כאבוה דבעי ליה קמיצה ומיהו שיריים קרבין לעצמן לית ליה דכל שממנו לאישים כו' אלא קומץ קרב לעצמו ושיריים מתפזרים כו' עכ"ל כצ"ל מפי' ישן:

תוס' בד"ה כל הנשואות כו' כך היא קדשה לשמו ותני כו' ובד"ה הקומץ קרב כו' ובפ"ק דתמורה מתכפר עושה כו' עכ"ל כצ"ל:

בד"ה דמסיק להו לשום כו' מקצתן ראויה להקטיר ומקצתן לאכול ולהקטיר כו' עכ"ל פירוש דהכא מקצתו ראויה להקטיר דהיינו חלק איש ראוי כולו להקטיר ומקצתו לאכול ולהקטיר היינו חלק אשה שהקומץ ראוי להקטיר והשיריים לאכול ומהרש"ל הגיה לאין צורך כאן:

בד"ה הקומץ קרב כו' ופשיט לה מדראב"ש דאמר דמתפזרין כו' עכ"ל כצ"ל לא ידענא מאי פשיט מדראב"ש דסבר דמתפזרין השיריים אדר"ש דסבר דכולו קרב ובירושלמי קאמר דראב"ש בשיטת אבוה ר"ש קאמר עיין שם:

דף כג:

בפרש"י בד"ה מ"ט קאמר מתני' מנחת כהנת נאכלת כשאינה נשואה כו' כליל מיהו לא הויא עכ"ל כצ"ל:

תוס' בד"ה מה בין איש לאשה כו' ואין האשה נרצעת כו' ולא קתני התם כל הני כו' עכ"ל פי' אינה נמכרת ע"י עצמה דע"י אביה נמכרת וע"י ב"ד קתני במתני' ואינה נמכרת בגנבתה ומיהו קשיא לן דהיאך קאמרי דכל הני דמתני' לא קתני התם אלא דזכאי בבתו משום כו' הא קתני נמי התם ועל בל תטמא למתים משא"כ באשה דקתני לה נמי במתני' ודו"ק:

בא"ד סמיכות תנופות הגשות קמיצות דבין כהן לכהנת וכל הני כו' הזב מטמא בראיות כו' ולא מחוץ לאהלה כו' עכ"ל כצ"ל והס"ד ואח"כ מה"ד האיש מגלח כו' על מעות סתומין ולא על מעות מפורשין עכ"ל כצ"ל:

בד"ה ותלית אותו כו' ולא באשה הס"ד ואח"כ מה"ד בגנבתו ולא כו' עכ"ל כצ"ל:

בפרש"י בד"ה לא יחלל כו' ב' חילולין א' לה וא' לזרעה כו' עכ"ל כתב מהרש"ל טעות הוא אגב כו' עכ"ל וכפרש"י איתא בהדיא בפ"ק דתמורה בגמרא וכבר כתבנו בזה בחידושינו בפ"ק דיבמות ע"ש:

בד"ה ורגמו אותו כו' והכתיב גבי נערה המאורסה והוצאתם את שניהם גו' עכ"ל אבל תלמודא לא נקט האי קרא אלא דלקמיה דכתיב בפרשת שופטים גבי עובד עבודת כוכבים ואפשר שדקדק רש"י למנקט קרא דנערה מאורסה משום דלא נוקמה אותו ולא אותה בסקילה בכה"ג בששניהם חייבים מיתה שלא יהיה מיתתה כמיתתו בסקילה וע"ז הוצרך להביא ראיה מנערה מאורסה משא"כ בעובד עבודת כוכבים דאו זה או זה קאמר קרא ודו"ק:

דף כד.

תוס' בד"ה שאינה כו' במתני' עקרה עכ"ל הס"ד ואח"כ מה"ד ושאר כל הנשים או שותות תימה כו' עכ"ל כצ"ל:

בד"ה ורבי יונתן האי כו' לדרשא אחריתא וכ"ת היכא דאיכא למידרש כו' ואידך נמי הכתיב המול ימול ד"ת כלשון בני אדם והתם כו' בנו של ריב"ב כו' מודה כל היכא דאיכא למדרש כו' עכ"ל כצ"ל:

דף כד:

בא"ד כל ריבויא כמו רבי יונתן דהכא דדריש כו' הכרת תכרת דאמר ר"ע הכרת בעוה"ז כו' עכ"ל כצ"ל:

בא"ד אם ראה תראה דלר' ישמעאל דאמר ד"ת ולרבי עקיבא דאמר אם ראה מוטב כו' עכ"ל וכצ"ל הגירסא שם והכי מייתי לה נמי לקמן בפירקין אבל בגמרות שלפנינו שם במס' ברכות וכן בילקוט איתא הגירסא להיפך דלר"ע אם ראה תראה ד"ת כו' ולר' ישמעאל אם ראה מוטב כו' ע"ש:

בד"ה ור"י כו' תימה האי ריבוי לרבי יאשיה כו' ורבי יונתן לית ליה דסומא אינה שותה עכ"ל והס"ד ותמיהתם לפירושם לקמן אבל לפרש"י ניחא דהני דרשות דברייתא אסמכתא בעלמא נינהו וק"ל:

בד"ה כשמואל דאמר כו' הא דתנן כו' שלא שטיתי כו' ולא מתרץ גבי השקאה גזירת הכתוב דבעינן ביאה לשם אישות עכ"ל אין קושייתם מבוררת לן דהא התם דמשביעין אותה על שלא שטית בשומרת יבם ומוקי לה בבא עליה יבם כו' ולא מקשה לרב אלא

למה קרית לה שומרת יבם וא"כ היאך יוכל לתרץ לרב דבעינן ביאה לשם אישות ויש ליישב דבריהם דה"ק ולא מתרץ דגבי השקאה קרי לה שומרת יבם דאי לאו רבויא לר' יאשיה לא הוה משקינן לה משום דכתיב תחת אישה וכה"ג כתבו התוספות שם ע"ש:

בד"ה א"ל אנא דאמרי אפילו לרבי יונתן נראה דה"פ לא מבעיא כו' התורה אמרה וקינא את אשתו וקינא את אשתו אפילו מקצת אשתו ר' יודן כו' תצא שלא בכתובה לא קינא לה בעלה ומת כו' אבל אם קינא לה היבם וכנסה נפלה לפני היבם ונסתרה משקה כו' עכ"ל כצ"ל:

דף כה.

בפרש"י בד"ה דתנן לקמן פרק כשם שהמים בודקין עכ"ל כצ"ל:

גמ' ת"ש אלמנה לכ"ג כו' א"ר יהודה מדיסקרתא לא לאוסרה כו' והא דקתני ממזרת ונתינה לישראל צ"ל דהבועל נמי ממזר ונתין הוא דאל"כ הא אסירה וקיימא לבעל ולבועל וק"ל:

תוס' בד"ה בש"א נוטלת כתובתה כו' שטר העומד לגבות כגבוי דמי י"ל דגבי נפל הבית עליו ועל אביו לא היה לבן נכסים כו' עכ"ל וכצ"ל:

דף כה:

תוס' בד"ה בה"א או שותות או לא נוטלות כו' מתוך שלא שותות לא נוטלות כו' בחיים בחזקתה הן עומדים כו' עכ"ל כצ"ל:

בד"ה ב"ה סברי שטר העומד כו' דבכה"ג כגבוי דמי ולא קיימא ארעא בחזקת יתמי וכיון דלא קיימא בחזקת כו' מן השבח דומיא דעיר ואילן דמייתי כו' בין קדם העיר קוצץ כו' עכ"ל כצ"ל:

בד"ה מיתיבי כו' זקינה ויש לו אשה ובנים או שותה כו' כתובתה הרובה שנשא עקרה כו' מעוברת חבירו כו' ר"א אומר יכול הוא להפרישה ולהחזירה לאחר זמן עכ"ל והס"ד ואח"כ בריש דף כ"ו מה"ד שנשא עקרה וזקינה כו' ותימה אמאי לא תנא איילונית כו' עכ"ל וכצ"ל:

דף כו.

תוס' בד"ה לא ישא אדם כו' ומודים חכמים לר"א כו' כבר נראית לשתות עכ"ל כצ"ל:

בד"ה מעוברת עצמו כו' והתם גזירת הכתוב כו' והתם משמע כו' והכא ה"פ מעוברת עצמו אע"ג דקינא לה עכ"ל כצ"ל:

בד"ה וזו הואיל כו' ה"נ דקמ"ל דכך ניתן כו' שיש לו אח מ"מ כו' פסול הוא וכן כו' עכ"ל כצ"ל:

בפרש"י בד"ה קמ"ל דלמיקדם שכיבת בעל לבועל הוא דאתא וסריס בר שכיבה כו' עכ"ל לפי זה לא הוה צריך לפרש במתני' אשת סריס כגון שנסתרס לאחר שנשאה דקדמה שכיבת בעל לבועל עכ"ל דבלאו הכי ניחא דבר שכיבה מקרי כמו שפירש כאן אינו בפרש"י במתני' אבל גליון הוא שנכתב בפרש"י שלנו וק"ל:

דף כו:

בתוס' בד"ה אבל הא הואיל ואסורה כו' וכן על מה שאמר איש אמר רחמנא ולא קטן כו' עכ"ל. מלתא באנפי נפשיה הוא וקאי אירישא דמלתייהו דקאמר תלמודא הא הואיל ואסורה וקיימא כו' וא"כ ע"כ מקנין דקתני גבי כל עריות לא לאוסרה לבעל ולבועל קאמר כדמשמע לישנא דמקנין בכ"מ וכדקתני בסיפא ואלו שב"ד מקנין להן דהיינו לאוסרה לבעל ולבועל דהא הכא הא אסורה וקיימא אלא לענין שתהיה שותה קאמר לישנא דמקנין ואהא קאמרי וכן הא דקתני גבי קטן דאין מקנין לאשתו היינו נמי לענין שאינו שותה דדוקא משתיה ממעט ליה קרא כו' ומהרש"ל כתב בזה דחוקים ואין להאריך כאן:

בד"ה אלא למ"ד הערוה זו כו' איפכא מסתברא למ"ד הערוה זו נשיקה וחשיבה ביאה כו' עכ"ל אע"ג דחשיבה ביאה לגבי שאר עריות איכא למימר דממעט ליה הכא גבי קינוי וסתירה כיון דלאו ביאה גמורה היא לגבי שפחה חרופה אבל לעיל גבי שלא כדרכה לא בעי למימר הכי דמשכבי אשה כתיב ולא אשכחן שום דוכתא חילוק בין ביאה כדרכה לשלא כדרכה ודו"ק:

דף כז.

תוס' בד"ה דומה פר"ח שמלעיזין כו' ואפילו רבי יוחנן מודה הכא אם כנס דלא יוציא דאיירי בקלא דפסיק דפסקינן כרב דלא תצא עכ"ל והס"ד כצ"ל ואח"כ מה"ד רוב בעילות אחר הבעל ואע"ג דרב כו' הולד שתוקי וכגון דליתא לדומה כו' בבא עליה דכ"ע ל"פ כו' אצל בעל ולא שדי ליה בדידיה כו' (עכ"ל) [כצ"ל]:

בד"ה רב אשי אמר כו' דלא קפיד קרא אעמידתו עכ"ל הס"ד ואח"כ מה"ד דכתיב והעמיד הכהן כו' לרב אשי ומי לא בעינן קרא כדכתיב כו' עכ"ל כצ"ל:

דף כז:

בפרש"י בד"ה שני פעמים ונסתרה כו' אלא וקנא את אשתו והיא נטמאה והיתה אם נטמאה ועוד כתיב אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה ובגמ' כו' עכ"ל מפי' ישן:
תוס' בד"ה כשם שהמים כו' אבל הוא לכשתשתה הוא נבדק בדקו אותה ולא אותו אני כו' מגולין שתת ונצבת הכין כו' עכ"ל כצ"ל ועוד איכא בירושלמי כל הך בבא קצת בע"א בבדקו אותו ולא אותה ע"ש ומהרש"ל הגיה בתוס' שלפנינו ע"ש:
בא"ד מעתה גירש יהא מותר בה תיפתר כו' עכ"ל וכגון שמתנוונה אחר ששתתה וגירשה הבעל יהא אותו שנחשד עמה מותר כיון דאותו לא בדקו ואותה בדקו שמתנוונה משום שעם אחרים נסתרה וכ"כ מהרש"ל וא"א לפרש בע"א:

דף כח.

בד"ה ההוא דמודע כו' שלא להוציא לעז ולומר לה עכ"ל הס"ד ואח"כ מה"ד ש"מ תרתי וכיון דגלי לן כו' עכ"ל כצ"ל ומהרש"ל שפירש בשמעתין דמודע לה לאו דוקא אין זה מוכרח ובפ"ק נמי לא משמע כן ואין להאריך ע"ש:
בד"ה זו שאסורה כו' מותרת לתרומה משא"כ אלו שאין כו' שפסולה מן הכהונה עכ"ל הס"ד ואח"כ מה"ד מה ת"ל והיא נטמאה כו' וא"ת וכי איצטריך קרא למיסר ספיקא י"ל הכתוב כו' עכ"ל לכאורה פי' לדבריהם וכי איצטריך קרא למיסר ספיקא דאי לאו קרא נמי הוה מטמאין לה מספיקא לחומרא אבל קשה מאי קושיא דהא אי לאו קרא לא הוה מטמאינן לה משום דאוקמא אחזקתה דטהורה הויא ומה"ט איצטריך לן נמי למילף מסוטה ספק נגע בשרץ ספק לא נגע דטמא ברה"י משום דאל"ה הוה טהור דאוקי לטהרות בחזקתן שהן טהורות והכי משמע בכמה דוכתין ומה"ט הקשו התוס' ג"כ לקמן למאי איצטריך לטהר ברה"ר הלכתא נימא העמד דבר על חזקתו ויש ליישב בדוחק ודו"ק:
בד"ה אינו דין שעשה בו ספק כו' דטומאת התהום הלכה ואין דנין ק"ו מהלכה וה"ה דאין להוכיח משם כו' עכ"ל כצ"ל וכ"כ בעל ספר כריתות מההיא דנזיר פרק כ"ג דאין דנין ק"ו מהלכה וכן אין דנין יוכיח מהלכה עכ"ל ופירוש לדבריהם כיון דבכל יוכיח נאמר אף אני אביא זה דבאנו ללמוד מאותו יוכיח וא"כ היכא דההוא יוכיח הלכה הוא אין למדין ממנו כמו דאין למדין ממנו הק"ו והגהת מהרש"ל ופירושו בכאן אינו מבוררת וק"ל:
בא"ד ופריך אי מה סוטה ברה"י טמא ודאי ה"נ טמא ודאי הכי השתא התם יש רגלים לדבר כו' עכ"ל לפי הסוגיא דהתם לר"ש פריך הכי אי מה סוטה טמא ודאי כו' ואליביה

משנינן התם יש רגלים לדבר כו' והשתא אין מקום לתמיהת התוס' דלר"ש קושטא הוא בכל טומאות דלא ילפינן מסוטה לטמא משום הך פירכא דהתם יש רגלים לדבר וכ"כ התוס' בהדיא שם דבכל ספק טומאה ברה"י אית ליה לר"ש תולין וצ"ע:

דף כח:

בד"ה ברה"ר ספיקו טהור כו' מכם הוא שניהן מביאין קרבן כו' גמירי מסוטה מה סוטה בועל כו' לא ק"מ דלא דמי לשרץ כו' ועסוקה בטהרות ופירשה וראתה כו' בגמ' טעמא דדיה שעתה כו' לסוטה ובכה"ג לא מטהרינן וי"ל כו' וכיון דגלי לן קרא דאיכא לפלוגי כו' היתה כפושה כו' ספק לא נגע טהור הכניס כו' ולא נגע ספקא טמא חמור ברה"ר כו' עשרה טפחים וטומאה נתונה ע"ג כו' שהיה זה רוכב על חמורו וזה רוכב על חמורו א' כו' רבי יעקב מטמא כו' שהיה רבי יעקב אומר כל שהוא כו' בקעה בימות החמה ובימות הגשמים אלו הן כו' עכ"ל כצ"ל:

דף כט.

תוס' בד"ה חד לתרומה וחד כו' וכותי ונתין וממזר כו' פסלי מדרבי יוחנן כו' ואית כו' וקשיא ליה טובא כו' עכ"ל כצ"ל ור"ל דקשיא ליה לרש"י טובא להני דאית מפרשי ועיין בכל זה בפרש"י שם:
בא"ד לא פסלי ועוד האמר בפרק י' יוחסין כו' עכ"ל כצ"ל:

דף כט:

בגמ' כלי חרס יוכיח כו' ולעיל דהוה ילפינן ליה מטבול יום דאב הטומאה ליכא למימר כלי חרס יוכיח דאיכא למפרך מה לכלי חרס שהוא ראשון דהא ליכא למימר טבול יום יוכיח כיון דאב הטומאה הוא אבל הכא דילפינן ליה מטבול יום דשרץ ליכא למפרך מה לכלי חרס שכן ראשון דטבול יום דשרץ יוכיח וק"ל:

דף ל.

בפרש"י בד"ה שלישי הבא כו' כדקא עביד בט"י כו' ובד"ה כל הטעון כו' כל שהוא טהור מן התורה כו' והידים שהצריכום טבילה כו' ובד"ה דאם איתא כו' מק"ו מט"י כדאייתי כו' בד"ה רבי יהושע אומר כו' שאין האוכל חמור כו' ובד"ה בחולין שנעשו כו' וקבל עליו לאכול חולין שלו כו' עכ"ל מפי' ישן:

תוס' בד"ה שלישי הבא כו' לעשות שלישי מק"ו ראשון כגון כו' מחמת שני דאלים טפי למעבד כו' וצריך למייתי שלישי גופיה מק"ו כו' עכ"ל כצ"ל וליכא לאקשויי דאימא ר"י דשלישי שפסול בתרומה לאו מק"ו מייתי לה כריב"ז אלא דסבר כר"ע דילף לה מן התורה מכל אשר בתוכו יטמא דא"כ לא הוה קארי שלישי לקודש מן התורה מוהבשר אשר יגע גו' כיון דאפילו ג' בחולין הוה מן התורה מכל אשר בתוכו וק"ל:

בד"ה הא אתיין כו' גופיה מייתי ר"י רביעי כו' עכ"ל כצ"ל:

שם ספר הישר כו' אם היא מאותה גזירה ראשונה מ"מ כו' הלא אפילו אם היה נוגע בשלישי שבתרומה לא היה נפסל שאין ג' עושה רביעי בתרומה כו' וא"ת מגזירה שניה ומשום משקין כו' עכ"ל לא ידענא מה תיקן שאם הוא מגזירה שניה דאכתי לא יצאנו מידי קושייתם דמה בכך אם הוא אוכל שלישי ושתה משקין דתרומה הלא אין שלישי עושה רביעי בתרומה וצ"ע:

בפרש"י בד"ה ר"א אומר כו' שוגגת או אנוסה כו' ומסלקתה עם קריאת השם ופחות מכביצה כו' עכ"ל הכא במתני' לא הוה צריך לפרושי דמסלקתה עם קריאת השם כיון דבפחות מכביצה איירי ואינו מטמא החלה אלא משום הברייתא דקתני כביצה לר"מ נקט הכי דצריך לסלקה עם קריאת השם וק"ל:

דף ל:

בד"ה סברוה רבנן הני דבי מדרשא דבעו למשמע מיניה דר"א אין שני עושה ג' בחולין כו' עכ"ל כ"ה בפירוש שלפנינו וצ"ל דעיקר סברוה לא קאי אר"א דסבר אין ב' עושה ג' בחולין דהא לכל האוקימתות קאי הכי אלא דסברוה דרבנן דאסרי פליגי עליה בהא וסברי דשני עושה ג' בחולין אבל פי' הישן מרש"י יותר מדוקדק בזה דכל זה אינו שם אלא דכצ"ל סברוה רבנן הני דבי מדרשא דבעי למשמע מינה דר"א דשרי כביצה ואע"ג דמטמאה כו' דכ"ע בין לר"א בין לרבנן לאו כחלה דמיא כו' מאי לאו בהא כו' עכ"ל ודו"ק:

בד"ה מאי לאו בהא כו' לגרום טומאה לחולין אלא משום תקנת תרומה הוא דשרי כו' ובד"ה והכא במותר לגרום כו' דאפשר למעוטי לא מפשינן להו לגרום כו' עכ"ל מפי' ישן:

דף לא.

תוס' בד"ה ה"ג בסדר המשנה משקינא לה אפילו כו' ומוציאה בכתובה מאחר כו' אבל כאן אין עידי סתירה אלא שמוזרות בלבנה כו' עכ"ל כצ"ל והוא דוחק לומר בלא עידי

סתירה שמשקין אותה ואם נימא דאין משקין אותה אלא דבכה"ג יוציא ויתן כתובה א"כ לא הוה מלתא דר"י דומה כלל למלתא דר"א ודו"ק:

דף לא:

בד"ה הא חד וחד לא היתה שותה כו' מאי קמ"ל היינו רישא הלכך צריך כו' עכ"ל ולפ"ז מגופה דרישא המ"ל ולטעמך לר' יצחק ועולא דוקיא דמציעתא הא חד וחד לא היתה שותה מאי קמ"ל היינו רישא אלא דניחא ליה למיפרך מסיפא דחד וחד שותה ור"י ועולא אמרי אינו שותה וק"ל:

בא"ד ובשלמא ר' חייא הוה מוקי לה בבת אחת ירושלמי כו' עכ"ל וכצ"ל ועיין בתוס' ר"פ אמרו לו:

בפרש"י בד"ה א"ל לר' חייא כו' פי' דקתני שנים אומרים לא ראית אלמא בהדי הדדי קאתו כו' עכ"ל דהאי שנים אומרים לא נטמאת דקאמר היינו ע"כ שאומרים דלא ראית שנטמאת בפניך כו' כפרש"י במתני' ואי לא הוו קאתו בהדי הדדי לא הוה משמע דלא נטמאת בפניו ודו"ק:

דף לב.

תוס' בד"ה מ"ד כי כו' י"ל דהכא אצטריך דאפילו לקולא אע"ג דרגלים לדבר כו' עכ"ל אין זה מובן דכלפי לייא דאדרבה מה"ט דרגלים לדבר אית לן למימר לקולא דאינה שותה וכמ"ש התוס' לעיל דהכי איתא בירושלמי ויש ליישב בדוחק ודו"ק:

בפרש"י בד"ה כי פלגא ופלגא כו' והיכא דשתים אומרות נטמאת וע"א כשר אומר לא נטמאת היתה שותה דכי חד וחד נינהו כו' עכ"ל מפי' ישן ונראה דהיינו בב"א אבל בזה אחר זה כיון דכחד וחד נינהו לא היתה שותה לרבי חייא דהנך תרתי פסולין שבאו מעיקרא האמינן התורה כב' אין כו' וק"ל:

דף לב:

גמרא דנין אמירה גרידא מאמירה גרידא ואין דנין אמירה גרידא מענייה ואמירה כצ"ל הגירסא וכפרש"י ומהרש"ל כתב לקיים גירסת הספרים דנין ענייה ואמירה לדברי התוס' לקמן ואין שם הכרע כמ"ש לקמן ואין זו סוגיית התלמוד דמה לו להזכיר כאן דנין ענייה ואמירה כו' וק"ל:

שם דם חטאת למעלה ודם עולה למטה התם כו' כצ"ל וק"ל:

שם ורבנן סברי כמ"ד הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא לימא קסבר רבי כל כו' כצ"ל:
תום' בד"ה איהו הוא דקא מכסיף כו' מרגישים בדבר עכ"ל והס"ד ואח"כ מה"ד ליכסיף וליזיל כו' כצ"ל:
בד"ה ורבי שלא יקראנה כו' דק"ש דאורייתא וכן תנאי דפליגי התם בקורא שמע ולא השמיע לאזניו וכן ב"ש כו' כתיקנה ושנייה וכולל בונה כו' אסמכתא רבי ורבנן ועוד דאמר לימא קסבר כו' עכ"ל כצ"ל:
בד"ה ורבנן קסברי כו' ות"ק שמע בכל לשון שאתה שומע כו' עכ"ל כצ"ל:

דף לג.

תוס' בד"ה כל התורה כו' בלשון פרסי כתובה בלשון עברי כו' ותו תפשוט מיהא התם אליבא כו' לרבנן דאמרי ספרים נכתבים כו' עכ"ל כצ"ל:
בד"ה ברכת המזון כו' איתא בירושלמי פרק כיצד כו' לפני ה' דלהכי כתיב כך דמשמע כו' עכ"ל כצ"ל:
בד"ה ועינית ואמרת בו' וא"ת הכא ענייה ענייה גמיר הא לעיל פריך ונילף אמירה מלוים וי"ל דנין ענייה ואמירה מענייה ואמירה ואין דנין ענייה גרידתא מענייה גרידתא עכ"ל הס"ד וכצ"ל נ"ל ופי' דאין לומר דהכא בלוים ענייה ענייה גמיר הג"ש ולא נתקבלה הג"ש דאמירה אמירה גבי לוים כלל הא פריך לעיל ונילף אמירה אמירה מלוים וא"כ ע"כ נתקבלה לגבי אמירה והדרן קושיין לדוכתין נילף ואמרת מדמי ליה ואהא תרצו דהך ג"ש לגבי לוים בענייה ואמירה נתקבלה וכדמסיק לעיל ולא נתקבלה הג"ש בענייה גרידתא דא"כ ג"ש גם באמירה גרידתא נתקבלה ומהרש"ל. כתב לפרש דבריהם בע"א ותמיהתם קיימת ודוחק ודו"ק:

דף לג:

גמרא מבוא השמש מקום שהחמה זורחת כו' ורש"י פי' בחומש אחרי אחר העברת הירדן הרבה מהלאה למרחוק כו' ודרך מבוא השמש לצד מערב דהיינו שקיעת החמה וכמ"ש הרא"ם וצ"ע שזה דלא כמאן מהני תנאי דלמ"ד דרחוקים מן הירדן היה מפרש מבוא השמש היינו זריחת השמש ולמאן דמפרש מבוא השמש שקיעת החמה הא קאמר דסמוך לירדן הוי גם מה שפרש"י בחומש מול הגלגל רחוק מן הגלגל הוא דלא כמאן דלכ"ע מול הגלגל סמוך לגלגל וצ"ע למה תפס לו שיטה אחרת:
בפרש"י בד"ה כל מקום שנאמר כה ככה ענייה ואמירה כו' כן צריך להיות:

דף לד:

בפרש"י בד"ה סתר דבריו הכחיש ועשה שונאו בדאי עכ"ל הס"ד ואח"כ מה"ד שעשה שונאו של כו' כצ"ל:

תוס' בד"ה כחנייתן עברו כו' אורכו אלף ות"ס פרסאות כו' להכי לא חשיב עכ"ל והס"ד ואח"כ מה"ד בזה אחר זה כו' אורך שלש מאות חסר י"ב כו' אורך קמ"ד מיל על רוחב מיל כו' ונראה דלראב"ש כו' ושמא לא היה כו' עכ"ל כצ"ל:

דף לה.

גמ' מצד אחד נשא ארון את נושאיו ועבר כו' כצ"ל:

דף לה:

בפרש"י בד"ה ה"ג ושבית שביו כו' במלחמות הרשות הכתוב מדבר דכי תצא משמע כשתעלה על דעתך כו' עכ"ל ובחומש פי' בע"א שבמלחמות א"י אין לומר ושבית שביו דכבר נאמר לא תחיה כו' עכ"ל:

תוס' בד"ה לרבות כנענים כו' ושמא ע"פ הדבור היה ואין לומר קודם כו' כמו שפרש"י ומיהו מצינן למימר כו' במלחמה ולא נחלקו רבי יהודה ור"ש כו' עכ"ל כצ"ל:

דף לו.

תוס' בד"ה כמאן כר"ש וא"ת כו' כ"ע ל"פ דשרי שלא דברה תורה אלא כנגד היצר כו' עכ"ל כצ"ל:

בד"ה ואח"כ הביאו כו' ול"ג וכתבו עליו את התורה עכ"ל ר"ל דבהך ברייתא ל"ג ליה כדגרסי ליה הכא מיהו קושטא הוא דעל אותן אבנים כתבו התורה דהא להאי תנא אבנים דהר עיבל ודגלגל חד אבנים היו וק"ל:

בד"ה מאי והחציו כו' ואפילו עמדו לוים למטה שמנה אלף כו' שעמדו על הר עיבל ג' מאות ושבעה אלפים ותתק"ל ובפרטן של הר גריזים שט"ז אלף ות"ת כו' עכ"ל כצ"ל ור"ל דודאי למ"ד לקמן שלא עמדו למטה אלא זקני כהונה ולויה ודאי שהיו מרובין של הר גריזים אלא אפילו למ"ד לקמן דכל הראוי לשירות היה למטה שהאלפים היו שמונה לבר מן המאות שהיו ה' מאות מ"מ לא הגיעו לט' אלף חסר ק"ל שהיו מרובין משל עיבל:

בא"ד לפי שלא בא משבט ראובן וגד אלא מ' אלף חלוצי צבא א"כ לא נשארו משבט ראובן אלא ג' אלף ותש"ל שהרי כל פקודי שבט (אלו) [ראובן] לא היו כ"א מ"ג אלף

ותש"ל כו' עכ"ל אין דבריהם מבוררים דבפרטן דשבטו של ראובן לחוד היו מ"ג אלף ותש"ל ושל גד היו בפרטן מ' אלף וה' מאות וא"כ כיון דמשני שבטים אלו ומחצי שבט מנשה לא באו אלא מ' אלף חלוצי צבא כמפורש בספר יהושע הרי נשארו מעבר לירדן מ"ד אלפים וב' מאות ושלשים חוץ ממה שנשארו שם מחצי שבט מנשה ושפיר היו ממלאים כ"ד אלף שנפלו משמעון וצ"ע:

בא"ד דאיכא למימר דה"ק מחמת חסרון כו' הר גריזים מועטין ולא שיחסרו מהן כ"ד אלף ועלה קאי כו' עכ"ל כצ"ל נ"ל דר"ל דלא חסרו כ"ד אלף כולו משבט שמעון לחוד אלא שחסרו כ"כ משבט שמעון דמתוך כך היו של הר גריזים מועטין הדמיון שחסרו משמעון ט' אלפים הרי אף אם כל שבט של לוי שם לא היו ממלאין חסרון זה שהרי בכל פרטן של הר גריזים לא היו מרובין כ"א ט' אלף חסר ק"ל והשתא שחסרו ט' אלף משמעון הרי של הר גריזים מועטין משל הר עיבל ועלה קאי רבי יוסי שפיר אפילו לדבריך כנגד חסרון דהר גריזים את מחסר בשל הר עיבל ג' אלף ותש"ל משבט ראובן כו' דהשתא מחמת חסרון דשבט שמעון לא יהיו דהר גריזים מועטין אם יהיו שם שבט לוי ומהרש"ל הגיה בתוס' ולא שיחסרו כ"ד אלף משמעון אלא שלשה אלפים או פחות ועלה קאי רבי יוסי כו' עכ"ל ע"ש ואין הגהתו מבוררת דאם לא חסרו משבט שמעון אלא ג' אלפים או פחות לא יהיו של הר גריזים מועטין שהרי מרובים תשעה אלפים חסר ק"ל ודו"ק:

בד"ה עשרים וחמש על כו' על אותה אבן שהיו עליה של הר גריזים היו כו' ועל השנייה כ"ג וזבולון מלא כו' של הר עיבל היה ב"נ ועל הראשונה ימ"ן כו' עכ"ל כצ"ל יש לדקדק למה חלקו תיבת בנימן כך שהאותיות ראשונים ב"נ היו בשנייה ואותיות אחרונים ימ"ן היו בראשונה ולא חלקו הראשונים בנ"י בראשונה ואחרונים מ"ן בשנייה וי"ל שנחלק כן ע"ש בן ימין ע"ש שנולד ליעקב זה הבן בימין דהיינו בדרום כפרש"י בחומש וק"ל:

דף לז:

תוס' בד"ה ר"ש בן יהודה אומר כו' דברים שנכללו ונפרטו שנכללו ולא נפרטו כו' וכ"ה בב' דברים אנן קיימין כו' עכ"ל כצ"ל ופי' דכן הוא המדה דדבר שיצא מן הכלל על הכלל כולו יצא אבל ב' דברים שיצאו מן הכלל ה"ל ב' כתובים ואין מלמדין וכאן נמי י"א דברים שבארור יצאו מן הכלל ואין ללמוד מהן ומשני כיון דכתיב בסוף ארור אשר לא יקים ה"ל כאילו דבר אחד וק"ל:

בא"ד זה החזן שעומד כו' זה הבית שלמטה כו' קרע יאשיהו ואמר כו' עכ"ל והרמב"ן בפי' החומש גורס זה הב"ד של מטה כו' וע"ש בפירוש ביאור דברי המאמר ועוד נ"ל לפרש זה החזן שעומד היינו החזן הקורא בס"ת שצריך לעמוד בשעת קריאתו וק"ל:

דף לח.

בפרש"י בד"ה ואיתקש ברכה כו' ברכה ושירות בקרא אחרינא כו' כצ"ל:
תוס' בד"ה וכתיב כל כו' יחיד מהיכא אתרבי דאיכא כו' דודאי לד"ה אימעיט כו' עכ"ל כצ"ל:

דף לח:

תוס' בד"ה מחיצה מאי כו' מקצתו לחוץ מן האגף ולפנים כו' כן צריך להיות:

דף לט.

בא"ד גדולה בגדולה אלמא לענין תפלה כו' עכ"ל כצ"ל:
בד"ה כל כהן שלא כו' מיהו שמעינן מיניה דבעינן תכף לנ"י כו' להכי מסתבר דהכא בנ"י תכף כו' עכ"ל כצ"ל:
בד"ה בשאלתות כו' כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם כו' האומר מנשה אין לו חלק לעוה"ב מרפה כו' עכ"ל כצ"ל:

דף לט:

תוס' בד"ה עד שיכלה כו' א"כ לא ישאו שנים כפיהם כו' עכ"ל כצ"ל:
בא"ד דהא מסיק התם תרי קלי כו' מתרי גברי משתמעי כו' כצ"ל האי תירוצא נמי לא קאי התם דפריך ומתרי גברי מי משתמעי כו' ומשני הא לא דמיא אלא לסיפא בהלל כו' דהיכא דחביב יהיב דעתיה מיהו הכי משמע למסקנא דהיכא דחביב ליכא לפלוגי ואפילו בשני גברי שקורין בשני דברים דומיא דזכור ושמור משתמעי ודו"ק:

דף מ.

תוס' בד"ה על שאנחנו כו' בירושלמי פ"ק דברכות איתא נמי רבי אבא כו' עכ"ל כצ"ל:

דף מ:

בפרש"י בד"ה קומו וברכו כו' למחיה מתים עכ"ל הס"ד ואח"כ מה"ד ויברכו שם כבודך ושאר כו' עכ"ל וכ"ה בברייתא פרק ג' דתענית ומנין שעל כל ברכה וברכה תהלה שנאמר ויברכו שם כבודך ומרומם כו' וכצ"ל בשמעתין בברייתא וק"ל:

תוס' בד"ה וכל כך למה כו' אלא בלא נפילה היו כו' עכ"ל כצ"ל:

בד"ה והאמר מר אין כו' לא היתה ישיבה בעזרה תיפתר שסמך לו כו' והכתיב כו' וישב לפני ה' כו' שישב עצמו בתפלה עכ"ל כצ"ל וזו היא דעת אחרת דמעיקרא מפרש וישב מלשון סמיכה ומדשינה הכתוב למכתב וישב במקום וסמך מפרש לה נמי מלשון יישוב תפלה וכן צ"ל לקמן במדרש שוחר טוב דמעיקרא אמר וישב מלשון סמיכה ולבסוף מלשון יישוב תפלה וק"ל:

בא"ד מי תנינן ישבה לה במקומה עמדה לה במקומה עכ"ל כצ"ל ופירוש דהמקשה הוה ס"ד דהאי שלישית במקומה קאי אישבה לה דקתני ברישא והמתרץ השיב לו דמי קתני בסיפא ישבה במקומה וכיון דלא קתני הכי יש לפרשה עמדה במקומה וק"ל:

בא"ד ותו קשיא מפ"ב דזבחים כו' עמידה מן הצד כו' עכ"ל לכאורה נראה פי' לדבריהם דתו קשיא להך מדרש דלכהן גדול יש ישיבה בעזרה ובפרק ב' דזבחים גבי קידוש קאמר לכ"ע דבעי עמידה ולא ידענא מאי קושיא דאימא דבשאר כהנים קמיירי התם דלא רשאין לישב ואף אם נאמר כיון דסתמא קאמר התם מיירי נמי בכהן גדול הא התם בשעת קידוש קאמרינן הכי כדפריך וליתב מיתב ומשני אמר קרא לשרת ושרות מעומד אבל בלא עבודה אפשר דיכול לישב ונראה שחסר כאן מן התוספות סוף הסוגיא דהתם וכצ"ל בתוס' ופריך וליתב מיתב ומשני כו' ור"ל דאשמעתין דאמרינן אין ישיבה בעזרה אפילו לכהן גדול תו קשיא מפ"ב דזבחים דפריך וליתב מיתב ומשני אמר קרא לשרת כו' דמשמע דבלאו קידוש מצי לישב מיהו התוס' דהתם כתבו דהאי וליתב מיתב לאו ישיבה ממש קאמר אלא סמיכה כו' ע"ש ותו לא מידי:

דף מא.

בפרש"י בד"ה ברכות וקללות כו' דיש כאן דילוג בתורה בכדי שיפסיק המתורגמן כו' עכ"ל כצ"ל מפי' ישן ור"ל דבאין מתורגמן אין חוששין לדילוג כלל אפילו ביותר מכדי שיפסיק המתורגמן וק"ל:

תוס' בד"ה כתב רחמנא כו' משמע מאתחלתא דמועד ביום ראשון קא משמע לן במועד כו' דמשמע מאתחלתא דמועד ולא ביום שני או כו' עכ"ל כצ"ל [נ"ל]:

דף מא:

בתוס' בד"ה מצוה שאני כו' פרשת דרכים הוה כו' וכן ר' צדיק מלך כו' שתהא אימתו עליך ולא אימתך כו' עכ"ל כצ"ל:

דף מב.

בפרש"י בד"ה משוח מלחמה כהן שנתברר לכך כו' ובד"ה ויקומו כו' היה נביא עודד כו' עכ"ל כצ"ל מפי' ישן:
תוס' בד"ה מלחמה נראה האי כו' אבל הכא שבא לפרשה מקדים משוח מלחמה משום דזוטרי מיליה כו' עכ"ל ועוד נראה הכא שבא לפרש מקדים קראי דמשוח מלחמה משום דמקדמי נמי בברייתא קראי דמשוח מקמי דעגלה ערופה וק"ל:

דף מב:

בפרש"י בד"ה שבאתיו ארבעה היו כדלקמן עכ"ל כצ"ל:
תוס' בד"ה מאה פפי כו' חמותה נתלה לבנה מ' יום עכ"ל כצ"ל:

דף מג.

בפרש"י בד"ה חיללו בשנת כו' מחלל את הפירות כו' ובד"ה ה"ג כל אלו כו' שומעין דברי מערכי מלחמה של כהן כו' עכ"ל כצ"ל:

דף מג:

גמ' ל"ק כאן בהרכבת איסור כאן כו' והכא לא מקשינן לימא דלא כר"י דאמר הירא ורך הלבב הירא מעבירות שבידו דאפשר דהוא לא עביד איסורא כגון דאריסא דידיה הרכיב מין בשאינו מינו וק"ל:
שם בגמרא במבריך אילן בירק והאי תנא כו' והכא לא מקשינן מ"ש ילדה בזקנה דבטיל ומ"ש אילן בירק דלא בטיל דהא אילן בירק נמי אי ממליך עלה לאו בת מיהדר היא די"ל דילדה בזקנה כיון דמינה היא בטיל לגבה משא"כ אילן בירק כיון דלא בת מינה הוא לא בטיל לגביה וק"ל:

דף מד.

בפרש"י בד"ה חצר הקבר כו' פי' המערה לתוך גומא בכותל כו' עכ"ל מפי' ישן:

דף מד:

בד"ה מצוה דרבנן כו' לקרות את שלמעלה ממנו כו' עכ"ל כצ"ל:

דף מה.

בפרש"י בד"ה אבי פגי כו' בית ראש של אפסר קורין כן עכ"ל כצ"ל:

דף מה:

בד"ה סברוה רבנן דבי מדרשא דבעו כו' עכ"ל הוא מגומגם דהא אביי בעי למיפשט כדקא"ל תניתוה כו' וק"ל:
בד"ה בכולן ואפילו מפרפר צף וטמון ותלוי עכ"ל הוא סוף דבור ואח"כ מתחיל הדבור מוטל באשפה דלא הוי צף ולא טמון כו' כצ"ל:

דף מו.

בפרש"י בד"ה והכהנים אומרים כו' ולא פירש על מה הם נגשים עכ"ל כצ"ל:
גמ' אמר רב יהודה אמר רב הניח עליה עודה של שקין כי' ליכא לאקשויי כיון דידע הא דרב יהודה דבפרה בעלייה לחוד מפסלה ובעגלה עד שתמשך א"כ היכי בעי למילף שיהא מום פוסל בעגלה מק"ו מפרה הא איכא למפרך מה לפרה שכן מפסלה בעליי' לחוד די"ל דהא כולה קשיא ליה מנלן דשאר עבודות מפסלו כלל בפרה דאימא דלא מפסלו שאר עבודות בפרה ונילף עגלה מק"ו דפרה שיהא פוסל במקום וק"ל:
שם שאני פרה דילפינן עול עול מעגלה כו' הך סוגיא בעי לשנויי להאי תנא דיליף ליה לקמן שאר עבודות בפרה מגזירה שוה דעול עול אבל לרב יהודה דסבר בפרה עלייה לחוד איפסל בה ודאי דניחא טפי בפשיטות דסבר כהאי תנא דמייתי ליה לקמן מגופה דפרה וק"ל:

דף מו:

בפרש"י בד"ה מי כתיב ולא יעבד אי כו' השתא דכתיב לא יעבד משמע לשעבר דאשר כו' עכ"ל כל דיבור זה אינו מכוון לפי גירסת ספרים שלנו ויש לקיים כל זה לגירסת הילקוט דהכי איתא התם רבי יאשיה סבר מי כתיב ולא יעבד אשר לא יעבד כתיב ור"י כו' וכצ"ל בפרש"י ומי כתיב ולא יעבד כו' אבל השתא דכתיב אשר לא יעבד משמע לשעבר דאשר כו' עכ"ל מיהו בפרש"י ישן כל זה אינו וכ"ה שם כ"ע לא פליגי דהא כתיב

כו' יזרע דלהוי משמע לשעבר דאשר לאו לשון צוואה הוא עכ"ל והד"א ואח"כ מ"ה אשר לשעבר משמע אע"ג כו' עכ"ל וכל זה יש לקיים לגירסת ספרים שלנו בגמרא וק"ל:

דף מז.

רש"י בד"ה אחד שגירה דובים בעון שגירה דובים בתנוקות עכ"ל כצ"ל הס"ד:
בד"ה יצר של כו' פן יברח ויאבד את כו':
בד"ה שנים כו' ואע"פ שאינו עכשיו כו':
בד"ה בטלה עגלה כו' מכירין בהן מי כו':
בד"ה לא אפקוד על ניאוף נשותיכם כו' כצ"ל מפירוש ישן וק"ל:

דף מח.

בפרש"י בד"ה ואנן יהבינן ליה כו' וכיון דאין נותנין כתקונן אין יכולין כו' עכ"ל כצ"ל:
בד"ה שיפול דם כו' על רגליו ונוקפין לשון ונקף סבכי היער חתיכה עכ"ל הד"א והס"ד ואח"כ מה"ד חובטין להפילו כו' ובד"ה צואר להכניס כו' צ"ל טבעת להכניס צואר בהמה כו' עכ"ל כצ"ל מפי' ישן וק"ל:
גמ' כי ארזה ערה א"ר יוסי בית המסוכך כו' יראה שדרש ערה מלשון ערו ערו עד היסוד גו' שאפילו בית המסוכך בארזים מתרועע וכן נראה מפי' רש"י וק"ל:
בפרש"י בד"ה צחה צמא מתרגמינן צחותה עכ"ל מפי' ישן וק"ל:

דף מח:

גמרא וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה כצ"ל:
בפרש"י בד"ה עד עמוד כהן כו' אלמא הוי כו' עכ"ל מפירוש ישן וק"ל:
בד"ה דברים ככתבן כמשמען אבן שלימה מסע כמו שהוסעה מן ההר כו' כצ"ל הד"א:
בד"ה שתי ככרות כו' עד שמגעת פני זו לזו כצוף זה שמתפשט כו' ותפוחות באויר עכ"ל הס"ד והד"א ואח"כ מה"ד מן הציפיא ההרים כו' מפירוש ישן וק"ל:

דף מט.

בפרש"י בד"ה והיו עיניך גו' בתריה כתיב וכן לא יכנף עכ"ל הס"ד ואח"כ מה"ד פרגוד מחיצה עכ"ל הס"ד והד"א ואח"כ מה"ד לא יכנף לא יתכסה כו' בגדו ומחיצתו עכ"ל מפירוש ישן:
בד"ה בפולמוס של טיטוס שהביא הורקנוס אריסטובלוס אחיו עכ"ל כצ"ל:

במשנה משמת ר' בטלה ענוה ויראת חטא ע"כ סיף סדרי משנה ממסכת זו וכצ"ל אח"כ תנו רבנן ר' פנחס בן יאיר אומר כו' עד סוף המשנה שלפנינו מברייתא הוא וכן מוכח באגדת חלק דמייתי התם סייעתא לרבי יצחק דאמר ונהפכה כל המלכות כו' ע"ש ודו"ק:

דף מט:

גמ' ויוקר יאמיר והגפן כו' באגדות חלק גרסי' והיוקר יעות והגפן כו' ע"ש פרש"י וכענין זה יש לפרשו גם כאן יאמיר מלשון חילוף שהיוקר והכבוד יתחלף וק"ל:

שם כשמת רבי הוכפלו הצרות ע"כ לשון הברייתא ואח"כ צ"ל פיסקא דמתני' משמת ר' בטלה ענוה ויראת כו' א"ל רב יוסף כו' ודו"ק:

שם רבי פנחס בן יאיר אומר זריזות כו' ג"ז מברייתא דלעיל ובעל האומרה ג"כ רבי פנחס בן יאיר הוא וק"ל: